

Csapody Tamás

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT

***Keresztény katonai szolgálatmegtagadók Magyarországon
1979 és 1989 között, különös tekintettel a Bokor római
katolikus bázisközösségre***

Készült „A Magyar Tudományért” Alapítvány
támogatásával
„Az erőszakmentesség, katonai szolgálatmegtagadás
szociológiai, politológiai történeti kutatása” témájában
1992-1993-ban

Közreadva: 2016

ISBN 978-963-12-5648-2

ELŐSZÓ

Az „Elmélet és gyakorlat” főcímmel és a „*Keresztény katonai szolgálatmegtagadók Magyarországon 1979 és 1989 között, különös tekintettel a Bokor római katolikus bázisközösségre*” alcímmel most közzétett könyvemet 1993-ban fejeztem be. A 23 évvel ezelőtt befejezett szakkönyv kiadására, részleteinek közlésére vagy a mű alapján készült tanulmány közlésére még nem került sor, miközben a kéziratban lévő kötetre többen is hivatkoztak.

A könyvet teljes terjedelemben (332 ezer karakter = 8.3 szerzői ív + melléklet), szkennelt formában (75 oldal + 22 oldal melléklet) és változatlan tartalommal adom közre. Ez azt is jelenti, hogy az 1993-ban leírtakat nem egészítettem ki a ma már ismert információkkal, esetleg szükséges pontosításokat nem tettem, kiegészítő lábjegyzetekkel nem láttam el. A szkennelt változat közléshez pedig sajnos az is hozzátartozik, hogy a nyilvánvaló elütéseket és nyelvtani vagy helyesírási hibákat nem javíthattam. Mindezek ellenére azért döntöttem a könyv elektronikus formában, az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár (OSZK MEK) felületén történő, 2016-os megjelentetése mellett, mert a munkát ma is megalapozottnak és érvényesnek tartom, valamint mind a szakmai, mind pedig a szélesebb olvasóközönség számára hozzáférhetővé kívántam tenni. (ISBN szám igénylése is csak 2016-ban történt.)

A könyv megírását lehetővé tevő pályázatomat 1992-ben adtam be a Magyar Hitel Bank Rt. által létrehozott „**A Magyar Tudományért**” Alapítványnak. A pályázathoz Dr. Bihari Mihály az ELTE ÁJK Politológia Tanszék vezetője és Dr. Gönczöl Katalin egyetemi tanár, a jogtudományok doktora adott támogató ajánlást. A 12 hónapos ösztöndíj kutatási címe „*Az erőszakmentesség, katonai szolgálatmegtagadás szociológiai, politológiai történeti kutatása*” volt. (Az erről szóló Megállapodás iktatási száma: 57/92/I.; Kelt: Budapest, 1992. 05. 08.) A pályamunkát az ajánlók írásbeli véleményével együtt – a Megállapodásban foglaltaknak megfelelően – 1993 augusztusában adtam le.

Budapest, 2016. május 15.

Csapody Tamás

csapody.tamas@med.semmelweis-univ.hu

<http://magtud.semmelweis.hu>

<https://vm.mtmt.hu/www/index.php#:> Csapody Tamás

C s a p o d y T a m á s

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT

(KERESZTÉNY KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK
MAGYARORSZÁGON 1979 ÉS 1989 KÖZÖTT, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A
BOKOR RÓMAI KATOLIKUS BÁZISKÖZÖSSÉGRE)

Készült "A Magyar Tudományért" Alapítvány támogatásával, "Az
erőszakmentesség, katonai szolgálatmegtagadás szociológiai, politológiai,
történeti kutatása" témájában, 1992-1993-ban.

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT

(KERESZTÉNY KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK MAGYARORSZÁGON 1979 ÉS
1989 KÖZÖTT, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BOKOR RÓMAI KATOLIKUS
BAZISKÖZÖSSÉGRE)

TARTALOM

I. ELMÉLET

I. 1.	BEVEZETÉS	1
I. 2.	A BOKORRÓL ÁLTALÁBAN	4
I. 2. 1.	IGAZODÁSI PONTOK	4
I. 2. 2.	A KIO-RÓL ÁLTALÁBAN	5
I. 3.	A KIO ERŐ NEM ALKALMAZÁS ELMÉLETE	6
I. 3. 1.	AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS A KIOBAN	6
I. 3. 2.	A KIO ETIKA FELFOGÁSA	6
I. 3. 3.	A KIO TÖRTÉNELEMSZEMLÉLETE	7
I. 3. 4. 1.	A BOKOR ÉS A POLITIKA	8
I. 3. 4. 2.	A LOJÁLIS ÉS AZ ELVISELŐ ATTITÚD	9
I. 3. 5.	AZ ESKÜ FOGALMA	10
I. 3. 6.	SZERETET, JUSZTICIA ÉS A TERMÉSZETJOG FOGALMA A KIO-BAN	11
I. 3. 7.	A JUHSÁG ELVE	12
I. 3. 8.	A PASSZÍV REZISZTENCIA, AZ ANARCHIZMUS ÉS AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS	14
I. 3. 9.	A KIO KÉNYSZER FOGALMA	14
I. 3. 10.	A KIO ÜLDÖZÉS FOGALMA	15
I. 3. 11.	A KIO ÜTÉS FOGALMA	17
I. 3. 12.	A KIO JÖVŐKÉPE	17
I. 4.	AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS ÉS A BOKOR	18
I. 4. 1.	AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS ELMÉLETE A BOKOR-IRODALOMBAN	18
I. 4. 2. 1.	BOKOR-VÉLEMÉNYEK AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁSRÓL	19
I. 4. 2. 2.	BOKOR-VÉLEMÉNYEK AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁSRÓL (ÖSSZEGZÉS)	22
I. 4. 2. 3.	IRÁNYZATOK A BOKORBAN	24
I. 5.	AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS LEHETSÉGES ÉRTELMEZÉSEI	25
I. 5. 1.	A KIO ÉS A PACIFIZMUS	25
I. 5. 2.	ELVETIKA ÉS FELELŐSSÉGETIKA	25
I. 5. 3.	AZ ERETNEKMOZGALMAKHOZ ÉS A SZEKTÁKHOZ VALÓ VISZONY	26
I. 4. 4.	A WEBERI MEGKÖZELÍTÉS	29
IRODALOMJEGYZÉK I.		31

II. GYAKORLAT

II. 1.	AZ ÁLTALÁNOS HADKÖTELEZETTSÉG JOGI SZABÁLYOZÁSA	33
II. 2.	A BOKOR ÉS AZ ÁLTALÁNOS HADKÖTELEZETTSÉG	34
II. 3.	A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉGEKHEZ KAPCSOLÓDÓ MAGATARTÁSFORMÁK	35
II. 3. 1.	A PRIMÉR ÉS SZEKUNDER MAGATARTÁSI FORMÁKA	35
II. 3. 2.	A PRIMÉR MAGATARTÁSI FORMÁK	35
II. 3. 3.	A SZEKUNDER MAGATARTÁSI FORMÁKRÓL ÁLTALÁBAN	36
II. 4. 3. 2.	A SZEKUNDER MAGATARTÁSI FORMÁKRÓL KONKRÉTAN	37
II. 5.	A KATONAI SZOLGÁLAT MEGTAGASÁNAK FOGALMA	38
II. 5. 1.	A KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÁS DEFINÍCIÓJA	38
II. 5. 2.	KI A KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓ?	39
II. 5. 3.	KI NEM KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓ?	40
II. 6.	KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÁS ARÁNYAI	42

IRODALOMJEGYZÉK II.

II. 7.	KÉRDŐÍV ELEMZÉS	47
II. 7. 1.	A KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK "SZEMÉLYI ADATLAPJA"	47
II. 7. 2. 1.	"AMI ELŐTTE VOLT"	50
II. 7. 2. 2.	"AMI ELŐTTE VOLT" (ÖSSZEGZÉS)	51
II. 7. 3. 1.	"NAPFELKELTÉTŐL-NAPNYUGTÁIG"	52
II. 7. 3. 2.	"CÁFOLATI ÉRVEK"	53
II. 7. 3. 3.	EMBERI JOGI PROBLÉMÁK	55
II. 7. 3. 4.	"NAPFELKELTÉTŐL-NAPNYUGTÁIG" (ÖSSZEGZÉS)	56
II. 7. 4. 1.	"SZABADSÁG-VESZTETTEN"	57
II. 7. 4. 2.	OLVASMÁNYOK A BÖRTÖNBEN	60
II. 7. 4. 3.	"SZABADSÁG-VESZTETTEN" (ÖSSZEGZÉS)	61
II. 7. 5. 1.	"ÚJRA OTTHON"	62
II. 7. 5. 2.	"ÚJRA OTTHON" (ÖSSZEGZÉS)	64
II. 7. 5. 3.	A HONVÉDELMI HOZZÁJÁRULÁS	65
II. 7. 5. 4.	TÁRSADALMI "TUDATFORMÁLÁS"	66
II. 7. 5. 5.	A MENTESÍTÉS KÉRDÉSE	66

IRODALOMJEGYZÉK III.

III. SZÁMVETÉS

III. 1.	SZÁMOK ÉS ARÁNYOK	70
III. 2.	PERIÓDUSOK	71
III. 3.	ÖSSZEFOGLALÁS	72

IRODALOMJEGYZÉK IV.

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT

(KERESZTÉNY KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK MAGYARORSZÁGON 1979 ÉS 1989 KÖZÖTT, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BOKOR RÓMAI KATOLIKUS BAZISKÖZÖSSÉGRE)

"A bajok legfőbb forrása a kötelező katonai szolgálat."

XV. Benedek pápa

"A katonai szolgálatnak minden nehézség ellenére pozitív lehetőségei vannak: kapcsolatteremtés másokkal, más szokások, más kultúrák, más követelmények megismerése, a helyes vetélkedés és a belső gazdagodás. A katonák legyenek bátran keresztények, akik a feltámadt Krisztus erejében építik az emberek és Isten országát."

II. János Pál pápa

I. ELMÉLET

I. 1. BEVEZETÉS

A lelkiismereti okból történő katonai szolgálatmegtagadás (conscience objector, CO) az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága 1988-ban felvette az emberi jogok közé, miután a CO témájával 1981 óta foglalkozott rendszeresen. Az Európa Parlament 1982, míg az Amnesty International 1961 - megalakulása - óta kíséri figyelemmel a katonai szolgálatot megtagadók helyzetét. A brüsszeli székhelyű Európai Szolgálatmegtagadók Irodája (European Bureau for Conscientious Objection, EBCO) és az 1983 óta, különböző helyszíneken, minden évben megrendezésre kerülő katonai szolgálatmegtagadók nemzetközi találkozója (International Conscientious Objectors' Meeting, ICOM) rendszeresen nyomon kíséri a katonai szolgálatmegtagadás helyzetét. Számos nemzetközi békeszervezet, így például a nagytekintélyű angliai WRI (War Resisters' International) és az amerikai CCCO (Central Committee for Conscientious Objectors), továbbá a szinte minden országban létező katonai szolgálatmegtagadók szervezetei, vagy a katonai szolgálatmegtagadókat is tömörítő nemzeti békemozgalmak külön hangsúlyt fektetnek a fegyveres szolgálatot különböző okokból megtagadó államolgáraik nyilvántartására, támogatására.

A WRI 1992-es címtára mintegy 2100 olyan civil vagy állami szervezet, vallási csoport nevét és címét tartalmazza amelyeknek többsége elfogadja a CO létjogosultságát, tagjaik katonai szolgálatmegtagadók, illetőleg közülük van a katonai szolgálatmegtagadáshoz. /1/

Az Amerikai Egyesült Államokban működnek katonai szolgálatmegtagadást támogató keresztény szervezetek is, köztük a Katolikus Béke Társaság (Catholic Peace Fellowship), a Katolikus Munkások Mozgalma (Catholic Worker Movement), a Béke és

Igazságosság Szövetség (Peace and Justice Comission) és a Katonai Szolgálatmegtagadók Nemzeti Vallásközi Szolgálat Tanácsa (National Inter-Religious Service Board for Conscientious Objectors. NISBCO). A közismert nemzetközi szervezet, a Katolikus Béke Szövetség, a Pax Christi is támogatja a katonai szolgálatmegtagadás ügyét.

A nemzetközi és nemzeti emberi jogi, különböző ideológiai alapokon nyugvó szervezetek mellett, ezek megalakulását általában jóval megelőzve számos keresztény egyház, vallási csoport vallja a fegyverfogás tilalmát. Ezen keresztény egyházak tanításában tételesen szerepel a fegyverfogással járó katonai szolgálat elutasítása.

Az adventista egyház tagjai, illetőleg a közülük, a századelején kivált reformadventisták és a Jehova tanúi a XX. század eleje, a sékerek (shakerek) a XVIII. század vége, a dohuborok, molokánok a XVIII. század közepe, a kvékerek és a nazarénusok a XVIII. század eleje, a mannoniták, a hutteriek, a cseh-morva testvérek a XVI. század óta katonai szolgálatmegtagadók, míg a XI. és XV. század között élt katharok, továbbá a XII. század végén élt valdiensek utasították el még a katonai szolgálatot. Természetesen őket is megelőzték az első két-három század keresztényei, akik gyakran vagy talán minden esetben elutasították a fegyverfogást /2/.

Rajtuk kívül, modern korunkban is akadnak keresztény katonai szolgálatmegtagadók. 1914-ben Angliában alakult meg a Sorozást Megtagadók Irodája (Non-conscription Fellowship, NCF), amelynek több mint 10 ezer katonai szolgálatot elutasító tagja került börtönbe, s közülük 73-an haltak meg a mostoha körülmények és a bánásmód miatt. Az NCF tagjai a szocialistákon, különböző politikai irányzatokat képviselőkön kívül számos egyház hívei közül kerültek ki (Üdvhadsereg /Solvation Army/, adventisták, anglikán és katolikus egyház). 1933-ban az Amerikai Egyesült Államokban jött létre a Katolikus Munkás (Catholic Worker) mozgalom amelynek számos tagja lett a második világháború és a vietnámi háború idején bebörtönzött katonai szolgálatmegtagadó. Az amerikai mennoniták is nagy számban kerültek katonai szolgálatmegtagadásért ezidőben börtönbe. Az osztrák katolikus, a helyi templom sekrestyését, Franz Jaegerstaettert 1943-ban a németek lefejezték a katonai szolgálat megtagadása miatt. James H. Forest katolikus hírvő, újságíró és lapszerkesztő a vietnámi háború idején töltött egy évet börtönben a katonai behívók elégetéséért. Az amerikai trappista szerzetes, a "Hétlépcsős hegy" c. nagy hatású könyv szerzője, Thomas Merton - még civilként - a második világháború idején lett katonai szolgálatmegtagadó.

A híres Mr. Ghama Mubanga - Chipoya-féle, 1983-ban közzétett ENSZ jelentés - Magyarországon kívül - csak Szovjetunióban (Ukrajnában) tesz említést katolikus katonai szolgálatmegtagadókról /3/. Az 1985-ben, Lengyelországban megalakult Szabadság és Béke (Wolnoscí Pokoj, WIP) csoport tagjai között voltak a katonai eskü szövegét el nem mondó és a katonai szolgálatot elutasító katolikusok is, akik aztán másokkal együtt egyik bebörtönzött társuk kiszabadításáért éhségsztrájkot folytattak egy Varsó melletti katolikus templomban. Az 1969-ben alakult Hallei akciócsoportban - és más hasonló csoportokban - a kelet-német evangélikusok és katolikusok együtt léptek fel a katonai szolgálat ellen. (A kelet-német evangélikusok voltak Kelet-Európában a legaktívabb pacifisták és katonai szolgálat ellenesek.)

Egyháztörténelmi ismereteink, a felsorolt és fel nem sorolt szervezetek, mozgalmak és csoportok száma és arányai alapján elmondható, hogy kétezer év és sokszázmillió katolikus ember viszonylatában igen kevesen voltak azok akik katolikus meggyőződésükre való hivatkozással tagadták meg a katonai szolgálatot.

Annak, hogy a még szolgálatmegtagadással foglalkozó szakirodalom is keveset tud napjaink katolikus katonaság elutasítókról, csak részben oka a katonai szolgálat elutasításának jogi szabályozása. Gyakran ugyanis nincs lehetőség arra, hogy katolikus meggyőződés alapján legyen valaki katonai szolgálatmegtagadó, azaz polgári szolgálatot teljesítő. A jogszabályok - mint például ma Magyarországon - lelkiismereti ok meglétéhez kötik a szolgálatmegtagadói státusz elnyerését, azaz a katolikus megtagadók lelkiismereti okra kénytelenek hivatkozni, s ebből eredően nyilvántartás

szintjén nem jelenhetnek meg. Az alacsony arányra az sem ad kielégítő magyarázatot, hogy az államok és egyházak nem tesznek meg mindent az ilyen jellegű adatok publikálásáért, illetőleg hogy a nem kormányzati és egyházi pénzekből működő civil, alternatív, vallási csoportok szervezettsége, tájékozottsága néha kívánnivalót hagy maga után. Annak, hogy a morális, pacifista, etikai, politikai, anarchista, világnézeti stb. okok mellett miért hallani kevesebbet a katolikus "okú" katonai szolgálatmegtagadókról, annak valószínűleg a legfontosabb oka a katolikus teológiában, a katolikus egyházban uralkodó kettős felfogásban keresendő, amit azután a katolikus egyháztörténelem hűen tükröz. A katonai szolgálatról és az ezzel szorosan összefüggő, az államhoz, a világi hatalomhoz való viszonyulás, az engedelmesség, az eskütevés, az ellenségszeretet, a jogos önvédelemről vallott katolikus teológiában egyaránt jelen van ugyanis a katonai szolgálat elfogadása, dicsőítése, sőt heroizálása és az el nem fogadása, elutasítása, sőt elítélése. E két felfogást és az ezekből következő magatartás helyességét a katolikus egyház egyaránt vallja annak ellenére, hogy ezek szöges ellentétet jelentenek egymásnak, de legalábbis egymással nehezen összehághatók. (Ezt a kettősséget csak deklaráta a mindkét oldalon sűrűn idézett Gaudium et spes című zsinati dokumentum /II. Vatikáni zsinat 1965/). Nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy a III. századtól kezdve a XX. század elejéig, közepéig a katolikus egyházi gondolkodásban a katonai szolgálat elfogadása a domináns felfogás, a teológiai és laikus gondolkodásra a katonai szolgálat támogatása a jellemző, míg a katolikus katonai szolgálatmegtagadók kivételnek számítanak és esetükben általában a hivatalos egyházi tanítással szembehelyezkedő vagy nehezen tolerált, nem támogatott, egyéni magatartásról van szó. Századunkban egyértelműen változott a katonai szolgálat egyházi megítélése. A mai, hivatalosnak tekinthető álláspont ezzel kapcsolatban az, hogy az egyház a katonai szolgálat teljesítése mellett elfogadhatónak tartja a katonai szolgálatnak katolikus meggyőződés alapján történő elutasítását is.

Természetesen más kérdés, hogy melyik magatartásforma esik nagyobb súllyal a latba, melyiket hangsúlyozzák inkább a hivatalos egyházi dokumentumok, s hogy az egyes nemzeti egyházak, s egyes szerzetesrendek melyiket támogatják inkább. Összességében azt a megállapítást lehet tenni, hogy kisebbségben vannak azok a nemzeti egyházak, püspökök, papok, teológusok, laikusok és hívők amelyek illetőleg akik a katonai szolgálat elutasítását tartják előbbrevalónak, továbbá, hogy az erre vonatkozó hivatalos egyházi iratok, hivatalos megnyilvánulások mintha lényegesen többet foglalkoznának a katonai szolgálat helyénvalóságával mint annak elutasításával. Ezen belül azt a kiegészítést kell még megtenni, hogy a hivatalos egyház és a katolikus hívek egyrésze között nincs etekintetben eljes nézetazonosság, továbbá, hogy a nemzeti egyházak közül a nyugat-európai, de még inkább az észak-amerikai nemzeti egyházak lényegesen nagyobb szimpátiával viseltetnek a katonai szolgálatmegtagadók iránt mint a kelet-európaiak.

Összességében tehát megállapítható, hogy a római katolikus egyháznak a katonai szolgálattal kapcsolatos nézeteire az jellemző, hogy: a/ nem tartja a "Ne ölj!" parancs megtartásával összeférhetetlennek a katonai szolgálatot, szemben a "Ne ölj!" parancsból levezetett magzatelhajtás, abortusz tilalmával, b/ a katolikus lelkiismerettel összeegyeztetőnek tartja mind a katonai, mind a katonai szolgálatot elutasító magatartást, c/ tételesen nem tiltja az eskütevést, a fegyverfogást, és a katonai szolgálatot, d/ elfogadja, de nem preferálja a katonai szolgálatot, e/ a társadalmi, politikai berendezkedéstől, történelmi kortól függően váltóznak ezzel kapcsolatos nézetei, c/ lényeges nézetkülönbség van etéren az egyházon belül is, d/ a katonai szolgálat kérdése nem állt és nem áll a katolikus teológiai gondolkodás középpontjában,

Az említett Cypolya-Mubanga tanulmányban Ukrajna mellett Magyarország neve szerepel olyan országgént ahol katolikus katonai szolgálatmegtagadók vannak. A tanulmány nem közöl részleteket erről, de tudható, hogy hazánkban - egy kivételtől eltekintve - a Bokor nevű római katolikus bázisközösségből kerültek ki a katolikus katonai szolgálatot elutasítók. A Bulányi György piarista szerzetes atya által 1948-ban alapított és általa vezetett Bokorból 1979 és 1989 között 31-en tagadták meg a katonai

szolgálatot. A második világháborút követő első magyar katolikus szolgálatmegtagadó mégsem soraikból került ki: Kiszely Károly 1976 őszén tagadta meg a fegyverfogást, s töltött 33 hónapot a baracskai fogházban.

Bulányi György művei, a sokszáz oldalas Bokor-dokumentáció (levelezés, újságcikkek stb.) és a Bokor-irodalom (belső kiadványok, tanulmányok, könyvek), továbbá a Bokor 31 katonai szolgálatmegtagadójával és Kiszely Károllyal készült közel 100 kérdésből álló kérdőív és közülük 27 megtagadóval készített, összesen mintegy százórás magnó- és videófelvétel, interjú, képezi e tanulmány megírásának alapját.

I. 2. A BOKORRÓL ÁLTALÁBAN

"A béke nem álom, nem utópia, nem illúzió. Nem sziszifuszi küzdelem. Nem. A békét meg lehet őrizni, és meg lehet szilárdítani. A béke írhatja meg a történelem legszebb lapjait."

VI. Pál pápa

"Határozott világossággal ki kell jelenteni, hogy a tökéletes földi társadalom keresése a legsúlyosabb veszély a politika és a társadalom számára, mivel szükségképpen anarchikus utópiához vezet. Erkölcstelen az a látszólagos moralizmus, amely a tökéletessel elégszik csak meg."

Joseph Ratzinger
a Szent Hittani Kongregáció bíboros prefektusa

"

I. 2. 1. IGAZODÁSI PONTOK

A Bokor tagjai 1979 szeptembere, az első katonai szolgálatmegtagadó jelentkezése és 1989 júniusa, a polgári szolgálat bevezetése közötti, általunk vizsgált időszakban számos alkalommal kerültek összeütközésbe a honvédelmi törvényben megfogalmazottakkal. A Bokor 45 éves történetében azonban nem ez volt az egyedüli időszak amikor törvényt sértettek, továbbá nem csak a honvédelmi, hanem egyéb állami, sőt egyházi előírásokkal is voltak problémáik. Tiltott pasztorációs tevékenység, állam elleni összeesküvés, a gyülekezési jog megsértése, a szocialista rend megbontására, a népi demokrácia megdöntésére irányuló kísérlet, az ifjúság "hamis tudatának" kialakítása, az egyházi előjárókkal szembeni engedetlenség, az egyházrendről, az egyház feladatáról, az egyház küldetéséről vallott nézeteikért börtönbüntetést, üldözést szenvedtek, és mellőzésben, felfüggesztésben, kiközösítéssel felérő megbélyegzésben, szektának minősítésben volt részük, protestáns ízü "rossz bázisközösségnek" nevezték őket. Magatartásuk miatt okkal vagy ok nélkül elhíresültek, a magyar egyházról, a vatikáni keleti politikáról szóló külföldi és hazai cikkek kihagyhatatlan és visszatérő témái a "bulányisták". Az állam és az egyház viszonyát beárnyékoló, politikai jellegű, olykor kacskaringós, szerteágazó, a kívülállóknak nehezen követhető, és az egyházi közvéleményt máig megosztó Bokor-történet egészének elemzése és a Bokort övező teológiai, egyházfegyelmi kérdések tisztázása e tanulmánynak nem feladata. Ehelyen kizárólag a Bokorral és a honvédelmi kötelezettségekkel összefüggő, ezekhez kapcsolódó magatartásformáknak, továbbá a térségünkben egyedülálló erőszakmentes elmélet és gyakorlat feltérképezésére vállalkozom.

A Bokor-tagok katonáskodást elutasító magatartásának háttérében, a praxis mögött egy átgondolt, kidolgozott keresztény, - a katonai szolgálat kérdését messze meghaladó, - elméleti háttér és egy mintegy 1500 főből álló kisközösségi, az ország nagy részére kiterjedő hálózat áll.

Bulányi György 1968-ban fejezte be a Keressétek Isten Országát (KIO) és 1971-ben írta meg a KIO "tankönyvesített" változatát, a Merre menjek? című művét /4/. Ezen írásokban fektette le Bulányi a Bokor erő nem alkalmazás elméletének alapjait, erre épült az időközben könyvtárnyi irodalommal bővült Bokor erőszakmentes irodalom, és mindezek voltak a lelki, szellemi inspirálói a Bokor-tagok honvédelmi kötelezettségeket - közte a katonai szolgálatot - elutasító gyakorlatának. Az erő nem alkalmazás elmélete azonban csak része egy nagyobb ívű, az egész keresztény életre vonatkozó gondolkodásmódnak, amelyben legfőbb, a KIO-ban megfogalmazott igazodási pontok: a/ a szegénység vállalása az adás elszegényítő hatása és a szegények, éhezők, rászorulókat által; hazai és külföldi, elsősorban harmadik világ beli támogatása az egyén bevételeinek legalább 10%-ának erejéig; b/ a társadalmi kicsiség elérése, azaz a társadalmi életben való háttérbe húzódás, az evilági hatalmasságoktól való elzárkózás és ezzel együtt a másik ember, a társadalom szolgálata (adás törvény); c/ a szeretet megélése a legalább fél tucat gyerekkel bíró nagy családban, a közösségek hálózatában, az egyházban és azon kívül az élet minden területén; e/ erőt nem alkalmazó életvitel, minden erőszakra való önkéntes lemondás által; f/ a jézusi tizenkettek mintájára szerveződő közösségek létrehozása a kisközösségi - vagy más néven - bázisközösségi modell általi katolikus létforma kialakításával. Bulányi György más munkáit is figyelembe véve (Lelkipásztori marketing 1973, Egyházrend 1980, Erény-e az engedelmisség 1981, Bokorlelkiség 1983, stb.) és az évenként szamizdatban megjelent kiadványaik (Karácsonyi Ajándék /Karaj/, Közös Dolgaink) alapján megalkothatók a Bokor kulcskategóriái is (megtérés, hit, igazság keresése, tanulás-önképzés-tanítás, engedelmisség, irgalom, ellenségszeretet, békeségteremtés, üldözés, emberhalászat, pasztoráció, küldetéstudat, apolitikus magatartás, ökumenizmus stb.).

I. 2. 2. A KIO-RÓL ÁLTALÁBAN

A "Bokor-teológia", a "Bokor-ideológia" sarkkövét jelentő KIO azzal a tudományos igénnyel került megfogalmazásra, hogy tisztázza Jézus tanítását. /5/ A szerző egyetlen, önmagának feltett kérdésre keresi a választ közel ezer oldalon keresztül, nevezetesen arra, hogy "miféle ország az az Isten Országja amelynek örömhírét hirdetni küldetése volt Jézusnak, amelynek hirdetéséért jött". /6/

Az Újszövetség négy evangéliumát elemzi végig úgy, hogy a "Jézus ajkára kerülő szavak jelentésének meghatározásánál az egyes szavak értelmét az összes előfordulások alapján" igyekszik meghatározni /7/. A szerző a Jézus igék legmélyebb jelentéstartalmára kíváncsi, "Jézus gondolkodásmódját, gondolatrendszerét igyekszik kinyomozni" /8/. A KIO ennek alapján felvázol egy olyan Utat amelynek a létezésével szembesülni lehet, sőt kell is - írja Bulányi, - sőt fölteszi a művében később igennel megválaszolt kérdéseket, miszerint az általa megnevezett Út "nem az az Út-e melynek megjárását Jézus azoktól kívánja, akik Isten fiai akarnak lenni" továbbá, hogy "vajon ez az Út nem az egyetlen értelmes és fenyegető katasztrófát kivezető nagy Út-e az emberiség életében is?" /9/.

A "Bokor-teológia" ezen vázlatos bemutatása nyomán a nagy egészből kiválogathatók azok a gondolati elemek amelyek köthetők a katonáskodás megtagadásához, vagy ugyanez másként megfogalmazva: amelyekből direkt vagy indirekt módon levezethetők a katonáskodás elutasításának praxisa.

I. 3. AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS ELMÉLETE

I. 3. 1. AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS A KIOBAN

Az erő nem alkalmazás teológiája, elmélete átszövi az egész KIO-t, részletes kifejtése az Út címet viselő harmadik könyvben (II. kötetben) kerül sor, a "Honnan jött?" és a "Miért jött?" címet viselő első és második könyv után, illetőleg a "Nem fogadtak be" és "Az Ország" című könyv előtt. Tehát szerkezetileg is középen, ha az alcímeket is figyelembe vesszük még a fejezetben belül is középen kapott helyet e téma, szimbolikusan is kifejezve az erő nem alkalmazás központi szerepét a KIO-ban, a "Bokor-teológiában" (és a praxisban). Bulányi György miután tisztázta maga számára azt, hogy honnan és miért jött Jézus, erre alapozva írja körül azt az Utat amin "teológiai-véleménye" szerint járnia kell egy kereszténynek. Miután bemutatja, hogy ezt az Utat a keresztények nem járták ("Nem fogadtuk be" c. fejezet), elemzi a Sátán, az Evilági és Isten országát ("Az Ország" c. fejezet).

Az Út c. kötet hinni, szeretni és remélni fő fejezetei közül a másodikban kapott helyet az "Erő nem alkalmazás és üldözöttség" c. rész. Vagyis, mint mindent a szerző az erőszak elutasítását is a szeretet fogalmából, a "csúcsértékből" vezeti le. Az erő nem alkalmazásról mondtak ezáltal szervülnek a többi fejezetben megfogalmazott magatartási normákhoz (kicsiség, szegénység, nagy család, kisközösség), s ezekkel együtt kerül az erő nem alkalmazás a számlálóba, a szeretet közös nevezője fölé. Az erő nem alkalmazás és üldözöttség fejezetcím szintén nem véletlen: tudatosan kapcsolja össze a kettőt, vagyis egymástól elválaszthatatlannak tartja az egyiket a másiktól, okozati összefüggést, törvényszerűséget mond ki a kettő között, az erő nem alkalmazás magatartása, felfogása, életvitele (mint kiváltó ok) és az üldözöttség (mint okozat) között. Visszaulva a fejezet címére, szeretnék rámutatni a szeretet (elsődleges ok), az erő nem alkalmazás (okozat és egyben másodlagos ok) és az üldözöttség (másodlagos okozat, ugyanakkor az elsődleges okozattal teljesen egyenrangú okozat) hármas összekapcsolódására. Ebből is ered az a praxis amely az erő nem alkalmazás tetteit teljes egészében, nyíltan, következményeivel együtt vállalja, s az üldözésben nem talál semmi meglepőt, továbbá a kettőt együtt vállalja, s az utóbbiban mártíromságot látva és érezve.

I. 3. 2. A KIO ETIKA FELFOGÁSA

Bulányi György megkülönböztet minta-, tartalmi-, és forma-etikát. Jézus maga az Út, Jézus a lemásolásra, a megmintázásra, a követésre az egyedüli minta. Nemcsak elmondta de élte is e földi létet és hű maradt saját szavaihoz, - életének tényei, tettei jelentik a tartalmi etikát, míg a minta elfogadása, követése, a Messiás útján való haladás, ezáltal az Isten akaratának keresése, Jézuson keresztül az Atya felé törekvés a forma etika. Jézus etikáján is végighúzódik e három egysége: mintaként magára hivatkozik s ezáltal egyetlen etikát foglal magába, s ennek a három részetikából álló, mégis egységes etikának a követését adja parancsba tanítványainak is /10/. Bulányi másik megfogalmazásával összekötve ezt: Jézus magatartásbeli létazonosságot vár el, ami azután sorsazonosságot is eredményez.

Bulányi a tartalmi etikán belül gazember, tisztesség és jézusi vagy szeretet etika között tesz különbséget. A gazember és a tisztesség etika egyaránt a "közmegállapodásra igényt tartó" törvényeken nyugvó magatartáson alapul azzal a lényeges különbséggel, hogy az egyik normaszegő (gazember etika), míg a másik normakövető (tisztesség etika). Míg az első esetben jogtalan, állami felhatalmazást is nélkülöző (rablógyilkosság, stb.), addig a második esetben "általában" elfogadott okból (jogos önvédelem, háború, kivégzés stb.) történő emberölés tartozik. Bulányi mindkét felfogást, etikát elveti és a keresztények számára elfogadhatatlannak tartja. Ezekkel, a valójában etikátlan etikákkal szembeállítja a jézusi szeretet etikát, amelyben az ölést semmilyen törvény nem "legitimizálja", amelyben a legitim ölést enegdélyező törvények "illegitimek", Jézus által nem legitimizáltak. A szeretet etikában nincs és nem is lehet semmilyen oka az

emberölésnek, mivel ennek az etikának középpontjában az élet odaadásának gondolata és törvénye áll.

Az etikának ez a 2x3-as felosztásából, de kiváltképp a minta-, tartalom-, és formaetika egyként való kezeléséből egyenesen következik az "automatikus megváltás" elméletének elutasítása. A megváltást ugyanis nem Jézus születéséhez, életéhez és halálához, nem a Messiás személyéhez, a Megváltó eljövételének tényéhez köti, hanem a példájából következő, kötelező igényű és erejű létformához: a jézusi magatartás tanusításához. Vagyis a megváltás csak akkor következik be ezen a földön, ha Jézus mellé mint társ-megváltók sokasága zárkózik fel az emberiség. Bulányi - ezzel a hivatalos egyház által is vallott felfogással - félreérthetetlenül kifejezésre kívánja juttatni, hogy a megváltás az emberiség jobbá tévése, az ősi állapotba való visszatérés (aranykor, édenkert stb.) nem Jézus egyedüli feladata, magától ez nem fog bekövetkezni. Emberek egyre szélesedő csoportjainak kell tenni a Jézus által mondottakat: elfogadás, beklenyugvás, passzivitás helyett a szeretet etika aktivitását hirdeti. Mindezzel együtt természetesen azt is állítja, hogy etikája hármasságának egysége, az aktivitás erdménye már itt a földön megmutatkozik. (Voltaképpen a megvalósult Jézus-követés személyes eredménye a százannyi jutalom, míg a közös jutalom Isten Országának az részben-egészben való felépülése.)

A remény megvalósulásának Isten által megjelölt egyetlen lehetőségét az erőszak elutasításának magatartási formájának általánossá tételében, az erőszakot elkövető emberek "elfogyásában" látja. A Jézus tanította erőszakmentes létezés lehetőségét, és a minta-, tartalom-, forma-, a szeretet és az immanens etika által való Isten Ország felépítésének lehetőségét. Ez azonban Jézus-követők nélkül csak "lehetőség szerinti", de nem "valóság szerinti" elképzelés. Éppen ezért megkülönböztetett fontossággal bírnak az erőn, erőszakon alapuló létforma konkrét elutasítói, akik jól megkülönböztethetően, láthatóan, biztosan sorolhatók az Isten Országának építői közé. Némileg sarkítva, de a "Bokor-teológia" lényegét nem eltorzítva úgy is fogalmazhatnánk, hogy az immanens remény letéteményesei az erőt nem alkalmazzák, azon belül is a katonai szolgálatot megtagadók. Ők azok akik (legalábbis e területen), a minta-, tartalom-, forma-, és szeretet etikáknak a megélői: rajtuk áll vagy bukik az Isten Ország. Ők mindenképpen Jézus megváltásának beteljesítői, a megváltás lehetőségének aktív valóra váltói.

I. 3. 3. A KIO TÖRTÉNELEMSZEMLÉLETE

Bulányi történelemszemlélete annyiban hasonlít a marxi felfogáshoz, hogy a történelmet ő is az erőszak történeteként fogja fel. Marx-szal ellentétben azonban a történelmet nem osztályharcok, hanem - kitágítva a "harc mezejét" és elválasztva annak osztálytartalmától -, az emberi erőszak-megnyilvánulások (a gyűlölködés, az ütés, a tömeggyilkosságok, forradalmak és háborúk eseménysorának) formáiként. Maradva az általam előhozott párhuzamnál, Marx egy a sok közül aki - Bulányi szavaival élve - "a juszticia eszményről ihletve", az igazságtalanságot kiküszöbölni akarván "olyan szerzési rendet konstruál amelynek elmaradhatatlan velejárója az ütés" /11/. Mindketten az egyéni és társadalmi békét hirdetik, hisznek ennek eljövételében. Mindketten az emberiségen segíteni tudó, béketeremtő elgondolásokkal rendelkeznek, csak az egyikük erő alkalmazásával, forradalommal, a másikuk erő alkalmazása nélkül, a lélek forradalmasításával akarja elérni - e tekintetben azonos - célját. A marxi felfogás abba a sorba illeszthető amelyekről azt írja Bulányi, hogy nem mások álreményeknél, s amelyekre jellemző, hogy a verekedők tézisének rövid időre oldja a békekötés szintézise, majd követi ismét a verekedők tézise. A jószándékú emberiségnek erőalkalmazó és erőt nem alkalmazó részre való felosztásában kizárólag az utóbbiak áldozathozatala teremtheti meg a békét.

I. 3. 4. 1. A BOKOR ÉS A POLITIKA

A KIO szerzője az evilágban érvényesülő, köznapi értelemben vett hatalmat sátáni eredetűnek mondja, mivel az, kivételt szinte nem ismerően, a szerzés, a birtoklás, az erő alkalmazásának megjelenési formája. Az Isten Országát - ezzel ellentétben - az adás, a szeretés, az erőt nem alkalmazás hatalma tartja össze. A Sátánnak adatott az első értelemben használt hatalom, míg azáltal, hogy Jézus elutasította ezt a - fogalmazzunk úgy - uralkodó hatalmat, megteremtett egy ettől elütő, a "az erőt és fegyvert alkalmazás hatalmától különböző" hatalmat. Ebből következik az is, hogy melyik hatalomnak kell engedelmességni és melyiknek nem, illetőleg hogy hogyan kell viszonyulni az uralkodó hatalomhoz, a politikai szférához, a hatalmi megnyilvánulásokhoz, azok közül is az egyik legfontosabbhoz a törvényhez.

Bulányi nem hagy kétséget afelől, hogy mi jár és mi nem jár a császárnak. A császáré mindaz ami Istennek való odaadás után megmarad. A keresztény állampolgár elfogadva a mindenkori császár személyét, nem vállalkozik ellenállásra és lázadásra, viszont eleget tesz adófizetési kötelezettségének. Vállalja a közbiztonságra, a törvények hozatalára, azok végrehajtására, a közüzemek és közszolgáltatás fenntartására, a közös infrastruktúrára fordítandó adó fizetését (lojális alattvalói magatartás). Megtűri az állam megszállását és eltűri az országhatárok megváltoztatását (elviselő magatartás). Mintahogyan a keresztény nem fordulhat a császár ellen, nem is állhat melléje, nem azonosulhat államirányító nézeteivel (azonosulást elutasító magatartás). Továbbá nem érdekelt a pártküzdelmekben, pártoktól, vezetőktől függetlenül létezik, a társadalmi berendezkedéshez való viszonya közömbös (apolitikus magatartás). Az 1968-ban befejezett KIO-hoz képest jelentős változást hozott az 1981-re elkészült Erény-e az engedelmesség c. tanulmány /12/. Valószínűleg az enyhülés, (Helsinki és a csehszlovák bevonulás) "számlájára" irandó ezen attitűd skála változása, az elmélet korrekciója. E Szent Pállal vitába szálló műben az apolitikus magatartás már nem jelenti a fennálló rend jóváhagyását és nem jelentheti kritika nélküli szemléletét, továbbá főleg nem társulhat alattvalói attitűddel. Itt már mintha a közömbösség fogalma is változna, mintha a KIO-i alapállás elmozdulna a teljes apolitikusságot felejtő irányba: a Bokort is üldöző Kádár-rendszerrel szemben tiltakozó álláspontra helyezkedik (ami már nem nevezhető közömbös viszonyulásnak). Továbbá, - bár erről nem történik említés -, egyértelműnek tűnik az állampolgári, emberi jogoknak a hatalom felé képviselésének szándéka. Egyfajta evilági öntudatosodási folyamat kezdetének, vagy másként megfogalmazva a tiszta apolitikus magatartás feladásának lehetünk tanui. Az Erény-e az engedelmesség? c. írásban már nevén neveződik az evilágban való hatáskifejtés mikéntje is, a felelős szemlélődések következménye is: az evilági ország törvényeinek az Isten törvényeihez való igazítása. Valahol itt kezdődhet az apolitikus fogalom tágításával a Bokor tagok közszerepléseinek elméleti eredője. Ebben gyökeredzik az erő nem alkalmazás, a katonai szolgálatmegtagadás ügyében a második nyilvánosság, a nyugati szabad médiákban, majd a honi szamizdatban való szereplés vállalása (1982-től folyamatosan), törvénymódosító indítványok beterjesztése (1982 és 1988), országgyűlési képviselők megkeresése (1980-1989) vagy a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Körben (1988), majd a katonai szolgálatot elutasítók békeszervezetében, az Alba Körben való jelenlét (1990), a katolikus szolgálatmegtagadás tárgyában megszervezett első magyar béketüntetés megszervezése (1989), a Szabad Kezdeményezések Hálózatának megalapításában való közreműködés (1988) (a párttá alakulás már nem nyert támogatást), vagy a Halálbüntetést Ellenzők Ligájában (1989) való aktív közreműködés. (Ha az első szabad választásokon való, egységesnek modható Bokor részvétel nem is jelent kategóriát módosító cselekedetet, néhány Bokor-tag párttaggá válása, helyi választásokon elindulása, már túl van a bárhol meghuzandó apolitizálás határán /13/.)

A Bokor vállalt tehát egy - levelezésen, javaslatokon, szervezeteken, demonstrációkon, médiákon keresztül - megvelősülő, közvéleményt befolyásolni akaró tevékenységet amely más mint a katonai szolgálatot szintén elutasító nazarénusok, reformadventisták apolitikus magatartása (hozzájuk képest kevésbé apolitikus), és elütően más a katonai szolgálat elutasításában hozzá hasonló Jehova tanukétól (hozzájuk képest egyáltalán nem apolitikus).

A Bokor apolitikus-politikus nézeteivel átmenetet képvisel a hazánkban nem tevékenykedő katonai szolgálatmegtagadó kvékerek és hutteriek nézetei között. A kvékerek (Pennsylvánia állam megalapítói) tudatosan és határozottan képviselik kifelé az állami (USA) és nemzetközi szinten (ENSZ) egyaránt a katonai szolgálatmegtagadó nézeteiket. Jelentős szerepük volt abban, hogy az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága emberi jognak ismerte el a lelkiismereti okból történő katonai szolgálatmegtagadást, de korábban kiálltak a rabszolga-felszabadítás mellett is. (Amerika gyarmatosításában játszott szerepük azonban árnyékot vet tevékenységükre.) A szintén amerikai hutteriek levelezésben állnak az ország törvényhozó testületével katonaadó ügyében és demonstrációt is szerveztek a halálbüntetés eltörlése érdekében, de ők - ellentétben a Bokorral - nem vesznek részt a választásokon és egységesen pártunkívüliek.

I. 3. 4. 2. A LOJÁLIS ÉS AZ ELVISELŐ ATTITÜD

A Bokor hatalomelméletét elemezve vissza kell még térnünk a lojális alattvalói és az "elviselő" magatartási attitűdökhöz. A lojális alattvalói magatartásának leírásából itt még egyáltalán nem következik a későbbi Bokor-tagok némelyike által gyakorolt honvédelmi hozzájárulás ("katonaadó") fizetésének megtagadása és a Bokor által föl sem vetett, tényleges katonaadó (az adóból a katonai kiadásokra jutó adórész, military tax) befizetésének megtagadása (war tax resistance), annak ellenére, hogy a múlt század közepén Amerikában élt Thoreau óta jól ismert a háború finanszírozására kivetett adó ki nem fizetésének gyakorlata. Tudható az is, hogy az olasz püspökök egy része, 1986-ban megtagadta a támadófegyverekre fordítandó adórész kifizetését. Kétségtelen viszont, hogy magyar viszonyok között ennek megvalósítása pénzügytechnikai okok miatt gyakorlatilag lehetetlen, viszont elvi jelentősége lehetett volna /14/. (Thoreau szülőhazájában is mind a mai napig megoldatlan e kérdés.)

A közbiztonság fenntartása, a törvények meghozatalát és végrehajtását szolgáló kiadásokra, a közszolgáltatásra szánt adópénz kifizetését sem nehezményezi Bulányi. Rendszerén belül ez mintha ellentmondás lenne, hiszen a földi közbiztonság megvalósítása erő alkalmazását teszi gyakran szükségessé, a törvények megszegőivel szemben erőszakot is alkalmaznak, a törvények végrehajtása gyakran csak kényszer igénybevételével "oldható meg", s a közszolgálati munkakörök nagy része pedig az állam uralkodó-hatalmi apparátusában való részvételt jelenti. Az ilyen célokra szánt adó, az erre vonatkozó lojalitás kilóg a sorból. Erről külön nem történik említés a KIO-ban, de a praxis egyértelművé teszi, hogy az olyan jellegű foglalkozások mint pl. vámtiszt, adóügyi hivatalnok, ítéletet osztó bíró, vádat képviselő ügyész, foglár, rendőrtiszt, határőr nem, viszont, közalkalmazotti (hatósági jogkörrel bíró, minisztériumi stb.), "állami hivatal" vállalhat a Jézus követő Bokor-tag. A XVI. századi, a huszita táborita irányzatából keletkezett, máig létező Cseh, vagy Cseh-Morva testvérekhez az állami hivatalokban, míg a XI-XV század között a mai Észak-Olasz, Dél-Francia területeken élt katharok a világ büntető hatóságainál való munkavállalást tiltották, míg a Jehova tanúk foglalkozásválasztásánál szóba sem jöhet az állami hivatalviselés.

A megszállást, a határok megváltoztatását "elviselő" - nevezzük mostmár így - állampolgári magatartás nyilvánvalóan a szovjet hadsereg, Jaltára, és Trianonra vonatkozik. Elviseli, tehát nem örül neki, a hivatalostól, a megengedetttől eltérő véleménye van róla, lelkiileg és anyagilag támogatja is a kisebbségi létbe nyomorított magyarokat (pl. Erdély), de a fennálló megváltoztatását nem tartja feladatának, nem hajlandó gyilkolni érte és az ezen kérdéssel való foglalkozás nem lehet központi témája a Jézus követőknek. Ebből következően az 1956-os forradalom létjogosultságát, mindkét oldalon áldozatokat követelő eseménysorozatát, az embergyilkosságok árán szereshető szabadságot sem fogadhatja el, és problémát kell hogy jelentsen az 1848-49-es forradalom és szabadságharc, vagy Szent István államalapítását ünneplő március 15-e vagy augusztus 20-a. Bár e téma periférikus kérdéskör a Bokor erő nem alkalmazásának elméletében és 1956 megünnepléséről az adott politikai helyzetben, az itt vizsgált időszakban szó sem lehetett, továbbá szent istváni államalapítást és a 48-as

szabadságharc megünneplését a hatalom inkább hátráltatta mintsem támogatta, s ezért ez a kérdés nem merült föl élesen. Ennek ellenére meg kell állapítani, hogy a néhány "véres" (gyilkoláshoz kötődő) egyházi és világi ünnep elmarasztalásán kívül nincs nyoma ezen ünnepekkel való szembefordulásra Bokorban. Szemben a Jehova tanukkal a Bokorban nem fordult elő sem a március 15-i, sem pedig a november 7-i, április 4-i ünnepekkel való szembehelyezkedés sem, megünneplésük nyilvános megtagadására. A katonai szolgálatot megtagadó vagyongözösségben élő gyülekezeteknél - például a hutterieknél - ez nem jelent problémát, hiszen nem kell tekintettel lenni sem egyházi, sem állami ünnepre, s meg tudják ülni saját ünnepeiket.

I. 3. 5. AZ ESKÜ FOGALMA

Bulányi nem a lojális, az elviselő, az apolitikus és nem az alattvalói továbbá nem a nem azonosuló állampolgári viszonyulásból, hanem az igazmondás kötelezettségéből vezeti le az eskü megtagadásának szükségességét.

Jézus törvénné tette az igazmondást, így a tiszta beszédet nem garantáló eskütételre nincs szükség, az eskü értelmét veszíti. Ha az igazmondás a cél és az eskünek nincs értelme akkor a keresztyén embernek nincs semmi keresnivalója ott ahol esküvel kell bizonyítani az igazságot vagy a hazugságot. A Jézus-követőknek tartózkodniuk kell attól, hogy hatósághoz forduljanak, eskütevésre legyenek kötelezhetők, azaz béküljenek ki haragosaikkal mielőtt bírósághoz fordulnának, ítéletosztó hatóság közbeiktatása nélkül intézzék ügyeiket. Békességteremtő magatartásra akarja rábírní Jézus (és Bulányi) követőit azáltal, hogy azt mondja: "egyáltalán ne esküdj!". Az elemzőnek ezen a ponton több problémával kell szembéznie, ugyanis mindez túl kevésnek tűnik az eskü mibenlétének meghatározásához. Nincsenek megalkotva az eskütevés kritériumai, nem lehet tudni, mitől eskü az eskü: az eskü szó kimondásától, a meghatározott helyen vagy meghatározott személyek előtt elmondott szavaktól, vagy ezektől függetlenül, a tartalmától függ a besorolása. Ilyen megközelítésben az eskütevés tilalma egyaránt vonatkozhat a hatóság előtti, ártatlan tisztázására tett, tanuvallomáskor elmondott, a hipokrateszi, a házasságkötéskor elmondott "ősi magyar", a katonai, a jogászi, (alkotmányra tett), a püspöki, plébánosi "állás" betöltéséhez előírt esküre. A kérdés megítélését tovább nehezíti, hogy Bulányi az igazmondást nem tekinti mindig, minden helyzetben kötelezőnek (megkülönböztet ártó és nem ártó hazugságot), s vallja, hogy a Jézus-követő sem lehet mindig őszinte. (A szeretet a "csúcsérték" és nem az igazmondás.) A mindenfajta eskü elutasítása szintén kizárja, hogy a keresztyének betöltsenek eskütevéssel együttjáró: a/ állásokat, amelyek állami, hatalmi, uralmi szempontból fontosak; b/ választható foglalkozásokat; c/ szituációba kerüljenek; d/ mindenkire kötelezően előírt szolgálatot teljesítsenek.

Az eskütevéssel együtt járó hatalmi szférával való szorosabb érintkezéstől, a hatalomban való részesedéstől, az erőszakot alkalmazható államhatalmi tevékenységbe való belekeveredéstől, az értékrend felcserélésének vonzó kísértésétől, a kevert tudatállapottól, a behódolás reális veszélyétől az értékek ambivalens képviselésétől óv. Egy preventív, veszélyminimalizáló szabályról van szó mintsem létezésénél fogva, eleve erőszak alkalmazását jelentő aktusról. Az alkotmányra tett eskü vagy katonai eskü több ennél, hiszen itt valaminek az erőszakon keresztül is érvényt szerző magatartás vállalásáról (szándéknyilatkozatról) van szó. A hipokrateszi és az alkotmányra tett eskü visszautasítására nincs példa a Bokorban, míg a plébánosi és katonai eskü le nem tételére van. A Bokor-praxis "eskü küszöbe" tehát egyértelműen az orvosi, a jogászi (nem bíró és nem ügyész) és a állami, vezetői tisztséghez megkívánt, püspöki cím "elnyeréséhez" szükséges vagy munkahelyi, rendőrségi illetőleg hivatásos katonai eskü között van. A házasságkötéskor elhangzó, a hadköteleseknek és plébánosoknak előírt eskü közepén, a kettőt elválasztó "küszöbön" helyezkedik el. (A magyar hatályos jog nem ismeri a bíróság előtt leteendő peres felek vagy tanuk esküjét, tehát pusztán az eskütevés tilalmából nem következik a bíróság elkerülésének tilalma, az al- és felperesi pozíció tilalma, az "útközben" történő megbékélés kötelezettsége.)

A katonai szolgálatot elutasító keresztény egyházak egységesen elutasítják az eskütevést és a nazarénusok továbbá a valdiensek a Bokorhoz hasonlóan az igazmondás következményéből vezetik le azt /15/.

I. 3. 6. SZERETET, JUSZTICIA ÉS A TERMÉSZETJOG FOGALMA A KIO-BAN

A KIO nem azonosítja a jusztiáciát a jog, a jusztiáciát az erkölcs fogalmával, továbbá ezen fogalmak mindegyikétől elválasztja a szeretet fogalmát. A jusztticia (igazság, igazságosság, igazságszolgáltatás), a jog és az erkölcs fogalmát a szeretet fogalmához viszonyítja, a szeretet fogalmával szemben írja körül, ahhoz képest határozza meg, így ezek egymáshoz való viszonyának meghatározása is a szeretethez való viszonyulások függvényeként értelmezendő. Durván leegyszerűsítve: az isteni törvény (szeretet) és az emberi törvény (jogról, jusztiáciáról, erkölcsről vallott törvényi megfogalmazások) egymáshoz való, történetileg kialakult viszonyulásokból adódó különböztetéséről van szó. Ezért az emberi jusztticia felfogás, törvények és erkölcsök képezik az egyik, egymástól nem túl lényegesen és nehezen elkülöníthető pólust, míg a másik pólust értelemszerűen a szeretet alkotja. A szeretet törvénye olyan viselkedési szabályok tételesen fel nem sorolható halmaza amely az élet minden területére kiterjed és amely ezek motivációs hátterét meghatározza. Erkölcsi fogalom is egyben amelynek lényege az önkéntes adás, motivációja a lelkiismeret. A szeretet erőszakot nem ismerő állapot, létrend, a szeretet egység és állandóság.

A jusztticia és a jog ezzel szemben a kikényszeríthetőség, a szerzés világának, az erőviszonyok, az érdekek, az erőszakkal keveredő evilág nem állandó, hanem változó kategóriái. A jusztticia eszmény csak "jusztticia örömhírt" jelent (hozhat), míg a jog sohasem fedheti le az igazság egészét, tehát mindig csak relatív lehet. Bulányi a Sátán legnagyobb és leghatalmasabb jelszavának tartja a jusztiáciát, az embergyilkosságot eszmévé tevő, a közösségi embergyilkosságot törvénnyé tevő, a hatalomnak, a hatalomhoz ideológiát adó, a gonosz móresre tanítását valló, a gyilkolásnak önfeláldozó hősiesség jellemvonást kölcsönző, a szétszóró és nem összetartó jusztiáciát. A szeretet tehát egyszerre több (a jusztiáción túl is oda kell adni az életet) és egyszerre kevesebb (nem feltétlenül kell követelni azt ami jár). Isten Országában nincs szükség sem jusztiációra, sem jogra, ott nincsenek perek és bosszuállások, nincs erő alkalmazás és nem lehet a nemlétező jognak szankciója sem. Végső esetben az aki bűneinek belátásáig nem jut el, az bizonyos fokozatok betartása után kiközösítetik, illetve kiközösíti önmagát. Mivel a katolikus egyházban létezik a jog és az egyház elfogadja a jusztticia eszmét, rá ugyanígy vonatkoznak az elmondottak. Az erő nem alkalmazás kérdésében vallott nézetekkel való szembenállás burkolt megfogalmazásával találkozunk ehelyen, az egyház erő alkalmazó vagy erő alkalmazásába belenyugvó létformáján nyugvó nézeteinek megtagadásáról van itt szó, irányuljon az befelé (egyházjogi alapon saját hívei, püspökei, papjai irányába), vagy kifelé (pl. állami igazságosság alapján a nemzet, az ország védelme, tábori lelkiesség felállítása). Bulányi az erőszakkal való szóbaállása miatt - anélkül hogy kifejtene - értelemszerűen nemet mond a világi jognak egyházi joggá való átírására, lemásolására, beemelésére, integrálására; a világi jog ezáltal történő egyházasítására, a szeretettörvény szekularizálására, a kétirányú, egymást kiegészítő, kiszolgáló, egymáshoz illeszkedő és egymáshoz illesztett jogfelfogásra. Szemében a szankcionálható egyházjog és a jelző nélküli jog ugyanannak a két oldala, egy és elválaszthatatlan, az isteni szeretettörvény pólusának ellenpólusa.

A Bokor jusztticia fogalmának ismeretében nem nyújt újat a természetjognak (lex naturalis) és a szeretetjognak (lex evangelica) az elkülönítése. A lex naturalis az elfajult, megromlott, állati természet szintjére süllyedt emberi természet kifejezője amely lehetőséget ad az erőszakos önvédelemre is. A gazember, a tisztesség, a szeretet etika közül a tisztességetika törvénye ez, szemben az Isten által alkotott emberi természet törvényével amely összhangban van a jézusi örömhír törvényével. A szerző tehát a lex naturalis elvetéséből és - a később említendő - "ne állj ellen a gonosznak" mentalitásból továbbá a juhság elvéből vezeti le az erőszakos önvédelem jogos és jogtalan tilalmának elvét. A jogos vagy jogtalan önvédelem együttes kezelése azért is bír a szerző számára

jelentőséggel, mert amennyiben elfogadná a jogos önvédelemből származó erő alkalmazásának szükség szerinti használatát, akkor nehezen behatárolható területre tévedne (hol a határ, ki mondja meg utólag, hogy hol lett volna a határ?), oda, ahol már könnyen visszaélhetnek vele; abba a létezési tartományba csúszhat, ahol gondolkodás nélkül lehet ölni, csak jogosnak kell feltüntetni azt, ahol a "Ne ölj!" parancs "személyi és időbeli hatálya" nem általános. (A katharok és a mennoniták kifejezetten tiltják az erőszakos önvédelem jogos és jogtalan formáját.)

I. 3. 7. A JUHSÁG ELVE

A KIO erő nem alkalmazás elmélete a "Nincs visszaütés" című fejezetnek a "Ne állj ellene a gonosznak!" és a "Juhok és szelídség" alcímet viselő részében kerül kifejtésre /16/. Itt a szerző körülírja az erőt nem alkalmazó keresztény evilági létezésének formáját: általános viselkedésről, életfelfogásról, életfilozófiáról, az erőszakmentesség attitűdjéről, a személyiség alapvonásává tett, a tudatot teljesen átjáró, internalizálódott gondolkodásról és viselkedésről van szó, amit röviden szelídségnek nevez. A szelídség az az állapot amely nem egy aktusra korlátozódik (pl. katonai szolgálatmegtagadás), hanem egy életforma, amely a Hegyi beszédben elmondottakra helyezi a hangsúlyt, s amelynek része a haragtartás, a gyűlölet, az ítélkezés elutasítása is. A szelídséget előíró szabály a juhság törvénye (juhság elve), s amelynek állatszimbóluma a juh. A szeretet törvényének követői juhokként kell hogy éljenek az evilág törvényei által meghatározott farkasok között. A farkasokkal (aki a juhok ruháiba öltözött próféták is lehetnek) szembeni egyedüli viselkedési szabály az óvatosság és az okosság. Ami ezen túl van az már nem tartozik a juhság kategóriájába. A farkasoknak (Gonosznak, Sátánnak) ellene kell mondani, de nem szabad ellene tenni. A "farkas-ellenesség" minden keresztény kötelessége, aktivitást igénylő fellépést jelent, azonban ez csak gondolati ellenállás lehet. A Gonosz, a Sátán (vagyis a gonoszságokat elkövető ember, próféta, állam, ország, nép) a szeretet törvénye alapján, a juhság elve miatt, keresztények által fizikailag nem megbüntethető, hiába lenne jogos a büntetés, a természetjog, az állami vagy egyházi törvények alapján. A kereszt nevében nem lehet katonáskodni, nem lehet forradalommal megdönteni a diktatúrát, nem lehet fegyvert fogni a fasiszmus és a sztálinizmus ellen, nem lehet támogatni az önvédő vagy igazságos háborúkat, nem lehet fegyvereket és zászlókat megáldani, nem lehet a tatároktól, törököktől, osztrákoktól, németektől, oroszoktól fegyverrel megvédeni az országot, vagy a román és szerb fenyegetettségre hivatkozva támogatni a magyar keresztény honvédség felállítását, továbbá nincs helye fegyveres önvédelemnek, küzdelemnek sem egyéni, sem állami, sem egyházi szinten s a keresztény országokban a tömeggyilkost éppen úgy nem lenne szabad halállal büntetni mint a háborus bűnösöket.

Mit tehet az egyén, a keresztény, a társadalom, az állam ha a másik ember, a másik keresztény vagy más vallású, a másik nép, a másik állam fegyvert fog ellene? Mit tehetnek a juhok a farkasok ellen? A juhok - Bulányi szerint - nem tehetnek egyebet mint hogy elmenekülek (óvatosság) vagy meggyőzik ellenfeleiket a fizikai erő hiábavalóságáról (okosság) vagy megpróbálnak erőszakmentesen védekezni. A juhok szabad prédák, a juhokat mészárszékre lehet hurcolni. A juhok inkább odaadják életüket mintsen elveszik mások életét. A juhoknak inkább kell eltűnniük családjuk, nemzetük, országuk elpusztítását minthogy erőszakkal próbálják védelmezni. (Tolsztoj erről ugyanígy vélekedik Az újkor vége /1905/ című írásában.)

A juhok ezért nemcsak a megsemmisülést vállalják, de az emberek, a nemzet, a közvélemény - gyakran fájdalmasabb - megvetését is, vállalják a világ megbotránkoztatásával járó összes következményt is. Az ilyen típusú erő nem alkalmazás egyszerre nemzetellenes és nemzetfeletti, egyetemes és transzcendens.

Bulányi nem fogadhatja el a varsói gettólázadás egyik legfontosabb kiváltó okát sem. A gettóba zárt zsidók a reménytelen fegyveres harcot azért kezdeményezték ugyanis, hogy megmutassák a németeknek, hogy őket nem lehet állati sorban tartani, rájuk ne tekintsenek úgy mint egy fegyver fogásra is alkalmatlan, még a harcra is méltatlan embercsoportra. Ahogyan az még élő egyik résztvevő elmondta, a gettó számára a

fegyveres harc jelentette az emberhez méltó, a gettóba zárt zsidókhoz egyedül méltó magatartásformát, az emberszámba vevéshez szükséges minimumkövetelményt, az emberhez méltó halál kivívását. Bulányi juhság fogalmába ez sem fér bele, viszont az nemhogy belefér, de a juhok kötelező magatartási szabályaként említi, hogy a katolikusoknak a passzív ellenállás számtalan formájával (pl. vasuti sinekre üléssel) kellett volna megakadályozni a zsidók elhurcolását. Ez esetben pedig a zsidó Jézus követői vagy meg tudták volna akadályozni a gettók és haláltáborok létrehozását (a varsói gettólázadást), vagy rájuk is ugyanazon sors várt volna mint a zsidókra, cigányokra, nazarénusokra és Jehova tanukra.

A juhság elvéből következik az is, hogy nem lehet hallgatni azokról a dolgokról amelyek ellentétesek az erő nem alkalmazás Bulányi által interpretált jézusi elvekkel. Nem lehet elfelejteni és önkritika nélkül viszonyulni az inkvizícióhoz, az erőszakkal történő kereszténység, civilizáció terjesztéséhez, a karddal és kereszttel történő gyarmatosításához, Amerika meghódításához, a háborús győzelmet hirdető, egyházasított, megszentelt déli harangszóhoz, a katonaszentekhez vagy az erőszakon alapuló, erőszakot szülő izmusokhoz, ideológiákhoz (nacionalizmus, kommunizmus, fasizmus, antiszemitizmus, kapitalizmus stb.). Az ember ember által történő kizsákmányolása (pl. kommunizmus, liberális piacgazdaság) valamiből, valahonnan való kizárása (pl. nemzetfogalomból, katolikus egyházból) sem a juhság velejárója. Ilyen alapokon állva nyitott a Bokor a nem katolikusok, a nem keresztények, a zsidók felé (ökumenikus szemlélet) és kért Bulányi saját nevében bocsánatot a hutteriektől és a zsidóktól, a katolikus egyháznak és a katolikusoknak a velük szemben tanúsított magatartásáért.

A juhság elve - mint láttuk - csak erő alkalmazását zárja ki a farkassal vívott harcban de a gondolati ellenállást nem. A juhoknak a farkassal szembeni magatartási szabályait a KIO alapján négy pontba lehet foglalni: 1/ A juh ártatlanságának tudatában kifejezésre kell, hogy juttassa véleményét. Ebből ered a Bokor katonai szolgálat megtagadójának a bíróság előtti a Jehova tanukétól, reformadventistáktól, nazarénusoktól eltérő, aktív, párbeszéd és vitaképes magatartása. 2/ A juhok figyelmeztetik a farkasokat arra, hogy a általuk alkotott szabályokat tartsák be, hogy önmagukhoz képest legyenek következetesek. Erre vezethető vissza a Bokornak a Magyar Katolikus Püspöki Karral a katonai szolgálatmegtagadás körébe tartozó szóváltásai, a Bokor katonai szolgálatmegtagadójának - a többi katonai szolgálatmegtagadó gyülekezet tagjait meghaladó - jogszabályismerete, az aktívabb perbeli viselkedése, a börtönszabályokhoz való lazább lázadó viszonyulása. 3/ A farkasokkal való konfrontálódáskor a juhoknak nem szabad gondolniuk a további atrocitásoktól való óvakodásra, nem a büntetéstől való félelemn alapján kell képviselniük véleményüket. Bulányi a bátor de okos szembesítésre, szembeszegülésre, szókimondásra biztat, ahol az óvatosság szabálya mögé nem lehet elbújni. A félelem nem bírálhatja felül a jézusi szeretet melletti kiállást, az ellenszegülés mértékét nem lehet a várható fogadtatástól függővé tenni. (Például nem lehet újragondolni a katonai szolgálatmegtagadást csak azért mert súlyosodnak az értük kiszabott ítéletek.) 4/ A juhoknak viselkedésük során egyértelművé kell tenni, hogy bármit is csinálnak velük a farkasok, ők nem fognak farkasokká válni, nem fognak (ellen)erőszakot alkalmazni.

A juhság mibenlétének meghatározásában is gyökeredzik a Bokor mozgalmi jellege, a második majd első nyilvánosságnak céljai szerinti igénybevétele, a veszélyeket, a megbotránkoztatást és egyházi elítélést és állami üldözést egyaránt vállaló magatartása. A juhsághoz kötődő óvatosság és okosság nem jelentheti a szenvedés, üldözés ügyeskedéssel, kétszínűséggel való elkerülését. Ez lehet az oka annak, hogy a Bokorban nem nyert "polgárjogot" a katonai szolgálat teljesítés alól valótlán szakorvosi papírral történő kibúvásnak, a hadkötelesek között oly népszerű formája.

A juhság elvének fontosságát azzal is hangsúlyozza Bulányi, hogy az ehhez való viszonyulást teszi meg mércének. A juhság elvének elfogadása által különül el minőségileg a keresztkövetők tábora az összes többi törvény, jog, etika, ideológia, vallás, elv, praxis stb. táborától, itt húzza meg a határt a jószándékú történelmi törekvések között és ez jelenti a kiszabadulást a hatalom logikájából és az anyagba süllyedt anyagi gondolkodásból, s lesz ezáltal ez az egyedüli út a hatalom elhalásához.

A juhság magatartásformája a Bulányi által hirdetett erő nem alkalmazás elméletének és a Bokor praxisának *condicio sine qua non*-ja.

I. 3. 8. A PASSZÍV REZISZTENCIA, AZ ANARCHIZMUS ÉS AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS

A Gandhi-féle passzív rezisztencia gyakorlat vállalóit szokás volt úgy emlegetni mint akik hagyták magukat vágóhídra vinni India szabadságáért. Ők voltak azok akik hagyták, hogy az angol katonák megverjék, meöljék őket, akik erőszak alkalmazása nélkül küzdöttek az erőszak ellen. Ez az erőszakmentesség azonban nem azonos a KIO-féle erőszakmentességgel, a Gandhi-követők lemészárlása nem azonos a Bulányi által emlegetett juhok lemészárlásával. A Gandhi-féle, India függetlenségéhez, a Deák Ferenc-féle kiegyezéshez vezető passzív rezisztencia mindíg csak meghatározott időszakokra vonatkozott, meghatározott féllel szemben követendő magatartási formát jelentett. Tehát időben és tárgyában korlátozott juhságot jelent. A passzív rezisztenciát - mondja a KIO - az a kényszerű belátás vezeti, hogy erő alkalmazásával nem juthat el evilági céljainak megvalósításához: a hatalom megragadásához. A passzív rezisztencia eszköz a saját hatalom, a saját állami lét, a majdani saját hatalomból eredő erőszak gyakorlásához. A passzív rezisztencia politikai mozgalom, messze van minden apolitikus céltételezéstől. (Bár erről nem esik szó a KIO-ban nyilván ugyanez vonatkozik a lengyel Solidaritás önkorlátozó magatartásából eredő erőszakmentességére is.)

A KIO által így értelmezett gandhizmust Bulányi, - Gandhi és követői iránt érzett tisztelet kinyilvánítása mellett - nem fogadja el, prepolitikusnak és nem apolitikusnak, Jézustól ihletett de nem jézusi magatartásformának, az erő nem alkalmazás kevert formájának tartja. (Gandhi hatása ennek ellenére igen jelentős a Bokorban.)

Bulányi hatalomfelfogásától, erő nem alkalmazásától távol esik az anarchizmus is, holott a spontán szerveződő, egymással, a külvilággal és a természettel békében élő utópista és filantróp anarchistákhoz akár közel is állhatna. A Bokor és az anarchisták (ha szervezeten léteztek volna a vizsgált időszakban Magyarországon) a teljes nézetazonosság talaján állva munkálkodhattak volna egy jogrend nélküli, önigazgató, teljesen politikamentes közösség létrehozásán, s abban is biztosak lehettek volna, hogy az államhatalom azonos módon viszonyult volna hozzájuk. Mindkét "izmus" tartalmaz ugyanis olyan vonásokat amelyekkel - minél kevésbé demokratikus egy társadalom - annál kevésbé tud mit kezdeni, mivel önszántukból helyezik magukat a társadalmi közmegegyezésen kívülre. A feltételes mód használata elsősorban nem azért indokolt mert az anarchizmus maga sem kezelhető egységes ideológiának és a történelem során akadtak erőszakot alkalmazó anarchisták is, hanem azért mert Bulányi a szerzés rendjébe sorolja a csak "történelmi másodpercekre lehetséges" anarchizmust /17/. Az anarchizmus míg eljut az apolitikussághoz komoly politikai erőt fejt ki, politikai szférában mozog, akár csak a passzív rezisztencia. E kettővel nemcsak az a "baj", hogy politikai szférában mozognak, hanem, hogy céltételezésükben is fellelhető hasonlóság, hiszen a passzív rezisztencia a hatalom átvételére (gandhizmus) vagy megosztására (kiegyezés), míg az anarchizmus a helyi hatalom megtartására találtatott ki.

I. 3. 9. A KIO KÉNYSZER FOGALMA

"Az erő alkalmazás embernek ember által történő megbüntetése, az élet, egészség, szabadság, javak elvesztése, elvétele, megrövidítése által". - mondja a KIO /18/. (A pszichológiai kényszer fogalmát nem foglalkozik.) A fizikai büntetések alapjául szolgáló szabályoknak 2x2 alakját nevesíti a szerző: a törvényes igazságot és a törvényes igazságtalant, továbbá a törvénytelen igazságot és a törvénytelen igazságtalant. A tételes joghoz viszonyított törvényes vagy törvénytelen, valamint a közmegállapodást feltételező igazságos vagy közmegállapodást nem feltételező igazságtalan erő alkalmazását egyaránt elutasítja mivel az erőszak, e a hatalmi érdekektől determinált fogalom mindegyikben jelen van. A honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények is elhelyezhetők e rendszerben, mivel például a katonai szolgálat megtagadása a tételes

törvényekbe ütközik (tehát törvénytelen magatartás), azaz törvényes az erő alkalmazása velük szemben és e vonatkozásban nem feltételezhető, és nincs is közmegállapodás (tehát a katonai szolgálatmegtagadás igazságtalan magatartás, ezért igazságos a vele szembeni erő alkalmazás). A katonai szolgálatot elutasítókkal szemben a törvényeknek és igazságosságnak megfelelően jár el az állam amikor szigorúan megbünteti őket. Amellett, hogy a KIO szeretettörvénye teljesen "hatályon kívül" helyezi a 2x2-féle erőalkalmazást, pusztán azáltal, hogy elfogadja ennek létét, realitás érzékről és józanságról tesz tanubizonyságot. Itt keresendő a Bokor "kétfrontos harcának" egyik indítéka is. Alulról (honvédelmi kötelezettségek megszegése) és felülről (nyilvánossággal bombázása, törvénymódosítási kérelmek, demonstráció) együtt lehet és kell tenni a szeretettörvény érvényesüléséért, a két törvényfogalom közeledéséért. A Bokor e tekintetben is különbözik az "egyfrontos", kizárólag alulról kezdeményező katonai szolgálatot elutasító gyülekezetektől, viszont ez teszi hasonlatossá ismét a kvékerek és hutteriek magatartásához.

I. 3. 10. A KIO ÜLDÖZÉS FOGALMA

A Jézust követő nem lázadozik a fennálló egyházi és társadalmi rend ellen, hanem "pusztán léteivel-lényével, szavával-tettével bizonyágot tesz a maga más voltáról és kettejük értékbeli különbségéről" /19/. Ez a létezési forma garantálja a gyűlöletet és az üldözést, de legalább a szorongattatást Isten népe számára. Azért, hogy a Bokor tagjainak, az erőt nem alkalmazóknak kétségük sem legyen arról, hogy ez mit jelent, a KIO ennek konkretizálására is vállalkozik (rágalmazás, kiközösítés, kizárás, letartóztatás, fogvatartás, hatóság elé vezetés, börtön, verés, kínzás, kivégzés). Az utóbbi kettő kivételével elmondható, hogy a Bokor történetében valamennyire találunk példát. Ezzel mindaz amit a KIO az üldözöttek okosságáról, az üldözésekről mond, kiegészül a kereszt felvételéről mondottakkal. Ez utóbbi alatt ugyanis azt érti, hogy a keresztényeknek kész kell lenniük a szenvedésre, az életük elvesztésére, de midezt nem önmagunknak kell kiereszokolni ("a keresztet nem magunk vesszük magunkra, rajtunk kívüli tényezők rakják reánk" /20/). Az öncsonkító, önkorbácsoló szentek életét nem, csak a hitük megvallásáért oroszlánok elé kényszerített Jézus-hívőket teszi meg mintának.

Amíg nem kerül sor a törvények megváltoztatásának elérésére, például a polgári szolgálat bevezetésére, addig maradt az alulról való "harc". A közmegállapodáson nyugvó törvények hibájának (valójában a végrehajtás hibájának) rója fel Bulányi, hogy a törvényeket nem lehet minden bűnelkövetővel szemben érvényre juttatni, a végrehajtás a bűnelkövető személyétől, kilététől függ. Az általános hadkötelezettség elfogadását, a háborúban való részvételt, - vagyis az igazságos erőalkalmazást deklaráló törvények elfogadását - a KIO úgy értelmezi mintha az egyet jelentene az államhatalom iránti feltétel nélküli hűséggel, az állam által előírt összes törvény maradéktalan helyeslésével és az államot maradéktalanul kiszolgáló attitűddel. A törvényesség és az igazságosság tisztázatlan keveredésének nyomát látja abban is, hogy a mindenkori börtönlakók a kisemberekből (a nem fehérgalléros bűnelkövetőkből), lázadókból (az adott társadalmi berendezkedés ellen vétőkből) és az államtól az erkölcsi támogatást megvonókból (az erő alkalmazásban résztvenni nem akarókból) áll. (Ez a megközelítés nagyon hasonlít Thoreaunak, A polgári engedetlenség iránti kötelességről /1849/ című esszéjében leírtakkal /21/.)

A nyilvánvalóan a KIO megszületésének korától nem függetleníthető, a demokrácia hiányát tükröző eme besorolás szerint az államhatalom megbüntetettjei tehát a köztörvényes kisemberek (pl. a jobb és a bal lator), a politikai elítéltek (pl. Barabás) és a krisztusi emberek (pl. Jézus). Ez a kategorizálás - kizárólag pártállami keretek között - lehetővé teszi számunkra hogy élesen elkülönítsük a politikai okból anarchista vagy passzív rezisztencia (utóbbiakra példa nem volt) "okú" katonai szolgálatmegtagadást a vallási (Jehova tanu, reformadventista, nazarénus, Bokor stb.) okból "elkövetettől". Míg a politikai "bűnelkövető" lehet erőszakos, verekedő személyiség, sőt a háboruszkodást sem kell feltétlenül elítélnie, míg a Jézus-követőre nem lehet mindez jellemző. A politikai katonai szolgálatmegtagadókra éppen az a jellemző, hogy (politikai) nézeteikkel

ellentétes háborúban nem hajlandók résztvenni vagy az ilyen-olyan politikai rendszert fenntartó hadseregben (pl. szovjet, magyar hadseregben) nem kívánnak szolgálni. (Ilyen volt a két magyar politikai megtagadó is.) Az természetesen más kérdés, hogy diktatúrákban és annak puhább magyar alakzatában a politikai és a "krisztusi", vallási katonai szolgálatmegtagadó kategóriája nem tudott élesen elkülönülni egymástól. Pontosabban fogalmazva, míg a vallási gyülekezetek katonai szolgálatmegtagadói kizárólag a vallási elítéltek és börtönlakók között tartattak számon addig a Bokor-beliek papíron a vallási, valójában a vallási és a politikai elítéltek között egyaránt. Hiába volt a Bokor - a korábban elemzett módon - (a)politikus beállítottságú, s volt a rendszert megdönteni nem akaró, továbbá hiába vallották a juhság elvét, a pártállam keretein belül úgy ahogy ezt tették, s legfőképpen az, hogy katolikusként tették - akaratuktól függetlenül - politikai színezetet adott cselekedetüknek, ügyük - akaratuktól függetlenül - a katolikus egyház érintettsége miatt is - politikai üggyé is vált. Az átpolitizált magyar társadalomban súlyos rendszerellenes és politikailag nem kívánt, politikailag is üldözendő magatartásként tartotta számon a Bokor-tagok honvédelmi kötelezettség elleni megnyilvánulásait. Az általános hadkötelezettséggel szemben fellépő Bokor-tagok és környezetük az ügyük politikai ízű kezelésével találkoztak, s ez a politikai hozzáállás nehezítette a pusztán vallási alapú katonai szolgálatot elutasító döntés meghozatalát. Visszaemlékezősekből tudható, hogy a Bokorban már 1972-ben (nőgy évvel a KIO befejezése után) többen voltak azok akik magukévá tették az erő nem alkalmazás elvét és lélekben készek voltak a katonai szolgálat megtagadására. Közülük ketten a gyakorlatban is készek lettek volna ezt megtenni, de a Bokor lebeszélte őket elhatározásukról attól tartva, hogy ez olyan nagy és egyre szélesedő politikai vihart kavarna amely a megtagadót és a Bokort egyaránt tönkretelheti. Utólag nem lehet megmondani, hogy ez bekövetkezett volna-e, az azonban valószínűsíthető, hogy 1972 az első katonai szolgálatot meg nem tagadók és 1976 (Kiszely Károly) és 1979 (első Bokor-megtagadó) között eltelt négy illetőleg hét év alatt mind a nemzetközi életben - és részben ennek nyomán - Magyarországon sok olyan esemény történt ami könnyebbé tette vagy inkább kevésbé tette politikailag nehezzé a katonai szolgálat megtagadását, ami nem tette politikai okból öngyilkossággá, önfeljelentéssé a katonai szolgálat megtagadását (pl. Helsinki, az új, 1976-ban bevezetett honvédelmi törvény). Az pedig bizonyos, hogy a lebeszél "megtagadók" utóbb megbánták "mulasztásukat" és súlyos lelkiismeretfurdalás gyötörte őket. Itt a dolog politikumánál néhány dologra érdemes rámutatni. A Bokor nem követelte meg tagjaitól a katonai szolgálat megtagadását (és ebben különbözik a katonai szolgálatot elutasító hazai és külföldi gyülekezetektől), sőt ha a politikai helyzetet a személy teherbírást nem látta megfelelőnek, ha az idő nem volt alkalmas olykor le is beszélte tagjait. (Ez a későbbiekre is igaz, nem csak az "1972-ekre".) Tehát a katonai szolgálatmegtagadás és más honvédelem ellenes magatartási formák a Bokor-praxis személy, lelkiismeret és környezet (politika) függő volt miközben az elvek, az elvárások változatlanok maradtak. (Feltételezhető, hogy az ősegyházban is hasonló volt a helyzet.) A Bokor politikai érzékenysége, kifelé figyelésére is rávilágít, a "fejjel a falnak menés" elkerüléséről is tanuskodik ezen hozzáállás. (E tekintetben szintén eltér a katonai szolgálatmegtagadást valló gyülekezetektől.) A "megkésett praxisból" levonható sokadik következtetés az is, hogy bármennyire is ritka a katolikus világban, a régióban és a Szovjet Impériumban pedig egyedülálló a Bokor erő nem alkalmazó praxisa, a Bokor keveset valószínűsíthet meg a KIO-ból.

Itt kell említést tenni arról is, hogy a Bokor katonai szolgálat megtagadóinak fellépése időben egybeesik a magyar társadalom más metszeteiben megjelenő, máskéntgondolkodás színrelépésével, s a bokor erő nem alkalmazó praxis besorolható, a több ponton kikristályosodó ellenállási formák közé amelynek olyan fontos rendszerellenes megnyilvánulásai voltak mint a SZETA megszerveződése (1979 december), Kornai János "A hiány", Gombár Csaba "A politika címszavakban" és a Bibó-émlékkönyv megjelenése (1980 március), az ellenzéki csoportok első találkozója (1980 december), a Beszélő megjelenése (1981 december), a második gazdaság legalizálása (1982 tavasz), a Dialógus független békecsoport megalakulása (1982 december). A Kádár-rendszeren esett, utóbb egyre szélesedő hajszáltrepedések egyike, a törésvonalak mentén elhelyezhető lépés volt a Bokor katonaság megtagadóinak

fellépése is. E a törésvonal léte érintette a katolikus egyházat, a Vatikán keleti politikáját és e törésvonal kötötte folyamatosan össze a Bokort a demokratikus ellenzékkel s ennek nyomán egy évtizeddel később került a Bokor a Szabad Kezdeményezések Hálózatának megalakulásához vezető összejövetelek meghívotti listájára.

Említést érdemel még hogy a KIO "bebörtönzöttei", börtönlakók harmadik kategóriáját alkotó, az államtól az erkölcsi támogatást megvonók valóban léteztek. Kiszely Károly - a Bokortól független -, kezdeményezésére, 1984-ben néhány hadköteles kifejezésre juttatta, hogy bár a katonai szolgálatot kényszerből teljesítik ugyan, de erkölcsi támogatásukat megvonják a hadseregtől /22/.

I. 3. 11. A KIO ÜTÉS FOGALMA

Embert ölni semmilyen körülmények között, sem jogos önvédelem címén, sem a bűnözővel ítélet alapján, sem igazságosnak vagy igazságtalannak mondott háborúban, sem szabadságharcban, forradalomban, sem pedig az anyaméhben nem szabad - mondja a KIO. A fizikai erőszak egy másik formáját, az ütést azonban bizonyos esetekben lehet alkalmazni, olvasható ugyanitt. Bulányi a templomot megtisztító Jézus magatartásából jut el arra a következtetésre, hogy ütni szabad, ha: 1/ az ütést adó elvileg és gyakorlatilag mentes marad az erőszakos erő alkalmazásától és hűséges marad a juhság elvéhez, 2/ végső esetben ultima racióként kerül rá sor, 3/ nagyságrendileg tér el az evilági ütésektől, 4/ nem szül gyűlöletet és a visszaütés szándékát nem váltja ki. Klasszikus példája ennek az apai pofon, de ide sorolja "a nem hatalomgyakorlói, hanem termelői jellegű munkaviszonyokban" létező, alá-felé rendelő viszonyból eredő - tegyük hozzá nyilvánvalóan eskütevással nem járó - beosztottal szembeni jogszerű és részrehajlásmentes büntetést is ("büntető ütés") /23/. A négy feltétel együttes érvényesülése esetén teszi megengedhetővé a "Ne ölj!" parancs kiegészítésének nevezett ütést. A Bokor-praxis ezzel megegyezik illetőleg ehhez közelít, s az erő nem alkalmazás elmélete ezzel a - akár kompromisszumnak is tűnhető - kiegészítéssel együtt értendő.

I. 3. 12. A KIO JÖVŐKÉPE

A KIO kétféle békeállamról tud. Az elsőbe az evilági, karddal kivívandó, mindig csak időszakosan létrejövő, míg a másodikba az immanens és a transzcendens béke-álom megvalósulásra osztott, messiási, kard nélkül kivívott béke tartozik. Az evilági békeálom a fegyverfogás békeálma, az álom meghiusulásának útja, mivel "az erőalkalmazás nem iktatható ki a történelemből erő alkalmazás útján" /24/. E kategórián belül háromféle, a juszticia fogalmának különböző értelmezéséből eredő történelmi békeálomról tesz említést (konstantíni, marxí, neokonstantíni). Korunkban a neokonstantíni álremény felerősödését látja amely egy hatékony, nemzetek feletti szervezet fegyveres erejétől várja a világbéke megvalósulását. Bulányi tehát nem hisz az ENSZ vagy az Amerikai Egyesült Államok béketeremtő (peacemaker) vagy békefenntartó (peacekeeper), esetleg világcsendőri szerepében, a szomáliai, a jugoszláviai beavatkozás szükségességében, s az Oból-háború sem több számára mint a juszticia felmagasztosításának - (olaj)érdekű - eszmévé tételénél. Nyilván nem volt elfogadható számára a VSZ és a NATO léte és a ír-angol, az arab-izraeli konfliktus megoldását nem az egyéni vagy állami szintre emelt terrorizmustól várja. Az is bizonyosra vehető hogy ma a Bokor nem a NATO védernyő Magyarországra való kiterjesztésétől várja a térség biztonságát, a békeálom beteljesülését. Arról szintén nem szól a szerző, de nem lehet kérdéses, hogy a katonai szolgálatmegtagadást méltányoló, ugyanakkor a katonásdit is elfogadó Gaudium at spes, a II. Vatikáni zsinatnak a Keresztények a világban című konstitúcióját a neokonstantíni álremény, az evilági békeálom kategóriájába sorolandó.

A KIO és a Bokor békeálma egyszerre immanens és transzcendens. Az immanens békeálom vagy más néven első aionbeli élet már itt a földön megvalósul azáltal, ha

emberek követik Jézust, ha teszik amit kell, ha erőt nem alkalmazva élnek, ha sugározzák Isten békéjét. Az adástörvényt és a juhság elvét vallók nézete viszonzásra fog találni, barátaik száma megsokszorozódik, nemcsak üldözni fogják őket hanem követőik is lesznek százannyian. Ők életrekeltik "Isten új népét - a messiási magatartás népét" /25/. Az evilági ország jogrendjén belül, azt nem leképezve, átírva, a szeretet áradásán keresztül funkcionál ez a béke, az az ország. A megvalósulás intenzitása, "egyenes arányban van Isten népének minőségi és mennyiségi növekedésével" /26/. Az immanens Isten Országának kisugárzásától "evilági országok jogrendje sem mentesítheti majd magát, ha egyszer e sugárhatások elérik társadalmi és történelmi észrevehetőség határait" /27/.

Ugyanakkor a KIO békeálma transzcendens is, második aiónbeli is, mivel az evilági béke - hiába is a megannyi nem erő alkalmazó - mindíg csak töredékesen, üldözések közepette próbál megvalósulni. A második aiónbeli élet során Isten népének nem kell szimbiózisban élnie evilág fiaival. Az Izaiás próféta által megjövendölt békeálmot tehát nem vallja, illetőleg differenciáltan kezeli azt, élesen megkülönböztetve egymástól a kétféle jézusi békeálmot, amelyek egyébként élesen elkülönülnek az evilági békeálmoktól.

A KIO jövőképe azért is bír e helyen (az erő nem alkalmazás témakörében) fontossággal, mivel ezen jellemzői alapján is elkülönül a többi katonai szolgálatot megtagadó vallási gyülekezetektől. A Jehova tanuktól, reformadventistáktól vagy az első század keresztényeitől eltérően gondolkodik ugyanis az eszkatológiáról (az idő beteljesüléséről), és a Bokor nem esik a kiliazmus, a millenarizmus /28/, "bűnébe", nem sorolható az eszkatologikus eretnecség gyűjtőkategóriába.

I. 4. AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS ÉS A BOKOR

I. 4. 1. AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS ELMÉLETE A BOKOR-IRODALOMBAN

Az erő nem alkalmazás és a KIO attól lett élő, hogy magához vonzott embereket, akikkel aztán Bulányi és közösségei újra és újra átbeszélték, újraértelmezték, kritikával illették, magukévá tették és ezáltal újra írták azt. Túlzás lenne persze azt állítani, hogy a KIO ma kézbevehető példánya a háromszori átdolgozás után Bulányi és a Bokor közös alkotása lenne, de annyi bizton állítható, hogy a KIO a Bokor-tagok "különvéleményét" is tükrözi. A Bokor erő nem alkalmazás praxisa nem táplálkozik kizárólagosan a Bulányi György által leírtakból, a fentiekben elemzett művekből, hanem ennél sokkal szélesebb alapokon nyugszik. 1968 után a Bokorban szellemi, ismeretszerző, gyűjtő, fordító, kutatómunka kezdődött meg azért, hogy minél többet tudjanak meg az erőszak-erőszakmentesség természetrajzáról. Felkutatásra kerültek azon szerzők, művek akik illetőleg amelyek érintették vagy különböző szakterületek oldaláról szemlélve körüljárták az erőszak kérdését (lásd 1. számú melléklet).

A sokezer oldalas Bokor-szamizdat jelentős kb. egyharmad-egynegyed részét kitevő erő nem alkalmazás irodalma és Bulányi György írásai együttesen alkotják azt a homogenizálódott bázist amelyből a praxis, a honvédelmi kötelezettség elleni "bűncselekmények" következtek.

A Bokor évente több kötetben megjelenő gépírásos szamizdat kiadványaiban, a Karácsonyi Ajándékban (Karajokban) és az ún. Bokor kiskönyvtárban, valamint a Bokor-dokumentumkötetekben rendszeresen megjelentek ilyen tartalmú művek, amelyeket teológiai, egyháztörténeti, eszmetörténeti, szépirodalmi, "párbeszédiródalom", idővel pedig börtönirodalom kategóriákba lehet sorolni. Teológiai, egyháztörténeti kategóriába tartoznak a Bokor által magyarra fordított művek, tanulmányok, így elsősorban I. M. Müller, S. W. Windass, G. Lohfink, F. Alt, E. Fromm, I. M. Hornus, A. Harnack, H. Rahner, H. Haag, R. I. Sider, H. Küng és A. I. Toynbee művei. Kivonatos fordításra került a Britannica Enciklopédia első három századdal foglalkozó fejezete is. Külön figyelmet érdemel a Bokorban népszerű Concilium című nemzetközi teológiai folyóiratnak az 1965/1-es, erőszakmentességgel foglalkozó száma, többek között R. Coste, F. Böckle, Thwestow írásaival (lásd 1. számú melléklet).

Az eszmetörténeti írások sorába kívánczik Erasmus, Gandhi, Tolsztoj, M. L. King, H. D. Thoreau, Albert Schweitzer, Hamvas Béla, míg a szépirodalmi kategóriába Henrich Böll, Graham Green, Freidrick Dürer, G. Cess Broun, Morris West, és Déry Tibor, Illyés Gyula, Német László, Sánta Ferenc, Kodolányi János, Konrád György néhány könyve, írása tartozik. A "párbeszédi irodalomba" a levelezési irodalmat vagy személyes megkeresések során született dokumentumértékű leírásokat sorolom, amelyeket a Bokor tagjai és Kiszely Károly folytatott az egyházi és világi hatóságokkal és előjárókkal (lásd később, A szekunder magatartási formák c. fejezetben /II. 3. 3./). De ugyancsak ide sorolandók a katonai szolgálatmegtagadásról külföldön született egyházi (püspökök, püspöki karok, rendi, pápai állásfoglalások, idézetgyűjtemények) és világi (pl. Amnesty International, Pax Christi, ENSZ) megnyilvánulások sora. Ezen utóbbiak közül a legfontosabb az 1983-as Mr. Ghama Mubanga - Chipoya-féle ENSZ jelentés fordítása. Eljutott a Bokorhoz Kiszely által kezdeményezett azon körkérdező dokumentációja is amelyben neves külföldi teológusok fejtették ki véleményüket a katonai szolgálatmegtagadásról. A börtönirodalomba a bebörtönzöttekkel kapcsolatos (az egyéni döntés meghozatalával, tárgyalásokkal, ítéletekkel, börtönviszonyokkal, szabadulással, a büntetett előlethez fűződő élményekkel stb.) foglalkozó irodalmat sorolom. (A börtönlevelezés témakörében Simonyi Gyula katonai szolgálatmegtagadó összegyűjtött és a Bokron belül publikált levelezését és Mohos László katonai szolgálatmegtagadóval kapcsolatos börtönlevelezést kell külön is megemlíteni /29./) A Karajokban megjelent vagy meg nem jelent erőszakmentességről szóló, azt érintő elmélkedéseknek, beszédeknek, interjúknak, kisebb-nagyobb írásoknak se szeri se száma. Hatásuknál fogva ezek közül mindenképpen ki kell emelni Gromon András (1981, Pomáz) és Kovács László (1981. Hajós) Bokorhoz tartozó papok katonai szolgálatmegtagadással kapcsolatos, utóbb felfüggesztésükkel, áthelyezésükkel járó szentbeszédeit és Merza Józsefnek az erőszakmentesség irodalmáról szóló összefoglaló jellegű tanulmányát (1972) /30/, továbbá Gromon Andrásnak az erőszakmentes államról írt munkáját (1987) /31/. (Az erő alkalmazás elméletét a Bokor-irodalomban részletesebben lásd az 1. számú mellékletben.)

I. 4. 2. 1. BOKOR-VÉLEMÉNYEK AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁSRÓL

A Bokor a '70-es évek eleje óta minden évben önmagáról önmagáról készít egy "jelentést" Közös Dolgaink (K D) címen. Az évenként váltakozó K D szerző, formai meghatározottságok nélkül, a Bokor egészére vonatkoztatva készít mérleget az eltelt egy évről, számbavéve a "Bokor-elvek" megvalósítását a hiányosságokat, továbbá témánként kérdéseket fogalmaz meg a Bokor-tagoknak. (A K D-t ezért is nevezik Hívószövegnek.) A Hívószöveg általában megvitatásra kerül mindem Bokor-közösségben és a közösséget vezető tagok, az ún. "bések" saját nevükben válaszolnak a feltett kérdésekre. Ezekből áll a Reflexió címet viselő külön kiadvány, amely vagy szó szerint tartalmazza a válaszokat vagy pedig különböző formában összegezve adja közre azokat.

1978 és 1990 között 7 alkalommal foglalkozott a K D az erő nem alkalmazás témakörével /32/. 1978-ban a Hívószöveg katonáskodásra vonatkozó kérdésére 34 válasz olvasható a reflexióban /33/. A válaszolók közül 11-en (32,3%) igennel, 22-en (64,7%) nemmel válaszolt a "kell-e katonai szolgálatoit teljesíteni?" kérdésre. (1 fő válaszából nem derült ki, hogy mi a véleménye.) Az igennel válaszolók között 5 nő (45,4%), 4 férfi (36,4%) és 2 házaspár (18,2%) van, továbbá 1,6 gyermek jut egy válaszolóra, míg a nemmel válaszolók között ez az arány 9 (41%), 12 (54,5%) és 1 (4,5) továbbá 2,4. A nemmel válaszolók közül 1 fő a börtön választása helyett a bányaszolgálatot javasolta, míg 1 fő a nem létező egészségügyi problémára való hivatkozással gondolja elkerülhetővé tenni a katonai szolgálatot, továbbá 1 fő javasolja hogy egy "közösségi testvéri akcióval", társadalmi szinten tegyenek a lelkiismereti okokból elítéltek ügyében.

Az 1979-es Hívószöveg markáns összegzést közöl a katonai szolgálat megtagadásával kapcsolatos egyházi állásfoglalásokról, a hatályos jogi szabályozásról és a - nem Bokor-tag - akatonai szolgálatmegtagadók baracskai fogvatartásáról, továbbá felhívással

fordul a Bokor-tagokhoz, hogy kezdjenek el minden katonai szolgálatmegtagadással kapcsolatos egyházi és világi dokumentumot, írást gyűjteni. (A Hívószöveg írója dr Merza József volt, aki néhány hónappal később elsőként tagadta meg a Bokorból a katonai szolgálatot.) A Hívószövegben megfogalmazott nyolc kérdésre, az átlagosnál jóval nagyobb érdeklődést mutatva, összesen, átlagosan mintegy 50 fő válaszolt, összesen kb. 600 választ adva /34s/. 1/ A "Mit tehetünk ma hazánkban azért, hogy növeljük azok táborát, akik legalább tudatilag átlátják, hogy az Evangélium erőszakmentességet tanít?" kérdésére 67-en válaszoltak "bővebben", összesen 92 féle választ adva. (A teljes válaszolók száma nem derül ki a Reflexióból.) /35/ A válaszolók közül legtöbben (17 válasz, 18,5%) az erőszakmentesség tanítására és a tudatformálás közhangulat befolyására (16 válasz, 17,4%), illetőleg a jézusi szelídség környezetben való megvalósítására (15 válasz, 16,3%) tették a hangsúlyt, továbbá a témába vágó dokumentáció, szépirodalom gyűjtését és teljesítését tartották fontosnak (14 válasz, 15,2%). (A katonáskodás elutasítását 8 válaszoló (8,7%) említette.) 2/ "Kik alkalmasak arra, hogy a közéletben, a törvényalkotó fórumon hatást gyakoroljanak humánusabb ítélkezési gyakorlat vagy új törvények meghozatala érdekében?" - szölt a második kérdés. A 40 válaszoló 48 válasza közül a legtöbb "szavazatot" (21, 43,7%) a püspökök és az egyház kapta, ezt követi a közvéleményt alakító keresztény emberek kategóriája (7, 14,6%). Az erőszakmentes érdekek képviselőit alkalmasnak találják még a művészeket-írókat, tudósokat és közéleti személyiségeket (egyenként 4-4 válasz, 8,3-8,3%), a pápát (3, 6,2%), törvényhozó testületeket és az ENSZ-t (egyenként 2-2 válasz 4,2-4,2%). Öt válaszból (10,4%) pedig az derült ki, hogy a felsoroltak közül senkit, semmilyen szervezetet nem tartanak alkalmasnak a "közvetítés" szerepére. 3/ A "közvetítőkhöz" való eljutás módja után kutakodik a következő kérdés ("Hogyan juthatnak el ezekhez a személyekhez, hogyan ösztönözhetjük őket cselekvésre?"). A 36 válaszoló 42 féle válasza közül 26 vonatkozik (61,9%) a püspökökre. (Ezen belül 11 fő /42,3%/ személyesen, 8 fő /30,8%/ Bokor-szinten /"közösen"/, 7 fő /26,9%/ indirekt módon javasolja a kapcsolatfelvételt. 4/ Lényegében hasonló arányban oszlanak meg a válaszok a következő kérdéssel kapcsolatban is. ("Mit tehetünk annak érdekében, hogy Egyházunk morálteológiája összhangba kerüljön a jézusi tanítással?") A legtöbb válaszban (19, 25,3%) a püspökökkel, papokkal, kispapokkal való párbeszéd folytatás igénye fogalmazódik meg, s csak második helyen említődik a nyilvánosság igénybevételeének hangsúlyozása és a "Jézus tanításának hangsúlyozása a világiak felé", a köztudott alakítása, a KIO ismertetése (13, 17,3%). (Összesen 50 fő 75 választ adott.) 5/ A "Mit kell tennünk, ha valamelyik testvérünk vállalja a szelídek útját?" kérdésre a 63 válaszoló 144 féle választ adott. Az erkölcsi támogatást 48 hozzászólás (33,3%), az anyagi támogatás szükségességét 29 hozzászólás (20,1%) tartalmazza, továbbá 20 válaszban (13,9%) szerepel az Istennek való hálaadás, Isten felé fordulás igénye, 7 válasz (4,9%) foglalkozik a nyilvánossággal (t. i. szükség van rá), s 13 vélekedés "a jó döntés" meghozatalát tartja fontosnak (9,0%). (Ez utóbbi megoszlása: a rábeszéléstől óv /4, 30,8%/, a szolgálatmegtagadó "önvizsgálatra szorítását szorgalmazza" /3, 23,1%/ és "a várható következmények tudatosítását" kéri /6, 46,1%/). 6/ A legtöbb vélemény (12, 27,9%) szerint a közvetlen hozzátartozókat és csak ezt követően a Bokorbeli testvéreket (9, 20,9%) illeti meg az elítéltek érdekében való fellépés lehetősége. Néhány válaszoló jónéven venné ha az elítélt plébánosa, egyházközsége, továbbá püspöke vagy a pápa (egyenként 4, 9,3%) járna közben az elítélt érdekében, de az ügyvédek, civilek, békepapok, párttagok is szóba kerülnek 2 (4,6%) illetve 1 (2,3%) szavazattal. 14 válasz közül (38,9%) a püspököket, a püspöki kart, a bíborost, a pápát tartják olyan hivatalos személynek akinél érdemes az elítéltek érdekében szótemetni, és ezen a "hatósági listán" szerepel az Igazságügyi Minisztérium, Kádár János (egyenként 2, 5,5%), a Legfelsőbb Bíróság és Elnöki Tanács (egyenként 4, 11,1%) a börtönigazgató és hadügyminiszter is (egyenként 1, 2,8%). (Öt válaszban /13,9%/ szerepel, hogy "ne járjunk közbe", 2 válaszban /5,5%/ pedig, hogy "állami fórumnál ne járjunk közbe".) (A Reflexiók között, az egyéb észrevételek, hozzászólások kategóriájában konkrétan elhangzik egy kérdés a katonakönyvek birtoklásáról, továbbá érezhető némi bizonytalanság azzal kapcsolatban, hogy voltaképpen az eskü vagy a katonai szolgálat megtagadásán van-e a hangsúly.)

1979 után 1981-ben kerül ismét "terítlékre" az erőszakmentesség kérdése. Erről az évről nem állnak rendelkezésünkre százalékosan értékelhető adatok, így csak néhány összegező megállapítást van módunk tenni. A Bokor "béseinek" egyöntetű véleménye szerint háború esetén nem szabad fegyvert fogni viszont rabként vagy önkéntesként lehet egészségügyi munkát végezni. A válaszolók nagy többsége úgy gondolja, hogy békeidőben nem lehet semmiféle katonai vonatkozású munkát végezni, csak rabként lehet katonai jellegű műszaki vagy elméleti munkát "vállalni", továbbá rabként vagy önkéntesként lehet csak az egészségügy vagy a polgári élet egyéb területein dolgozni. (Egyetlen fő nem ért egyet az erő nem alkalmazás elvével és ebből eredően - nyilvánvalóan - a katonai szolgálat megtagadásával sem.) A "katonaadó" (honvédelmi hozzájárulás) megtagadását általában azért nem látják szükségesnek, mert egyéb adót is katonai célokra fordítanak, illetőleg mert "különben is levonják a fizetésből". Hat fő ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett. Katonakönyvét 5 fő küldené vissza és 12 fő a visszaküldésben önfeljelentést látott és óva intette a Bokort ezen őskeresztényi felfogással is szembenálló magatartási formától. Míg a Bokor egyik szervezeti egysége ("ága") csak akkor tartotta elfogadhatónak a katonakönyv megtartását "ha abba az alkalmatlanság van bejegyezve és csupán regisztrálásra szolgál." (A jogszabályok erre nem adtak lehetőséget.) Egy válaszoló ("legradikálisabb testvérünk") közösségi akcióra szólított fel és a katonakönyvek szervezett és egységes visszaküldését, továbbá a katonai szolgálatot helyettesítő munkaszolgálat kérvényezésének bevezetését javasolta. A nők is megszólaltak katonakönyv ügyben: Bokor-szintű írásos nyilatkozat megírását szorgalmazták, amiben "a katonai szolgálatnak egyéb szolgálattal való megváltását" kezdeményezhetnék. Nyilván dr Merza József esete nyomán merült föl a börtönbüntetés "pénzbeli megváltásának" (pontosabban: katonai szolgálatmegtagadásért kiszabott pénzbüntetés megfizetésének) kérdése. A többség az egyéni lelkiismeretre bízta ennek megválaszolását, néhányan a fizetést a "közösségre ruháznák", s "feltétlen leülésre bíztat 6 testvér".

1982-ben a Hívószöveg idején már 8-ra emelkedett a Bokor katonai szolgálatmegtagadóinak száma. A Hívószöveg bátorságra, "a Hegyibeszéd gyakorlati konzekvenciáinak levonására", a Lélek erejében való megkapaszkodásra buzdít. 87 válaszoló egységesen támogatja a Hívószövegben ezt az igen általánosan megfogalmazott, a katonai szolgálatmegtagadásra vonatkozó agitáló jellegű, buzdító szöveget. A katonai szolgálat megtagadását akadályozó tényezőkre vonatkozó kérdésre 32 fő válaszolt. Öten, az erőszakmentesség kifelé való képviselésének akadályozó tényezőjét (15,6%) a "rámenősségben", a stílusban, a belső és a hétköznapi szelídség hiányában, a "hagyományos keresztényekkel" szembeni türelmetlenségben látják. 9-en (28,1%) a világban és az egyházban uralkodó felfogást tekintik "koloncnak", 3-an (9,4%) a Bokor-tagok fiatalságában, éretlenségében, 4-en (12,5%) a család visszahúzó erejében, 7-en (21,8%) a közösségi támogatás hiányosságaiban, 3-an (9,4%) egzisztenciális, illetőleg anyagi okokban, 1 fő (3,1%) Isten iránti bizalmatlanságban látja a katonai szolgálatmegtagadást akadályozó okokat. Ez utóbbi válasz szerzőjét nevesíti is a szerkesztő. Bulányi György - a Reflexió szerkesztőjének véleményét alátámasztva - hangot ad afelett érzett örömeinek, hogy az ember gyilkosságra tett ígéretet egységesen elutasítja a Bokor, továbbá a jézusi törvényt ("Ne ölj!", "Meg se ígérd, hogy ölsz!", "Semmi alternatíva!") objektív törvénynek mondja, amihez való viszonyulás problematikája a lelkiismeret szférájába tartozik, s az attól való eltérés minden esetben bűn.

1985-ben a "bések" kb. háromnegyed része (115 fő) válaszolt az erőszakmentességgel kapcsolatos kérdésekre. 126-féle vélemény fogalmazódott meg a katonakönyv visszaküldésével kapcsolatosan. 24 válasz (19%) szól egyértelműen a visszaküldés mellett, 18 (14,3%) valamilyen feltétel teljesülése esetén támogatja azt, 15 (12%) válasz szerint közös akció keretén belül kellene mindezt megtenni, míg 10-nél több vélemény kifejezetten elveti a közös akciót, továbbá 31 válasz (24,6%) mindenféle katonakönyv visszaküldés ellenéz. (Összesen tehát 57 válaszoló (45,3%) támogatta a visszaküldést.) 28 vélemény tartalmazza (22,2%) azt, hogy az "egyéni lelkiismeret dolgoz" a katonakönyv visszaküldése. (Hat fő, 5,2% volt tanácstalan, döntésképtelen e kérdésben.)

A nők katonáskodásával, pontosabban bizonyos foglalkozású nők összeírásával és katonakönyvvél való ellátásával kapcsolatosan megszólaló 95 fő 90%-a - többségben minden indoklást is szükségtelennek tartva - egyértelműnek gondolja, hogy a nők nem tehetnek eleget ezen előírásoknak. A polgári védelmi kötelezettséggel kapcsolatban véleményt mondó 102 fő közül 29-en (28,4%) határozottan ellene foglalt állást, 34-en (33,3%) a polgári védelem tartalmától teszik függővé az ilyen foglalkozásokon való részvételt, míg 18-an nem látnak problémát a polgári védelmi foglalkozásokon való részvételben (17,6%) továbbá 16 fő (15,7%) "pontos információk hiányában" nem tudott hozzászólni a kérdéshez.

Az 1988-as Hívószöveg az alacsony megtagadói számmal kapcsolatban fogalmazza meg kérdéseit, továbbá a közösségvezetők példaadásával, a katonakönyvvél, az alternatív szolgálattal kapcsolatban tesz fel kérdéseket. A mintegy 115-120 fő válasza - az adatok hiányossága miatt - nem kategorizálható, s így csak idézni tudom a reflexiót elkészítő "mérleg-kísérletében" leírtakat. Eszerint: 1/ a válaszok tükrözik az eszményeket, 2/ a válaszolók hangsúlyozzák az egyéni döntés fontosságát, 3/ a gyakorlat "egészen széles szórást mutat a nyugodtan katonáskodótól a tétovázás nélkül börtönt vállalóig", 4/ az alternatív szolgálat új kérdéseket vet fel, többek között azt, hogy "mi közünk lehet a törvényalkotáshoz".

Az 1989-es Hívószöveget statisztikai adatokkal kiegészítő, összegező, a kezdetekig visszatekintő jelleggel maga Bulányi György írta. A Bokorban vihart kavart ekemzésre több mint 100-an válaszoltak, de válaszok százalékosan nem értékelhetőek. Általában véve azt lehet megállapítani, hogy e kérdésben nincs változás az 1988-as állapotokhoz képest.

I. 4. 2. 2. BOKOR-VÉLEMÉNYEK AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁSRÓL (ÖSSZEGZÉS)

Annak ellenére, hogy hiányos, nem egységes és nehezen összehasonlítható adatok állnak rendelkezésünkre, bizonyos megállapítások és tendenciák megállapíthatók a Bokor "közvélemény" alakulásáról az 1978 és 1989 közötti időszakban az erőszakmantesség tárgykörében. Ezek a következők: 1/ Mindenekelőtt szembetűnő, hogy a Bokor élcsapatát képező "bések" egynegyed-egyharmad része sohasem válaszolt a felmerült kérdésekre, ami jelezheti a fegyelem, az elköteleződés hiányait, a liberális közösség szervezést és szabad légkört, valamint a kérdésben különböző okokból véleményt nyilvánítani nem akarók vagy nem tudók (pl. tisztán nem látók, színt vallani nem akarók) nagyszámú jelenlétéért a Bokorban. A nem válaszolók magas száma, a "némaság" okainak tisztázatlansága eleve relativizálja a levonható következtetések igazságát, hiszen sohasem tudni, hogy mit gondol a "bések" egésze, illetőleg a háttérben mindig jelen van egy "nem szavazó" tömeg. 2/ Hangsúlyozni kell, hogy a Reflexiókra kizárólag a "bések" jogosultak válaszolni, ami jelenti a/ potenciális válaszolók számának változását (növekedését), b/ évről évre ugyanazok válaszolhatnak, tehát a változások nyomon követhetők, c/ a Reflexiók sohasem tükrözik a Bokor egészének véleményét, hanem "csak" a Bokor ("vezetői", "hatalmi", "szeretet") elitjének a meglátásait. (Számításaim szerint a Bokor kb. 10%-át kitevő "bések", pontosabban a 10% háromnegyed-kétharmad részének, azaz 6-8%-ának a véleménye tükröződik a Reflexiókban.) Ez általában nyilván azt is kellene hogy jelentse, hogy a "bések" elkötelezettebbek, a "Bokor-teológiát" jobban ismerők, az eszméket jobban követők voltak a többségben lévő nem "bésekkel" szemben. (Ezt a megállapítást a "bés" nem "bés" katonai szolgálatmegtagadók aránya nem támasztja alá, mivel a megtagadóknak legalább a fele nem tartozott a "bések" közé az "elkövetés" időpontjában. Hozzá kell azonban tenni, hogy itt figyelembe kell venni az életkort is.)

A szabad-e katonai szolgálatot teljesíteni kérdésében csak 3 évvel az első Bokor-megtagadó fellépése után alakul ki az egységes vélemény, az eszme maradéktalan elfogadásáról tehát csak 1982-től beszélhetünk. A katonai szolgálat helyett vállalható szolgálati formákkal kapcsolatban is a kezdeti tisztázatlanságot követően 1981-re válik világossá, hogy sem békeidőben, sem pedig háborúban nem szabad a hadsereget közvetlenül kiszolgáló tevékenységet folytatni, viszont egészségügyi, mezőgazdasági vagy egyéb hasonló munkát végezni - a katonai szolgálat helyettesítéseként - lehet.

1988-89-ig ezen a - lényegében polgári szolgálatot idéző - megközelítésben nem történik változás. Az 1988 októberi demonstráció időszakában érhető tetten az ezzel kapcsolatos szemléletváltozás, és a nyugat-európai polgári szolgálatteljárás modell kerül hallgatólagos elfogadásra a Bokorban /36/. (Erre vonatkozó KD-s anyagok nincsenek.) Bár egységes vélemény nem alakult ki ezzel kapcsolatban, a Bokor polgári szolgálat fogalmának további "radikalizálódása" figyelhető meg amikor is az ún. totális szolgálat megtagadói (a katonai és polgári szolgálatot egyaránt elutasító) irányba tapasztalható elmozdulás, az általános hadkötelezettség létjogosultságának megkérdőjelezésével.

Úgy tűnik, hogy az eszme elfogadottá válásában nem bír relevanciával a nemi hovatartozás és a gyerekszám. A Reflexió adatai alapján tehát nem mondható, hogy pl. a feleségek léte, véleménye a férfiak számára visszahúzó erőt jelentene vagy pedig, hogy a sok gyerekesek, gyermekeiket féltve, nehezebben "állnának ki" az eszme mellett.

Ugyanez - a nemi hovatartozás irrelevanciája - már nem mondható el a katonakönyvek visszaadásával kapcsolatban. A férfiak katonakönyv "birtoklásával" összefüggésben a tárgyidőszak egészére nézve igaz, hogy nem alakult ki egységes álláspont. A nők katonakönyvével kapcsolatosan viszont indoklást sem igénylő módon magától érthetődik, hogy nekik a katonakönyvet vissza kell adni, illetőleg nem szabad átvenni. Nem ismeretes az e tárgyban megszólaló férfiak és nők aránya, ezért csak óvatosan fogalmazhatunk e kérdéssel kapcsolatosan. Az elvárt férfi és női magatartás lényeges eltérése mögött meghúzódhat egy hagyományos patriarhális megközelítés, egy könnyebb irányba való elmozdulási szándék, illetőleg a nők emancipációjának hiánya vagy túlzott megfelelni akarás, túlkompenzáció. Lehet, hogy pusztán arról van szó, hogy ezen a ponton "telt be a pohár", de mindenesetben súlyos aránytalanságot, egyenlőtlenséget, igazságtalanságot vélek felfedezni ezügyben a gyengébbik nem hátrányára.

A honvédelmi hozzájárulás fizetésének a pénzbüntetés kifizetése és a polgári védelmi kötelezettség tárgyában megoszlanak a vélemények, és e témákban még többségi véleményről sem beszélhetünk. Az erőszakmentes magatartásért kiszabott pénzbüntetés kifizetésével kapcsolatos vélemények alakulása véleményem szerint összefügg dr Merza József e tárgyban mutatott magatartásával. (dr Merza kifizette a pénzbüntetést.) Vagyis itt a gyakorlat megelőzte az elméletet, egy precedens értékű magatartás alakítja (hat vissza) az elméletre, egyben jól mutatja "az első" felelősségét, a tekintély meghatározó erejét és a tudatformálás lehetőségét. Ugyanez mondható el dr Merza 1979-es Hívószövegére is. Az erőszakmentességből eredő praxis és következményeinek többoldalú átgondolásának és a jól feltett kérdések hatására először "szellemileg", dr Merza megtagadása után pedig gyakorlatilag is megmozdult a Bokor.

A kezdeti időszakban a Bokor-elit a püspököket, az egyházat tartja a legalkalmasabbnak arra, hogy a katonai szolgálatmegtagadás terén pozitív változást érjen el az ítélkezésben és új törvények meghozatalában. A püspököket, a püspök kart, a bíborost és a pápát tartják mindenki és mindent megelőzően a leginkább alkalmasnak arra, hogy az elítéltek érdekében szót emeljenek. Ennek érdekében mindenkit és mindent, - tehát a nyilvánosságot is megelőzve - a püspökökkel, papokat és kispapokkal keresik a kapcsolatot, meg van bennük az igény és a szándék a párbeszéd kialakítására és folytatására. Nem állja meg tehát a helyét (legalábbis e felmérés tanulsága szerint nem) a Bokorral szemben sűrűn hangoztatott vád, miszerint a katonai szolgálatmegtagadással kapcsolatosan nem keresték a párbeszéd lehetőségét az egyházi vezetéssel, hogy a nyilvánosságot részesítették előnyben. Meglátásom szerint sokkal inkább azt lehet megállapítani, hogy a Bokor-elit bizalma nemcsak megalapozatlan, de a katolikus hierarchia magatartásának ismeretében teljesen érthetetlen is volt. Olvasatomban e bizalmi mutatók azt jelzik, hogy a Bokor-elit végtelenül naív, jószándékú és egyházhű magatartást tanúsított etárgyban. (Más intézmények illetőleg személyek megkeresésében (pl. ENSZ, Igazságügy Minisztérium, illetőleg békepapok, Kádár János) hasonlóan naívnak mutatkozott a Bokor ezidőtájt.) 1982-re, a sorozatos és egyértelmű elutasítások és elzárkózások nyomán változott csak meg a bizalmi mutató. Ekkor is csak a "bések" alig több mint egy negyede (24%) teszi kritika tárgyává az egyházi hozzáállást, ami egyértelműen mutatja a kiábrándulást, a csalódottságot, de jelzi azt is, hogy teljes kiábrándulásról nincs szó, s az egyházi

vezetők magatartása a katonai szolgálatmegtagadást gátló okok között - igaz a legsúlyosabbnak feltüntetett, de - csak az egyik ok az öt közül. Ha figyelembe vesszük a tárgyidőszak egyéb, - e tanulmány más fejezeteiben tárgyalt - a Bokornak a kapcsolattartásra, párbeszéd folytatására és a segítségkérésre irányuló próbálkozásait is, akkor azt lehet megállapítani, hogy míg a Bokor folyamatosan, következetesen, egyöntetűen és szinte makacsul kérte, igényelte a segítségkérést, addig a hivatalos egyház folyamatosan, következetesen, egyöntetűen, szinte makacsul elutasító magatartást tanúsított. A Bokor azon törekvése, hogy ott érjen el eredményt, ahová tartozónak érezi magát, nem hozott sikert. (Mindezekhez hozzá kell tenni, hogy egyházi viszonylatban szokatlan kommunikáció súlyosan sérthette az a hierarchiát, hogy az erős kritikával és bántó éllel megírt levelek, illetőleg ilyen jellegű párbeszédnek nyilván fállyó sebeket okoztak és ártottak az ügynek, minden más szemponttól függetlenül.)

Mind a Hívószövegek, mind a Reflexiók bőven tartalmaznak önkritikus elemeket, de míg a Hívószövegekre az önkritikus jellegű hangvételt érzem találónak, addíg a Reflexiókra a "mérsékelt önkritika", "a magabiztos önkritika", a "megelégedett önkritika" kifejezéseket érzem helyénvalónak. (Talán nem véletlen, hogy az első esetben mindig egy valaki a szerző, míg a második esetben csoport véleményről /"a közösség hangjáról"/ van szó.) Minden bizonnyal ezért is hat szokatlan kemény hangvételűnek, kompromisszumképtelenségénél fogva mellbevágónak Bulányi Györgynek a reflexiók (1982) közé "csempészett" irányadó fogalomtisztázása, miszerint a katonai szolgálat vállalása összeférhetetlen a jézusi törvénnyel (tehát bűn), függetlenül attól, hogy ki miként viszonyul ehhez a Bokorban vagy azon kívül.

Tiszteletreméltó, hogy a "bések" úgy tartják, hogy az elítélt érdekképviselőre elsősorban a hozzátartozók jogosultak és csak másodsorban a Bokor-tagok. (Jelentheti ez azt is, hogy a vérségi kapcsolatot erősebbnek tartják a "testvérinél", a származást a valahova való tartozásnál, s ilyen értelemben (is?) hagyományos és nem "szektaszerű" vallási mozgalomként lehet a Bokort definiálni.) Figyelemre méltó, hogy az erő nem alkalmazás elméleti és gyakorlati mivoltát fenyegető felvetések és válaszok között elvétve van olyan, amely ne lenne pragmatikus, amely ne evilági szférában mozogna, hanem transzcendens megközelítésű lenne. Ez realitásérzékről, ugyanakkor metafizikai szempontok háttérbe szorulásáról látszik tanuskodni.

Még néhány dolgot kell megemlíteni: a nyilvánosság igénylése mindvégig jelen van kérdésfeltevők és válaszolók között, a katonai szolgálatmegtagadók "felkészítésének" hiányosságaival és a szabad döntés biztosításának fontosságával tisztában van a Bokor, továbbá a közösségi szinten való fellépés igénye is megfogalmazásra kerül.

I. 4. 2. 3. IRÁNYZATOK A BOKORBAN

A Bokorban az erőszakmentesség kérdéséhez való viszonyulás alapján, az elvi egység ellenére, különbséget lehet tenni radikális, mérsékelt és közömbös megközelítés között. A Bokor néhány prominens alakjához köthető radikálisok az egyházi és állami hatalommal való kökemény szembeállásra buzdítottak, nem voltak tekintettel arra, hogy alkalmas vagy alkalmatlan az idő a cselekvésre. A totális - az általános hadkötelezettségből eredő minden szolgálati formát, így a polgári szolgálatot is elutasító - katonai szolgálatmegtagadás álláspontján álltak és állami hivatalokkal, politikai szervezetekkel való párbeszéd kezdeményezését, a "politikai" nyomáskifejtés bármely formáját (levelezés, képviselők megkeresése, demonstráció stb.), a választásokon való részvételt elutasították, s az egyházi elöljárókkal is egy kevésbé toleráns kapcsolattartást szorgalmaztak, továbbá a KIO-ban megfogalmazott "torzításmentes" apolitikus elveke kérték számon a Bokor-tagokon. A nem létszámban, hanem hatásában domináns, mérsékelt irányzat képviselői támogatták a szekunder szembenállás csoportjába sorolt magatartási formákat, és irányították a különböző erőszakmentes "akciókat". Tevékenyen résztvettek a "politika ízü" összejöveteleken, a legkülönbözőbb beállítottságú, világnézetű, és alternatív csoportokból szervezve így barátokat a Bokornak. Belefolytak a polgári szolgálat bevezetését célzó törvénymódosításba, s hangjukat hallatták a médiákban, tették ezáltal még ismertebbé a Bokor nevét. Az egyházi elöljárókkal is mérsékeltebb hangvétel megütését szorgalmazták és keresték a

kapcsolatot velük. (Ide sorolandó Bulány György is.) A közömbösök nagylétszámú csoportjába soroltak részben más Bokor-tevékenységi területen volt aktívak (pl karitatív, missziós, közösség-szervezés), részben pedig a maguk módján, kevésbé látványosan képviselték, illetőleg nem képviselték a KIO erő nem alkalmazásából következő nézeteket.

I. 5. AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS LEHETSÉGES ÉRTELMEZÉSEI

I. 5. 1. A KIO PACIFIZMUSA

A Bokor erő nem alkalmazás elméletének és praxisának értelmezésére számos megközelítés kínálkozik. A Bokor pacifizmus értelmezésénél R. Costa francia teológus elméletét használva kiindulási pontnak megkülönböztetünk abszolút és relatív pacifizmust /37/. Az abszolút pacifizmus kategóriái a szentimentális, a racionális, a keleti eredetű és keresztény alapú pacifizmus. A szentimentális pacifista pusztán emberi jóérzésből, a háború pusztításait látva védelmezi a békét, míg a racionális pacifista elvileg megengedhetőnek tartaná a háborút ha az igazságos volna, ha az igazság adott esetben megkérdőjelezhetetlen lenne, ha nem az erőkülönbség, hanem az igazságosság alapján dőlné el a harc. (Így azonban elveti a háborút.) A két vallási alapú pacifizmus közül a keleti (buddhista) pacifizmus az állati és emberi vér kiontása, a fizikai és lelki kényszer ellen van, míg a keresztény pacifista az evangéliumból, Jézus életéből következő erőszakmentességet vallja (háború és jogos önvédelem elvetése). A természetjogra alapozott relatív pacifizmus hívei szintén a béke megőrzésének hívei, viszont ha a békétárgyalások nem járnak eredménnyel és a béke érdekében tett minden erőfeszítés kudarcra végződik, továbbá egyértelműen jogtalanságról van szó, a legkisebb rossz elve alapján (pl. Hitler ellen) amennyiben nem fenyeget az emberiség elpusztulásának veszélye, rendkívül kritikus esetekben lehet fegyvert fogni. Kiegészítve R. Coste elméletét, megemlítenéd, hogy az általa meghatározott relatív pacifizmus fedi a hivatalos keresztény felfogást, s ilyen megközelítésben a keresztény pacifizmus egyéni szinten lehet abszolút, relatív és kollektív, egyházi szinten pedig relatív de oly módon, hogy tagjainak nem tiltja az abszolút pacifizmust sem. E rendszerben a Bokor-elmélet nem kérdéses, hogy az abszolút pacifista kategóriába tartozik, de azért, hogy a római katolikus egyház tagjaként vallja mindezt, a relatív pacifizmus talaján álló egyházon belül értendő az abszolút pacifizmusa. Azaz itt máris kínálkozik egy elhatárolódási pont a római katolikus vagy protestáns egyházakhoz nem tartozó, de keresztény csoportoktól, gyülekezetektől, egyházaktól. Mivel az utóbbiak hitelveik sorába illesztették az abszolút pacifizmusból következőket: 1/ nem kell kisebbségként létezniük a nagy egészen belül, 2/ nem kényszerülnek véleményük és tettük állandó védelmére, 3/ nem keverednek konfliktusba saját egyházukkal, 4/ társadalmi megítélésük egyértelmű és jogi helyzetük könnyebben rendezhető, 5/ mivel az abszolút pacifizmus megélése a norma, az ezt megszegő lesz a normaszegő, a deviáns.

I. 5. 2. ELVETIKA ÉS FELELŐSSÉGETIKA

Egy másfajta megközelítést kínál a keresztény erkölcstan. Mára elterjedt és általános nézetként fogható fel, hogy létezik egy feltétlen erőszakmentességet hirdető elvetikai és egy feltétlen erőszakmentességet valló felelősségetikai megközelítés. Az elvetika követői döntéseiket direkt módon vezetik le a Bibliából, elsősorban a Hegyi beszédből, tettük következményeit nem mérlegelik, sőt döntéseiket szinte automatikusan, mechanikusan, a személyi és társadalmi következményeket egyáltalán nem mérlegelve hozzák meg. A fundamentalizmus, a merevség, az erkölcsi magasabbrendűség érzése jellemzi őket. A második felfogást ennek ellenkezője, azaz megengedi a Bibliának környezettől, körülményektől és következményeitől függő értelmezését. Nagy hangsúlyt kap a személyes döntés, a környezetre való folyamatos odafigyelés, a mérlegelés. A két pozíció létrejöttének egyháztörténeti, társadalmi okaira Tomka Miklós mutat rá /38/. Meglátása szerint az elvetikát vallók kiindulópontja a Hegyi beszéd olyan sajátos

élethelyzetet fejez ki 1/ amelyet egy család, otthon és állástalan vándorpróféta hirdet, 2/ amely alapján az első keresztény évszázadokban az idők berteljesedését várták, 3/ amely egy szabadságát elvesztett, legyőzött népnek szól, ahol az erőszak meghirdetésének nem volt értelme, 4/ amely nyomán egy olyan vallási kisebbségi csoport jött létre, amelynek nem lehetett még reménye sem arra, hogy beleszólhat társadalmi kérdésekbe. A keresztények társadalmi helyzetéből, majd politikai státuszának megváltozásából eredően, akkor amikor nemcsak az alsóbb, de felsőbb néprétegek között is terjed a kereszténység, akkor amikor számuk már meghatározó volt a társadalomban, akkor alakult ki a felelősségetikán alapuló álláspont. A keresztények a harmadik század idején kénytelenek voltak módosítani eszkatologikus nézeteiket, hosszabban, legalább több emberöltőre kellett berendezkedni és már egzisztenciális kérdések nyomasztották őket; uralkodó, domináns vallás, csoport lett amelynek felelőssége már a társadalom egészére kiterjedt. Megszűnt marginálisnak, üldözöttnek lenni, továbbá megszűnt szubkultúrális léte. Ez a szociológiai okokkal alátámasztott morális megközelítés azon túl, hogy hasonló, vagy talán azonosítható is a Bokornak Konstantini fordulatról vallott nézeteivel, a Bulányi-féle erő nem alkalmazás praxisára nem, de elméleti besorolására lehetőséget ad. A KIO minta-, tartalom- és forma etikája, elvetika és nem felelősségetika, s Jézus szavai és cselekedetei alapján értelmezett cselekvésprogramja nem rugalmas: Jézust mereven és változatlanul akarja követni, - ennyiben tehát fundamentalista. Az elvetika követőire jellemző erkölcsi magasabbrendűség érzése is fellelhető a Bokorban, mindemellett a Bokor-tagok erő nem alkalmazási praxisa mindenesetben személyes mérlegelés és döntés eredménye még akkor is ha elvárások voltak is és ha dicsfény övezte is a katonai szolgálat megtagadót. Egysíkú és mechanikus felfogás - más katonai szolgálatot megtagadó csoportokkal ellentétben - nem jellemző rájuk, e vonatkozásban éppen a felelősségetika kategóriájába tartoznak, hiszen - az elmondottakon túl - a személyek egyéni döntése és a külső körülmények figyelembevétele alapján került sor tíz éves "késéssel" az első katonai szolgálatmegtagadásra és tagadták meg viszonylag kevesen a szolgálatot s mentek el - a Kádár-rendszer "puhulásával" arányosan - egyre messzebb a praxisba.

A Hegyi beszéd Bokorbeli fogadtatása két ponton hasonlóságot mutat a Jézus korabelivel: a KIO is egy megszállt, elnyomott néphez szólt (ilyen közegben került újramegfogalmazásra Jézus élete), s amelynek megszületésekor remény sem volt arra, hogy a Szovjet Birodalom tagországában a nép (evilág vagy Isten népe) beleszólhat társadalmi kérdésekbe. E közegben 1953, 1956, 1968 után teljesen egyértelművé vált, hogy csak erőszakmentes módon lehet ellenállni, s hogy a pártállam hatami gépezetével való burkolt szembenállásra is csak kevesek nyerhetők meg. (Eleve csak kisebbségi, marginális, üldözött létben lehetett csak bízni.) Másként megfogalmazva: az elvetikai megközelítés kiegészült a felelősség etikaival s ahogy a Bokor egyre kevésbé üldözöttet, úgy lett egyre kevésbé illegális földalatti szervezetté, szilárdult meg társadalmi helyzete, s lett egyre aktívabb a társadalmi szinten. Társadalmi helyzetének változásával együtt - értelemszerűen - politikai státusza is változott anélkül, hogy a politikai életben helyet követelt volna magának, hogy odaállt volna valamelyik párt, politikai mozgalom oldalára, vagy politikai privilegizált helyzetbe került volna, azaz átesett volna egy "konstantini fordulaton".

I. 5. 3. AZ ERETNEKMOZGALMAKHOZ ÉS A SZEKTÁKHOZ VALÓ VISZONY

A KIO erő nem alkalmazás értelmezésénél mindig igyekeztünk összefüggést keresni a katonai szolgálatot elutasító illetve e tárgykörben hasonló nézeteket valló egyházakkal, vallási csoportokkal (Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy e tanulmányban kizárólag e kérdéskörrel összefüggően kerül sor az összevetésre.) E kézenfekvő összemérést követően vizsgálat tárgyává kell tenni azt is, hogy a Bokor mennyiben vehető egy megítélés alá, mennyire sorolható ezen vallási csoportok közé.

Az abszolút pacifisták között számontartott keleti pacifizmus más, egységesebb mint az abszolút és relatív pacifizmus kategóriájába sorolt egyaránt katolikus pacifizmus. A hinduizmus, a buddhizmus toleránsabb, engedékenyebb, befogadóbb, sokkal inkább megtűri a maga mellett működő, a tőle eltérő vagy belőle kiváló vallási csoportokat mint a kereszténység. Ebből eredően a kereszténység története - a keleti egyházaktól eltérően - nemcsak bővelkedik vallásháborúkban, hanem a magukat Jézus követőnek mondó keresztény egyházak, eretnekmozgalmak, szekták száma szinte megszámlálhatatlan.

A katonai szolgálatot elutasító keresztény vallási csoportoknak, egyházaknak, azaz az elvetikét követő, az abszolút keresztény pacifisták csoportjába sorolható egyházaknak hat ága, csoportja van. Az első csoportba maga az ősegyház, a katakombák őskeresztényei tartoznak, akik közül a II-III. századig sokan (vagy mindenki?) megtagadták a fegyverfogást. A második csoportba a virágzó középkor gnosztikus eretnekmozgalma, a dualista jellegű katharok (XII. század közepe - XV. század; É-Olaszország, D-Franciaország), és az evangéliumi szegény egyházak között nyilvánított valdensek (XII. század vége; É-Olaszország, D-Franciaország és Spanyolország) tartoznak, míg a harmadikba a régi reformmozgalmak maradványai a Cseh-Morva testvérek (XV. század eleje; Cseh-, és Morva ország; szellemi előzmény a huszitizmus), az anabaptisták (köztük a hutteriek Morvaország, Magyarország, Oroszország, É-Amerika) és a mennoniták (mindketten a XVI sz. eleje; Svájc, Ausztria, Németország, Hollandia, Oroszország, É-Amerika). Az angolszász eredetű kvékerek (XVIII. század eleje, Anglia, É-Amerika) alkotják a negyedik s a khiliasztikus és apostoli gyülekezetek közé tartozó Jehova tanui (XX. század eleje; É-Amerika, a világ számos országa), az adventisták (XIX. század közepe; É-Amerika, a világ számos országa) és a nazarénusok (XX. század eleje; Németország, a világ számos országa) az ötödik csoportot. A régi reformmozgalmakként felsorolt egyházakat, a valdenseket, az angolszász egyházakat, továbbá a khiliasztikus és apostoli gyülekezeteket szokás még a protestáns egyházak előkészítőinek, illetőleg abból a gondolatkörből származó - tehát a protestantizmushoz köthető - vallási csoportnak is mondani. A hatodik csoportba a görög ortodox egyházakkal kapcsolatos, szektáknak mondott duhoborok, molokánok, tolsztojánusok (XVIII. század vége; Oroszország, É-Amerika) tartoznak.

Eme egyszempontú csoportosítás alapján készült táblóra való első rápillantás nyomán megállapítható, hogy: 1/ kétezer év alatt az alig megszámlálhatóan nagyszámú vallási csoport, egyház, szekta közül mintegy tucatnyi azoknak a száma amelyeknek a katonai szolgálatmegtagadása ismert, 2/ földrajzilag és ezáltal egyházi hovatartozás szempontjából is egyértelmű, hogy Nyugat-Európában, a nyugati kereszténység területén jöttek létre - néhány kivétellel - ezek az egyházak. (A három Orosz földön, ortodox területen vallási csoportok közül kettő létrejötte után nem sokkal megszűnt, a duhoborok pedig kivándoroltak É-Amerikába.) 3/ Közép-Kelet Európában egyedül a Cseh-Morva egyház "fogant", továbbá az anabaptisták töltötték kb. kétszáz évet itt, s további közel százat Kelet-Európában. 4/ A III-XII századig nincs tudomásunk katonai szolgálomegtagadó csoportról (ami természetesen nem zárja ki létezésüket, különösem nem az egyéni megnyilvánulásokat).

Megállapítható továbbá, hogy ezen vallási csoportok mindegyike üldözésnek volt kitéve, a társadalom periferiájára szorult, jogi helyzetük rendezése vagy nem járt sikerrel, vagy nehézségbe ütközött, gyakran voltak helyzetváltoztatásra kényszerítettek, s ott tudtak hosszabb ideig letelepedni, ahol védelemben, kiváltságban részesültek, vagy toleránsabb társadalmi közegbe tudtak kerülni (e sorból némileg kilógnak az őskeresztények). Általában vagyonszűkösségben, világtól elkülönülten, szerzett és intézményesült keretek között, a világtól nagyfokú függetlenségben éltek és élnek. Szükségszerűen összeütközésbe kerültek a katolikus egyházzal és az állammal. Létrejövételük oka gyakran az egyházi és társadalmi élet hiányosságai, a társadalmi igazságtalanságokban, a gazdag réteg létrejöttében, a főpapság életmódjában keresendő. Kritika tárgyává tették, hogy a katolikus egyház a fennálló társadalmi rendet isteni eredetűnek hirdette, hogy szentesítette azt és változtathatatatlannak mondta. E vallási csoportok nézeteiket gyakran a katolikus egyház hivatalos tanításából vezették le, s ezek következetes betartása ellenszenvet váltott ki a katolikus egyház vezetőiből. A társadalmi rend ellenességük (intézmény) egyet jelentett

egyházellenességükkel (tanbeli ellenesség). Gyakran toborozták híveiket az egyházból, s tagjaik között gyakran volt rendjét elhagyó szerzetes vagy aposztata pap, (e tekintetben is gyűjtőhelynek is számítottak). Hittételeik között nagy hangsúlyt kaptak az eszkatologikus nézetek, a Szentháromság, a szegénység, az aszketizmus és a nagy család eszménye. A hivatalos egyházi tanítást szelektíven fogadták el, volt amit kihangsúlyoztak, másokat pedig egyszerűen elhagytak. Vezetőjük, létrehozójuk sok esetben karizmatikus személyiség volt, tagjaik pedig gyakran az életszentség magas fokára jutottak el. Mindezen - erősen stilizált és vázlatosan említett, korántsem teljes - tulajdonságaik miatt mondták őket eretnekmozgalmaknak, szektáknak. Az eretnekmozgalmak az egyház létét fenyegették és a társadalmi rend "felforgatói" voltak, ezért közös egyházi és társadalmi érdek fűződött felszámolásukhoz. Az egyház az önvédelmi küzdelméhez kötelességének vélte az államhatalom igénybevételét. Először mindig az igaz hithez való visszatéréshez való kívánták rábírní őket, majd az egyházi, azt követően a testi büntetés (halálbüntetés) következett az engedetlenekkel szemben. Üldözésük közben különböző jelzőkkel illették, bélyegezték meg őket (közveszélyesek, felforgatók, család-és államellenesek, szélsőségesek) és kegyetlenkedéssel, erkölcsztelenséggel stb. vádolták meg őket. A korszak olyan volt amely általában elfogadta az inkvizíciót, amely nem volt más mint az egyházi és az állami hatalom együttes fellépése velük szemben.

Ha a Bokor római katolikus bázisközösséget akarjuk elhelyezni a katonai szolgálatmegtagadó keresztény vallások, gyülekezetek csoportok - az eretnekmozgalmak és szekták - tablóján, akkor felettébb nehéz helyzetbe kerülünk, mert sok az azonosság és az eltérés közöttük. A Bokor társadalom és egyházkritikája (feudalisztikus magyar viszonyok és feudális szemléletű egyház!) a katolikus egyházi tanításhoz való viszony, egyes hittételek hangsúlyozása terén, vagy az üldözések mikéntje hasonlóságot, bizonyos pontokon azonosságot mutat velük. A Bokorra azonban nem jellemző a társadalmi rendet megváltoztatni akaró mozgalmi szándék, a kommunalét, az eszkatologikus szemlélet, továbbá nem plebejus, nem proletár, nem népi, hanem városi értelmiségi csoportként jött létre. Lényeges különbség, hogy a Bokor sosem akart elszakadni az egyháztól, sosem intézményesült, magát mindig a katolikus egyházon belül működő reformcsoportként definiálta, s a hivatalos egyház sem zárta ki testéből annak ellenére, hogy a második büntetési fokig (egyházi büntetés) és az állami és egyházi hatalomnak vele szemben való együttes fellépése sor került.

A Bokorról nem lehet állítani, - legalábbis témánk szempontjából biztosan nem, - hogy eretnekséget képviselő csoport, hiszen erő nem alkalmazással kapcsolatos nézetei az egyházon belül keletkeztek és az egyházban hivatalosan létező egyik álláspontot vallják, amit éppen ezért nem lehet egyértelműen tévtannak nevezni. A szekta - Bokorra gyakran használt - kifejezéssel is baj va, mivel a Bokor az intézményes vallási közösségből csak részben különült el, nem áll karizmatikus vezetés alatt, viszont kétségtelen, hogy bizonyos tételeket egyoldaluan hangsúlyoz és tagjainak a szokásosnál (az "átlag katolikusnál") szigorúbb aszkézist ír elő. A Bokor a keresztény tradíción belül maradt, de ez a tradíció eltér a keresztény és katolikus többség nézeteitől, meglehetősen extrém, továbbá egy igen kislétszámú csoportról van szó. Megvan a maga szubkultúrája, de nem különül el mereven a környező, az evilági kultúrától, társadalomtól, tagjai ugyanúgy résztvesznek az egyházi szertartásokon mint más katolikusok, soraikban felszentelt és működő papok vannak (aposztata papok is vannak természetesen). A Bokor-tagság körében és az ezzel együttjáró katonai szolgálatmegtagadók esetében előfordult, hogy vallási nézeteikkel feszültséget okoztak a családjukban, de ez mentes volt mindenféle erőszaktól, a családok felbomlásától. Erőszakról vallott felfogásuk vallási-devienciát jelentett, hiszen a katonai szolgálatot hűen teljesítő többséghez képest valóban eltérő magatartást tanusítottak. Az elvetika komoly elvárásokat közvetített a Bokor-tagság felé, de a gyakorlat olymértékben volt elfogadó, hogy senkit nem kergettek öngyilkosságba, s az elvárás személyiségzavart sem indukált. A Bokor azonban szekta annyiban amennyiben szektának hívják a szekta vallásszociológiai értelmében az illegális, a sajátos, vallási és közösségi formát. A katonai szolgálatmegtagadó vallási csoportokhoz, egyházakhoz való viszonyítás befejezéseként talán azt lehet összességében mondani, hogy a Bokor annak ellenére, hogy nem a fennálló társadalmi rend megdöntésére szerveződött, hogy az egyház

keretei között tevékenykedett és tevékenykedik, az erő nem alkalmazási elképzelései nem teljesen idegenek az egyháztól és, hogy számos más ponton is eltér az említett vallási csoportoktól, az adott társadalmi, egyházpolitikai közegbe helyezve, adott helyen és időszakban, azáltal, hogy a rendszer meggyengülésének jeleként más ellenállási formák társzomszédságában tűnt fel egy neokonstantini periódusban, továbbá az említett vallási csoportokhoz való számos hasonlóság miatt az eretnokség, a szektásság vádjá vele szemben nem teljesen alaptalan. Minden bizonnyal ha a Bokor a nyugati világban születik meg, egy lesz a II. Vatikáni zsinat eszméit betöltő progresszív bázisközösségek közül, amely megfelel a modern kor katolikus követelményeinek, továbbá amely biztosítja az egyház tekintélyének a fennmaradását. A nyugat-európai, teológiai is modernizált társadalmi közegben, az államhoz, a katonai szolgálathoz való viszony nem vezetett volna akut konfliktushoz, a Bokor-tevékenység nem kapott volna politikai, rendszerellenes felhangot. (Az más kérdés, hogy a Bokor tipikus középkelet-európai és magyar képződmény, tehát létezésének sem társadalmi, sem vallási, sem pszichés feltételei nem jöhettek, mintahogy nem is jöttek létre Nyugat-Európában.) Azáltal, hogy régiókban és attól keletre katolikusként szervezett formában egyedül képviselte az erő nem alkalmazást, az ókori Rómát, a középkori feudalizmust és a modern világ totális diktatúráját egyaránt idéző anakronisztikus körülmények között, a Bokor besorolása, a hozzá való viszonyulás is ötvözi az ókori, a középkori és modern kori elképzeléseket és módszereket.

I. 5. 4. A WEBERI MEGKÖZELÍTÉS

Max Webernek a vallási etika és a világ összefüggéseiről írott műveiben /39/ ezt a jelenséget úgy írja le, hogy mivel a papság többnyire közvetlenül és közvetve függ a politikai szervezettől, az egyik fontos szerepe politikailag lefegyverezni és megszelídíteni a népet. A politika azért is jelentős, hogy az uralomnak alávetett etika felmagasztosul (a fegyveres szolgálat erénnyé változik - kiemelés tőlem) és a külpolitikai helyzet reális ismeretében beletörődést hirdet a nagyhatalmak uralmába, továbbá, hogy a hatalom igazi birtokosai bizonyos feladatokat az általuk elismert papokra bízták. A papok morális "rabszolgafelkelése" - amennyiben külső feltételei is adóttak - partikuláris és efemer kis csoportok létrejöttét eredményezi amely "a társadalmi harchoz kapcsolódó politikai és társadalmi érdekek alól kihúzza a talajt" /40/, politikaellenes irányba mutat és erőszakellenes, testvériséget hirdető vallási etikához vezet. Az ilyen érdekek teljes megszűnéséből származik az apolitikus keresztény szeretetvallás ereje, amely elsősorban azon művelt rétegek között terjed el amelyek nem érdekeltek a politikában és egyébként is megvetett és amely perifériára szorult. A világba beilleszkedő aszkézis ha kiegészíti a politikai hatalom létező rendjével "amelyet a világ racionális etika átalakítására és a bűn megfékezésére szolgáló eszköznek tekint" /41/, akkor kiegészíti az erőszak alkalmazásával is. Az aszketikus etika, a misztikus testvéri érzület és az erőszak közötti konfliktus különböző feszültségeket okoz. (A konfliktust az alkalmazkodást hirdető konfúcionizmusban nem jelentős, az erőszakot hirdető iszlámban és a mindennemű erőszakot tiltó, intellektuális buddhizmus, dzsainizmus esetében pedig nem is létezik. A konfliktus mártíriumhoz vagy a politika elutasításához és az önkényuralom passzív eltűréséhez vezet ott ahol a gyülekezet elvet mindenféle erőszakosságot, "ám ugyanakkor valamiképpen mégis a világon belül akar maradni, s nem megy el következetesen a világ előli teljes menekülésig" /42/.

Weber különbséget tesz a rövidéletű személyes karizmához kötődő vallási anarchizmus és pacifista alapon létező önálló politikai alakulat között (pl. kvékerek). Az alapvetően passzív, apolitikus magatartás (mennoniták, anabaptisták, orosz szekták) csak ott vezetett akut konfliktushoz ahol az állam személyes katonai szolgálatot követelt. A korai és középkori kereszténységnek az állammal mint egésszel kapcsolatban négyféle álláspontját említi: 1/ A fennálló Római Birodalom elutasítása, ám annak elfogadása, hogy az antikrisztusi kor örökké fennmarad. 2/ "Tökéletes közönbösség az állammal szemben, az erőszak passzív eltűrése, és teljesítése mindannak ami vallási szempontból nem jelentett közvetlen veszélyt" /43/. 3/ Távolságtartás a konkrét politikai ügyekkel szemben mivel az szükségszerűen bűnbe sodorl. 4/ Pozitív értékelése a felsőbbbségnek.

"A politikai szervezetben uralkodó vagy a szervezet által privilegizált vallásosság, főképpen ha intézményi kegyelmet osztó vallásosságról van szó amely általános séma szerint szokta megoldani a világ állami és gazdasági hatalmi rendjében a vallási etika és az élet nem etikai, vagy az etikával ellentétes következményei közti feszültségeket, akkor 'organikus' hivatásetika formájában relativizálja és differenciálja az etikát" /44/. Weber fogalmi rendszerében a politika, a hatalom fogságába esett egyházi közegben, a Bokor nem más, mint egy szerzetes és utóbb néhány tucat pap által kezdeményezett "morális rabszolgafelkelés" amely támogatásra talált a "művelt rétegek" egy részében, akik apolitikusak és perifériára szorítottak voltak. Világba illeszkedő, bár illegalitásba kényszerült, politikai hatalommal ki nem egyező, az etikát reálpolitikai és racionális okokból relativizálni nem akaró, olyan aszketikus, etikai és misztikus testvéri érzületű, pacifista csoport a Bokor, amelynél a katonai szolgálat megtagadása konfliktus forrása lett. Az államhoz való viszonyára az első pontba foglaltak voltak jellemzők, ezáltal eltérést mutatott a negyedik pontba tartozó állásponthoz és a második pontba foglaltak egyházi megítélésének kérdéséhez képest.

IRODALOMJEGYZÉK I.

- 1/ Word Peace Directory. 1992. London.
- 2/ A szakirodalom nem egységes ebben a kérdésben. Néhány felfogás ezzel kapcsolatban: 1/ az első évszázadok keresztényei minden esetben elutasították az eskütevést és katonai szolgálatot; 2/ csak a hivatásos katonai szolgálat teljesítése volt tilos a számukra; 3/ a keresztények lehettek katonák csak nem rabolhattak és nem követhettek el erőszakot; 4/ békében katonáskodhattak, háboruban viszont tilos volt harcolniuk; 5/ az első három században is időszakonként más és más volt a katonai szolgálathoz való viszony, mint ahogyan mást és mást jelentett az eskü és a katonai szolgálat is; 6/ nem volt egységes elvárás etekintetben, mindenre van példa az ősegyházban.
- 3/ Mr Ghama Mubanga-Chipoya: L' OBJECTION DE CONSCIENCE AU SERVICE MILITAIRE. Nations Unies New York, 1985. (E/CN.4/Sub.2/1983/30)
- 4/ E tanulmánynak nem feladata eldönteni, hogy ez az elméleti háttér teológiai, szentírástudományi, egyháztörténeti stb. szempontból mennyire megalapozott. Itt arra szorítkozhatunk csak, hogy leírjuk, megnevezzük, összegezzük és elemezzük a praxis mögött lévő elméleti hátteret.
- 5/ A KIO elemzésére a többször átdolgozott, nyomtatásban megjelent KIO köteteket használok. Bulányi György: Keressétek az Isten Országát. I.-III. Irotron kiadó. Bp. 1990.
- 6/ KIO I. kötet. Előljáróban.
- 7/ KIO I. kötet. Előljáróban.
- 8/ KIO I. kötet. Előljáróban.
- 9/ KIO I. kötet. Előljáróban.
- 10/ KIO II. 262. o.
- 11/ KIO II. 435. o.
- 12/ 10/ Bulányi György: Erény-e az engedelmesség? Egyházfórum Könyvei 3. Luzern. 1989. 56. o.
- 13/ Erről lásd részletesebben: Csapody Tamás: Kis-Bokor politológia. Egyház és Világ. 1990. VIII. 10.
- 14/ Az adó ezen részének ki nem fizetésére a Bokorban mindeztideig nincs példa, bár e kérdéssel néhányan elvi szinten a nyolcvanas évek közepe óta foglalkoznak.
- 15/ A nazarénusok a katonai szolgálat megtagadása a Bokorhoz képest még szorosabban függ össze az igazmondás parancsával. A katonai szolgálat teljesítése ugyanis azt jelentené számukra, hogy félrevezetik az államot, hogy azt a látszatot keltik, mintha szükség esetén embert ölnének. Mivel ők nem vezethetnek félre senkit, ezt nem tehetik és ennél fogva nem is tehetnek rá ígéretet, nem esküdhetnek.
- 16/ KIO II. 417-423. o.
- 17/ KIO II. 413. o.
- 18/ KIO II. 411. o.
- 19/ 14/ KIO II. 446. o.
- 20/ 15/ KIO II. 451. o.
- 21/ Thoreau írta említett művében azt, hogy ha a kormányzat igazságtalan, akkor az igazak helye a börtönben van, s ha minden ember börtönben lenne, akkor nem lenne háború.
- 22/ Három ilyen esetről van tudomásom. Magatartásukért börtönbe nem kerültek, nem is kerülhettek hiszen a Btk. csak a katonai szolgálat megtagadásának megvalósítását rendeli büntetni.
- 23/ KIO III. 434. o.
- 24/ KIO III. 453. o.
- 25/ KIO III. 454. o.
- 26/ KIO III. 455. o.
- 27/ KIO III. 455. o.
- 28/ "A Jel. 20. 1-10 szó szerinti értelmezéséből kiindulva azt tanítja, hogy az utolsó ítélet megelőzi egy ezeréves ország amelyben az igazak fognak uralkodni Krisztussal,

a Sátán pedig meg lesz kötözve." Herbert Haag. Bibliai Lexikon. Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Bp. 1989. 980. o.

29/ Simonyi Gyula: Levélváltások a börtönből. Karaj. 1986.

30/ Merza József: Utópia vagy valóság. A második hullám. /Válogatás a "Bokor" közösség írásaiból./ 1. 98-118. o. Irotron kiadó. Bp., 1990.

31/ Gromon András: Elpidia, avagy álom és ének egy országról, amelynek nincs rendőrsége és hadserege. Karaj. 1985.

32/ A Hívószövegekben megfogalmazott kérdések és a Reflexiókban közzétett összegezek nem tőlem származnak. Mivel a Hívószövegekből és a Reflexiókból nyerhető információk érdemben hasznosíthatók ezért vállakoztam a feldolgozásukra. Ahol pontatlansággal talákoztam ott - amennyiben ez lehetséges volt - kijavítottam azokat, ahol erre nem volt lehetőség, de így is értékelhető információközlésről van szó ott jelzem a hibát, továbbá ahol értékelhetetlen adatokkal talákoztam ott elhagytam a szövegek idézését.

33/ Az 1978-as K D-ben közölt adatok egymásnak ellent mondanak, ezért az ott szó szerint közölt válaszok alapján készítettem el a statisztikát (K D 1978/VIII. 49-58. o.).

34/ A 8 kérdés közül - az ismétlések és átfedések elkerülése miatt - csak hatot idézek.

35/ A válaszokat feldolgozó Bokor-tag csoportosítását veszem alapul.

36/ Ez alatt a hadseregtől független, non-profit szférában való munkavégzéssel járó, katonai szolgálat idejével közel azonos időtartamú, egyszerű engedélyezési folyamat nyomán "elnyert", reguláris alakulatokba nem szervezetten működő, eskükötelezettség nélküli polgári szolgálat értendő.

37/ R. Coste: Pazifismus und gerechte Notwehr. Concilium. 1965/1 402-409 o.

38/ Vigilia 1991/7. 496-497. o.

39/ Gazdaság és társadalom. 2/1. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1992. 11. szakasz. A vallási etika és a "világ". 272-302. o.

40/ U. o. 286. o.

41/ U. o. 286. o.

42/ U. o. 288. o.

43/ U. o. 290. o.

44/ U. o. 291. o.

II. GYAKORLAT

"A harci szellem, a katonai mesterség, az ezekkel járó erények az emberiség értékeinek integráns részei. Ennek kifejezője a történelem egész folyamata. Megérthetnénk-e Görögországot Szalamisz nélkül, Rómát a légiók nélkül, a kereszténységet kard nélkül, a nemzetek paktumát Franciaország nélkül?"

De Gaulle

"Nekünk, szerintem, elsősorban embereknek kell lennünk, és csak másodsorban alattvalóknak. Nem annyira a törvényt, mint inkább az igazságosságot kell tisztelnünk. Csak egyetlen kötelezettséget van jogunkban magunkra vállalni, éspedig hogy mindig azt teszem, amit igazságosnak tartok."

Henry David Thoreau

II. 1. AZ ÁLTALÁNOS HADKÖTELEZETTSÉG JOGI SZABÁLYOZÁSA

Az 1942. évi I. törvény, a Magyar Népköztársaság alkotmánya az állampolgárok alapvető jogai és kötelezettségei című fejezetben deklarálja azt, hogy a haza védelme minden magyar állampolgárnak kötelessége /1/, továbbá hogy "az állampolgárok az általános hadkötelezettség alapján katonai szolgálatot teljesítenek" /2/. Ugyanezen szakasz harmadik, egyben utolsó bekezdése úgy rendelkezik, hogy: "a haza és a nép ügyének elárulását, a katonai eskü megszegését, az ellenséghez való átpártolást, a kémkedést, az állam katonai hatalmának minden csorbítását a törvény szigorúan bünteti." Az alkotmányban lefektetett általános megfogalmazásokat az 1976. évi I. törvény, - közkeletű nevén - a honvédelmi törvény részletezi oly módon, hogy külön és részletesen rendelkezik a hadkötelezettségről, a polgári védelmi kötelezettségről, a honvédelmi munkakötelezettségről és a gazdasági és anyagi kötelezettségről /3/. A Hvt. különbséget tesz továbbá férfiak és nők hadkötelezettsége között.

A férfiak hadkötelezettsége jelentkezési és katonai szolgálati kötelezettségből áll. A jelentkezési kötelezettség tartalmazza "a megjelenési kötelezettséget, nyilvántartási adatok felvételét, ellenőrzését, orvosi vizsgálat vagy gyógykezelés illetőleg sorozás végett" és "bejelentési kötelezettséget személyi adatok nyilvántartása céljából" /4/. A katonai szolgálati kötelezettség alapján a 18 és 55 év közötti katonai szolgálatra alkalmas férfiak a fegyveres erőknél a sorkatonai szolgálatot és a tartalékos katonai szolgálatot, "a Magyar Népköztársaság Alkotmányának, törvényeinek és más jogszabályainak, a katonai szabályzatoknak és utasításoknak, valamint az előljáró parancsainak megfelelően - esküjéhez híven - kötelesek teljesíteni" /5/.

A nők fegyveres szolgálatra nem kötelezhetők /6/, viszont meghatározott szakképzettségű vagy foglalkozású hadőteles nőkre a nyilvántartásba vételhez szükséges megjelenési és bejelentési kötelezettség - a férfiakéhoz hasonlóan - kötelezhetők. Így tehát a 18 és 45 év közötti egészségügyi, híradó, számítástechnikai, forgalomszabályozó és az ellátó, valamint egyéb katonai szakképzettséggel megegyező polgári szakképzettségű /7/, továbbá "a fordító, tolmács, műszaki rajzoló, tervtábla-kezelő és ügyviteli gépkezelő vagy ilyen foglalkozást folytató (illetőleg ilyen beosztást betöltő) nőkre /8/ vonatkozik a hadkötelezettség. /9/ "A nőknek a nyilvántartási adatok egyeztetése és ellenőrzése végett a hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokság

felhívásában megjelölt helyen és időpontban megjelenni kötelesek" /10/, továbbá a nyilvántartásba vételt a személy igazolványba be kell jegyezni /11/.

Az állampolgári honvédelmi kötelezettségei közé sorolja még a honvédelmi törvény "a honvédelmi kötelezettségek teljesítésére való nevelés és felkészítés céljából az ifjúság honvédelmi oktatásban" való kötelező részvételt is /12/. E bekezdés alapján kellett a diákokna résztvenniük honvédelmi oktatáson (honvédelmi nap, lövészet, 80 órás tanfolyam, általános honvédelmi oktatás stb.), az általános iskolától kezdve az egyetemig bezárólag.

Témánk szempontjából említést kell tenni a honvédelmi törvény következő, a honvédelmi hozzájárulásról ("katonaadóról") szóló szakaszáról is /13/. E paragrafus ugyanis kimondja, hogy "az a hadköteles aki sorkatonai szolgálatot nem teljesít, vagy nem a jogszabály által meghatározott időtartamban teljesít, honvédelmi hozzájárulás fizetésére kötelezhető" /14/. A honvédelmi törvény végrehajtására kiadott minisztertanácsi rendelet szerint /15/, honvédelmi hozzájárulást köteles fizetni az a 23. életévét betöltött hadköteles akit 11 hónapnál előbb leszereltek. A munkaviszonyban állók évi nyugdíjárulékának 12%-ában meghatározott hozzájárulást kell fizetni 24 hónapig annak aki egyáltalán nem vagy két hónapnál rövidebb ideig volt katona, míg 16 hónapig annak, aki legalább két hónapig volt katona, de 11 hónapnál nem több szolgálatot teljesített. Ha a hadköteles önálló jövedelemmel nem rendelkezett, akkor szülei vagy házastársa volt kötelezve annak fizetésére. A honvédelmi hozzájárulásra vonatkozó jogszabályok 1987-es módosításának következtében többek között megváltozott a hozzájárulás mértéke (a hadköteles által fizetett személyi jövedelemadó 50%-a, de legalább havi 200, de legfeljebb havi 2000Ft /16/.)

Az 1976 évi Minisztertanácsi rendelet /17/ előírja, hogy "a hadkötelest katonai igazolvánnyal kell ellátni amely a nyilvántartás szempontjából fontos személyi adatainak és körülményeinek igazolására szolgál" /18/. A katonai igazolványt gondosan meg kell őrizni, azt másra átruházni, az illetékes hatóságon kívül más őrzetére bízni, biztosítékul másnak átadni vagy külföldre vinni tilos /19/.

II. 2. A BOKOR ÉS AZ ÁLTALÁNOS HADKÖTELEZETTSÉG

A Bokor tagjai a fent említett jogszabályokba foglaltak ellen számos esetben vétettek, azaz a honvédelemmel összefüggő kötelezettségeket szabályozó jogszabályokat sok esetben - olykor folyamatosan és visszatérően - megszegték. Az állam egyik legfontosabb főhatalmi jogosultságát kérdőjelezték meg ezáltal, azt ami általában minden időben és minden körülmények között, minden államban szigorúan büntetendő. A Bokornak a hadsereghez való viszonya azonban nem írható le kizárólag a katonai szolgálat elutasításával, az hadseregellenes magatartásuk nem merül ki egyedül az általános hadkötelezettség alapján megfogalmazott jogszabályok megsértésében. A Bokorban a hadsereg ellenes magatartásnak összetett jelentéstartalma van: egyszerre sokkal kevesebbről és sokkal többről van szó mint pusztán a katonai szolgálat elutasításról vagy az általános hadkötelezettség előíró jogszabályok megsértéséről.

A Bokor-tagok esetében a hadseregellenesség ugyanis kifejezi: a/ az állam mindenek feletti jogosultságának, a lelkiismeret, a vallási meggyőződés feletti ségének, b/ a háborúzásnak, az erőszak, az ölés és pusztítás alkalmazási lehetőségének, c/ az erőszak alkalmazására való tudatos felkészülés és felkészítés, az ölés megtanulásának szakszerű és legitim módjának, d/ a katonai, a militáns értékek, ideológia, szemlélet, életforma és életvitel, a parancs-uralkodó, hierarchizált, azaz a hatalmi és szankcionálható lét, e/ a jelentős költséggel fenntartott haszontalan és káros szervezetnek, jelentős szellemi és anyagi erőforrásokat értelmetlenül lekötő, az ország felemelkedését nagyban hátráltató szervezet elutasítását. A katonaságot elutasító magatartásukban kifejezésre jut továbbá, hogy a/ felelősséget éreznek az ország és az emberiség iránt, b/ személy szerint is tenni akarnak valamit a konfliktusok erőszakkal, fegyverrel, hadsereggel való

megoldása ellen, c/ meg kívánják haladni a félelem és erő alkalmazás paradigmáját, d/ a keresztényi és nem keresztényi, szokásos magatartással szemben felmutassanak egy másik magatartásformát.

A Bokor-féle katonaság megtagadás összekapcsolható Jerzy Wiatr által mondottakkal is /20/. Ha a lengyel szociológusnak az államapparátus részét képező katonaság intézményére mondottakat megfordítjuk, vagyis a katonai szolgálatmegtagadókra alkalmazzuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a hadsereg olyan szervezet amelyet a katonai szolgálatmegtagadó azért utasít el: a/ mert nem kíván ott szolgálni ahol a formális kötelek túlsúlyban vannak a személyes kötelekkel szemben, b/ mert a - weberi értelemben vett - hadseregben, mint bürokratikus intézményben, a hatalom gyakorlásának kidolgozott és pontosan szabályozott formájában nem kíván jelen lenni, c/ mert a hadseregben a tekintély abból származik, a jogok és kötelezettségek abból származnak, hogy ki hol áll a hatalmi hierarchiában, d/ mert tiltakozik e mesterségesen és a hatalomhoz fűződő viszony alapján kreált katonai értékrend társadalmasítása, morális értékrendként való elfogadása ellen, e/ mert elzárkózik attól, hogy személyes részvételével hozzájáruljon a hadsereg legitimizálásához és, hogy résztvegyen egy fegyveres küzdelemre szerveződött harci csoportban.

II. 4. A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉGEKHEZ KAPCSOLÓDÓ MAGATARTÁSFORMÁK

II. 4. 1. A PRIMÉR ÉS SZEKUNDER MAGATARTÁSI FORMÁK

A Bokor erő nem alkalmazó elméletéből eredő magatartásformák, tevékenységek, megnyilvánulási formák igen sokfélék. A honvédelmi kötelezettségekhez kapcsolható Bokor magatartásformák tárgykörében, a tárgyidőszakban a Bokor-tagok magatartását két nagy kategóriába lehet sorolni. A primer és szekunder kategóriába sorolt magatartási formákban egyaránt közös az, hogy 1/ azonos a kiindulási alapuk (erő nem alkalmazás), 2/ honvédelmi kötelezettség ellenesek, 3/ "címezettjei" valamilyen hatóság, 4/ az állam és az egyház által egyaránt nem támogatott, nem kívánt megnyilvánulások, 5/ megvalósulásukat követően számítani lehetett valamilyen negatív következményre. A primer magatartási formák közé sorolt megnyilvánulásokra a határozottabb kiállás, a konkrét szembenállás a jellemző, amelynek "címezettje" a honvédelmi hatóság s amely során a magatartást tanúsító általában jogszabályt sért, ezért az "elkövető" cselekedete jogi következményeket vont vagy vonhatott volna maga után. A primer és szekunder magatartási formák közötti eltérés a magatartási forma 1/ jellegében, 2/ "címezettjében", 3/ jogi minősítésében, és 4/ következményében keresendő.

II. 3. 2. A PRIMÉR MAGATARTÁSI FORMÁK

A primer magatartási formáknak is két formája van. A "kemény" szembenállók közé a: 1/ katonai szolgálatmegtagadók, 2/ a nyilvántartásba vétellel, megjelenéssel és katonakönyvvel kapcsolatos, 3/ a honvédelmi oktatással összefüggő magatartási formák tartoznak. A "puha" szembenállók közé a: 1/ honvédelmi hozzájárulást fizetni nem akarókat, 2/ "majdnem" katonai szolgálatmegtagadók sorolom. A "kemény" és "puha" magatartási forma az azonos címezett kör vonatkozásában (a "címezett" egyaránt valamilyen honvédelmi "szerv") és különbözik: 1/ jellegében, 2/ jogi megítélésében és 3/ következményében.

Míg a "kemény" szembenállás jogilag szankcionálható magatartás, elkövetett bűntettekről vagy szabálysértésekről van szó, addig a "puha" magatartási formák esetei csak "súrolják" a jogi normát, de az elkövetők nem válnak a jogi norma megszegőivé, magatartásuknak csak bizonyos feltételek megvalósulása esetén lehetett volna jogi következménye is.

A "kemény" szembenállók közül a nyilvántartásba vétellel, megjelenéssel és katonakönyvvel kapcsolatos, továbbá a honvédelmi oktatással összefüggő

jogszályellenes magatartást kb. 70 nő (4,6%) és kb. 55 férfi (3,6%), míg a katonai szolgálatmegtagadást 31 férfi (2,1%) "valósította meg". (Ez utóbbi büntett, míg az összes többi szabálysértés.) Összesen tehát 156-an, a Bokor összlétszámának 10,4%-a tartozik e kategóriába.

A "puha" magatartási formába a csak férfiak által elkövethető szabálysértések tartoznak. A honvédelmi hozzájárulás ki nem fizetésével kapcsolatos kategóriába 4-en (0,3%), a "majdnem" katonai szolgálatmegtagadók kategóriájába 33-an (2,2%) tartoznak. E "puha" magatartási forma kategóriánál meg kell állni egy pillanatra, a besorolás némi magyarázatot igényel.

A honvédelmi hozzájárulás fizetését ugyanis a jogszabály bizonyos esetekben meghatározott időtartamban fizetni rendeli úgy, hogy azt automatikusan levonták a fizetésből. Ebből eredően nem lehetett nem fizetni azt, s jogszabály nem szankcionálhat olyat, amit nem lehet elkövetni, vagyis nem lehetett olyan tényállást elkövetni, ami nem létezett és így módon a nem fizetés szándékának kifejezése (a szándék maga) sem volt büntetendő. Mindezek ellenére honvédelmi hozzájárulás nem fizetésével kapcsolatos magatartásnak tudom be azt, ha a/ valaki a katonai hatósággal "szóba keveredett" e tárgyban, kifejezte tiltakozását és próbált ennek érvényre juttatásáért tenni valamit, b/ a hatóság mint nem dolgozóval vagy maszекnál dolgozóval szemben próbált - sikertelenül - érvényt szerezni a törvénynek. (Ezért volt az, hogy ilyen esetekben "keresni kellett" egy elítélésre alkalmas paragrafust.)

A "majdnem" katonai szolgálatmegtagadók közé azokat a férfiakat sorolom akik ténylegesen nem merítették ki a katonai szolgálatmegtagadás törvényi tényállásában foglaltakat (jogi értelemben így nem katonai szolgálatmegtagadók), és akik a katonai szolgálatot elutasító szándékukat akkor jelezték amikor - még vagy már - bevonultatásukra nem kerülhetett sor. Ilyenek az 1988-ban, elsődlegesen halasztásért folyamodó, de ezzel együtt a katonai szolgálatot lelkiismereti okból megkérdőjelezők néhány fős csoportja (legalább 9 fő). Ugyancsak ide sorolom a "24-eket", a Bokorhoz tartozó azon katolikus papokat, akik 1985-ben "a fegyveres szolgálatot nem vállaló férfiakkal, valamint a katonakönyvüket át nem vevő nőkkel való szolidaritásuk kifejezésekként arra kérték a honvédelmi minisztert, hogy a továbbiakban bármiféle katonai szolgálattól tekintsen el". E szándéknyilatkozatnak attól függetlenül, hogy tényleges behívásuktól nem kellett tartaniuk, a pusztán gesztus és szolidaritás értékén túl is nyilvánvalóan volt jelentősége, hiszen zömében fungáló katolikus papok, együttes, más honvédelmi kötelezettségek elutasításával összefüggő fellépéséről volt szó, amelyet nyilvánvalóan barátságtalan lépésként értékelték és regisztráltak mind állami, mind egyházi részről.

Tehát a "kemény" és "puha" módon szembenállók, azaz a primér csoportba soroltak száma összesen 193, amely a Bokor összlétszámának a 12,9%-a. (Ezen belül a férfiak 15,6, a nők 9,5%-a.)

II. 3. 3. A SZEKUNDER MAGATARTÁSI FORMÁKRÓL ÁLTALÁBAN

A szekunder kategóriába azok a jogszabályt nem sértő, jellegüknél fogva inkább kérelmező, figyelemfelkeltő, tájékoztató tevékenységi formák tartoznak, amelyeknek címzettje egyaránt lehet honvédelmi, államigazgatási, politikai és egyházi intézmény, illetőleg ezen intézmények vezető beosztású tagjai. E tevékenységeknek állami részről elsősorban a belügyi, állambiztonsági, államegyházügyi szervek által kordinált indirekt következményei (megfigyelés, útlevelelproblémák, munkahelyi kellemetlenségek stb.), míg egyházi részről egyházfegyelmi (papi működéstől való eltiltás, papok áthelyezése stb.), illetőleg teológiai, politikai, morális lejárásban megnyilvánuló következményi lettek.

A szekunder magatartási formákat a címzettől függően alapvetően három csoportba sorolom (államhatalmi, egyházi-hierarchikus, közvélemény-tudatformálás). Az állami és pártvezetőknek, országgyűlési képviselőknek, honvédelmi szerveknek, börtönügyi előjáróknak, az Alkotmányügyi Tanácsnak, az Országgyűlésnek, Minisztertanácsnak, az

MSZMP-nek írt honvédelmi kötelezettséggel összefüggő kérelmeket, javaslatokat, fellebbezéseket sorolom az államhatalmi gépezet felé irányuló, a r. katolikus egyház vatikáni és esztergomi vezetőivel, püspökökkel, teológusokkal, írásban vagy szóban folytatott kommunikációt sorolom az egyházi hierarchia felé irányuló, míg a Bokor vagy a demokratikus ellenzék gondozásában, szamizdatban, 1988-tól az első nyilvánosság keretei között megjelent, külföldi világi és egyházi írott, illetőleg elektronikus sajtóban közzétett véleményeket sorolom a tudatformálás kategóriájába tartozó magatartási formába /21.

Az első és az utóbbi kategóriába tartozónak gondolom az 1989 október 5-i, a bebörtönzött katonai szolgálatmegtagadók kiszabadításáért és a polgári szolgálat bevezetéséért megtartott demonstráció szervezését és a Bokor-tagoknak más, elsősorban a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Körben és a Szabad Kezdeményezések Hálózatában kifejtett - a honvédelmi kötelezettségekkel összefüggő - tevékenységét. (A katonai szolgálatmegtagadók szervezetét az Alba Kört, - amelynek a létrehozásában és munkájában a Bokor-tagok szintén résztvettek ill. résztvesznek - nem sorolom ide, mivel az a tárgydíszak után alakult.)

II. 4. 3. 2. A SZEKUNDER MAGATARTÁSI FORMÁKRÓL KONKRÉTAN

A szekunder kategóriába sorolt erő nem alkalmazásra vonatkozó magatartási formákra - az 2. számú melléklet tanúsága szerint - bőven van példa a Bokorban. A tárgydíszakban mintegy tucat Bokor-tag, kb. összesen 28 alkalommal keresett meg levélben és két alkalommal személyesen állami hivatalt, illetve állami apparátusban dolgozó személyt. Ezen belül hat országgyűlési képviselőt kerestek meg 9 alkalommal, továbbá egyszer valamennyi képviselő kapott levelet a Bokortól (1988. 12. 14.). A megkeresések kezdetben (1979-1988) vagy a bebörtönzöttek helyzetének javítására, vagy a törvények megváltoztatására, később (1988-1989) a polgári szolgálat bevezetésére, illetőleg a bevezetés mikéntjére vonatkoztak. A Bokor-tagok felszólaltak két jelölőgyűlésen (1985) és a demonstráció alkalmával (1988) 1726 aláírással ellátott petíciót juttattak el az országgyűlés elnökének. (Az aláírók jelentős része nem volt Bokor-tag!) A Bokor-tagok levelet intéztek ezen kívül Aczél Györgyhoz, Barabás Miklóshoz (OBT főtítkára), Grósz Károlyhoz, Pozsgay Imréhez, a legfőbb ügyészhez, Straub F. Brúnóhoz (ET elnöke), továbbá levelet írtak az ÁEH, a HM, a Minisztertanács, az MSZMP KB, az MSZMP Pest Megyei Bizottsága, a Környezetvédelmi és vízgazdálkodási miniszter, a Baracskai Fogház és Börtön parancsnokának címére. A rendelkezésemre álló hiányos adatok alapján az állapítható meg, hogy megkereséseikre nem minden esetben jött válasz, s ha igen, az udvarias formában elutasítást tartalmazott vagy pedig "illetékes helyre" továbbította a levelet.

A katonai szolgálatmegtagadás ügyében az egyházi eljárásokat legalább 16, a Magyar Katolikus Püspöki Kart (MKPK) 4, a Püspökkari Konferenciát két alkalommal kereste meg Bokor-tag (ezek közül három esetben személyesen). A Bokor mint lelkiismereti mozgalom három alkalommal fordult a MKPK-hoz. Először dr. Merza József bebörtönzése kapcsán kérte a MKPK-t a fegyvertelen katonai szolgálat bevezetését elősegítő nyilatkozat megtételére (1979. 09. 30.), majd segítséget kért a nők katonakönyvvél való ellátásának ügyében (1984. 11. 29.), s végül kifejezésre juttatta egyet nem értését a katonai szolgálat megtagadását elítélő 1986. 10. 23.-i MKPK nyilatkozattal kapcsolatban (1986. 11. 05.). (Ezek egyikére sem érkezett válasz.) Egy alkalommal 98 aláírással ellátott levélben kérte a Bokor Paskai Lászlótól az alternatív szolgálat bevezetésének elősegítését (1988). Az egyik bebörtönzött katonai szolgálatmegtagadó édesanyja egyidejűleg valamennyi püspököt megkereste fia ügyében (1985) s leveleire négy püspök válaszolt. A katonai szolgálatmegtagadók szülei egy alkalommal a börtönviszonyok javítása érdekében (1984), egy katonai szolgálatmegtagadó édesanyja a vallási irodalom börtönben való hozzáférhetőségének tárgyában (1983) fordult a Püspökkari Konferenciához. (Választ egyikük sem kapott.) Egy fő levélben fejezte ki ellenvéleményét Lékai László prímásnak a katonaszenteket és a katonákat dicsőítő esztergomi szentbeszéde ellen (1981). (E beszéd kritikájáért függesztették fel Gromon András káplánt.) Kifejezetten Lékai László esztergomi érseket

és utódát Paskai Lászlót négy illetve öt esetben keresték meg a Bokorból katonai szolgálatmegtagadás ügyében.

A fentiek alapján levonható néhány következtetés. Ezek az alábbiak: 1/ A Bokor létszámához képest igen kevesen, 10 év alatt összesen mintegy félszáz ember (3,3%) vett részt a levelezésben (az aláírási akciókat nem számítva). Tehát sem az egyházi sem az állami vezetőket nem árasztották el leveleikkel. 2/ A levelezés jelzi egyfelől a világi hatalom igénybevételének szándékát (felülről, törvénymódosítás stb. révén való előrelépés), az apolitikus magatartás feladását, az elzárkózás és szeparáció hiányát, a civil-kurázsi meglétét, másfelől a párbeszédre való hajlandóságot, a világi és egyházi vezetők ("hatalmasságok") segítőkészségébe vetett hitet. 3/ A levelek mind állami mind egyházi részről az esetek több mint felében megválaszolatlanok maradtak, s a kérések, javaslatok meghallgatásra nem találtak. Egyetlen - nem lényegtelen - kivétel ez alól a polgári szolgálat bevezetéséért küzdő levelezés illetőleg demonstráció. 4/ A levelezésnek (szekunder magatartási formáknak) ennek ellenére volt jelentősége, ami a bebörtönzöttekkel, az üggyel való szolidaritás kifejezésében, az ügy "ébredésében", az állam és egyház számára egyaránt kellemetlen *probléma létezésére való figyelemfelhívásban volt, s mint ilyen bizonyára szerepet játszott a kérdés állami rendezésében. 5/ Dokumentálható, - és ezáltal minden utólagos ferdítés pregnánsan cáfolható -, hogy az egyházi vezetők, a MKPK, a Püspökkari Konferencia rendszeresen értesült a katonai szolgálatmegtagadók és katonai szolgálatmegtagadás helyzetéről, továbbá, hogy elzárkózott mindennemű (lelki, szolidaritás-jellegű, képviseleti, anyagi stb.) segítségnyújtástól.

II. 5. A KATONAI SZOLGÁLAT MEGTAGASÁNAK FOGALMA

II. 5. 1. A KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÁS DEFINÍCIÓJA

A katonai szolgálatmegtagadók - vagy a Bokorban elterjedt terminológiát használva -, a katonáskodás megtagadók, a katonaságot megtagadók számbavételekor azonnal szembetalálkozunk azzal a kérdéssel és elméleti problémával, hogy ki a katonai szolgálatmegtagadó? E kérdés megválaszolásánál a büntetőjogból vagy az egyén elhatározásából kell-e kiindulni? A jogi megközelítés vagy az egyén szándéka a fontos? Elfogadjuk-e amit a büntetőjog mond, miszerint a katonai szolgálatmegtagadást nem lehet szóban, a szándék kinyilvánításával megvalósítani, továbbá, hogy a katonai szolgálatmegtagadás csak abban az esetben szankcionálható, - tehát attól kezdve katonai szolgálatmegtagadás - ha a hadköteles megvalósította az erre vonatkozó törvényi tényállások valamelyikét? Katonai szolgálatmegtagadó-e az aki hitelt érdemlően kinyilvánította magáról, hogy ő megtagadja a katonai szolgálatot, de elítélésére vagy bebörtönzésére nem került sor, sőt esetleg még eljárást sem kezdeményeztek ellene, vagy csak felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték? Hova sorolható az aki néhány napot vizsgálati fogságban töltött, azt követően viszont elállt eredeti szándékától, vagy az a hadköteles, aki szolgálathalasztást kért, de ugyanakkor az elutasító válasz nyomán esetleg vállalta volna a börtönt is?

Mi tesz valakit katonai szolgálatmegtagadóvá? Az elhatározás, a kinyilvánított komoly szándék (a döntés), a törvényi tényállás megvalósítása, az eljárás megkezdése, az eljárás megszűnése, a bírói ítélet, a katonai bírák jogszabályértelmezése, a felfüggesztett vagy a végrehajtandó szabadságvesztés.

E tanulmányban azokat nevezem katonai szolgálatmegtagadóknak: 1/ akik a katonai szolgálatot elutasító döntésüket meghozták és elhatározásukat tudatták valamilyen illetékes katonai szervvel, 2/ egyértelműen vállalták döntésük összes - közte szabadságvesztéssel járható - következményét, 3/ legfeljebb akkor módosítottak eredeti elhatározásukon amikor már a katonai szolgálatmegtagadásának valamely törvényi tényállását megvalósították, vagy már szenvedtek döntésük következményeitől, továbbá döntésük megmásítása nélkül történt, hogy feladták volna katonai szolgálatot elutasításához vezető nézeteiket. Definícióm tehát tágabb a jogi és szűkebb a szándékelv alapján történő meghatározásánál.

II. 5. 2. KI A KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓ?

Kifejezetten a katonai szolgálat megtagadásával a büntető törvénykönyv két paragrafusa hozható összefüggésbe. Az egyik a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények közé sorolt, - már említett - "Katonai szolgálat megtagadása" (336. szakasz), míg a másik a katonai bűncselekmények között nevesített "A szolgálat megtagadása" (347. szakasz). Míg az elsőt csak hadköteles (18-tól 55 éves korig), addig a másodikat csak katona követheti el. E büntetőjogi különbségtétel a katonai szolgálatmegtagadásért kiszabható büntetési tétel, és a büntetlenségrehajtás tekintetében bír relevanciával, esetünkben azonban nem, mivel az általunk használt definícióban az elkövető kiléte - az, hogy hadköteles vagy katona - közömbös. Mindegy tehát, hogy hadkötelesről vagy katonáról van szó, viszont valamelyiknek lennie kell, mivel behívásukra, katonai szolgálat teljesítésükre, tehát a katonai szolgálat megtagadására kizárólag abban az esetben kerülhet sor, ha nemüknél, koruknál, egészségi állapotuknál stb. fogva ténylegesen behívható katonák, akikre az általános hadkötelezettség hatálya kiterjed, vagyis akik és a hadsereg között ténylegesen létrejöhet a katonai szolgálatmegtagadás lehetőségét is magába foglaló interakció. Tehát - a büntető törvénykönyvhöz hasonlóan - én nem nevezem katonai szolgálatmegtagadóknak a Jehova Tanui gyülekezet hadköteles, egészséges tagjait csak azért, mert ők szinte kivétel nélkül meg szokták tagadni a katona szolgálatot, vagy szándékaikat illetően katonai szolgálatmegtagadók. Továbbá például azt a Bokorhoz tartozó 24 papot sem nevezem katonai szolgálatmegtagadónak, akik 1985-ben a honvédelmi miniszterhez címzett levelükben arról értesítik a katonai hatóságot, hogy a továbbiakban bármiféle katonai szolgálatuktól tekintsenek el. (A "24-ek" duplán nem katonai szolgálatmegtagadók, mivel ha hadköteles koruk is, papi létük miatt gyakorlatilag nem kerülhettek a tartalékos szolgálatra behívottak sorába, továbbá mivel nyilatkozatukra nem a konkrét behívás során került sor.)

Értelemszerűen katonai szolgálatmegtagadó aki ellen - a 336 és 347 szakaszok alapján - jogerős ítéletet hoztak, vagy nyomozati szakban szakították félbe ellene az eljárást, továbbá az akit felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték, tehát a bebörtönzötteken kívül azokat is ide sorolok akik egy percig sem voltak előzetes letartóztatásban vagy a szabadságvesztés "leülésére" kárhoztatva, de a hatóság eljár velük szemben, vagy legalábbis megkezdődött ellenük az eljárás.

Továbbá mindazokat ide sorolom akik a definícióm alapján esetleg csak néhány hetet töltöttek börtönben, előzetes letartóztatásban, de azután útjuk pszichiátriai kivizsgálásra, vissza az alegségbe, vagy a civil életbe vitt. (A Bokorban hárman vonták vissza döntésüket, de a definícióm alapján őket is a katonai szolgálatmegtagadók közé sorolom, mivel elveik módosítására nem került sor.)

A tisztánlátás kedvéért élesen el kell választani az egyaránt a katonai bűncselekmények között számontartott katonai szolgálatmegtagadást (347. szakasz - szolgálati bűncselekmények) a parancs iránti engedetlenségtől (354. szakasz - függelemsértés). Míg az első esetben a katonai szolgálat elutasításáról van szó, addig a második esetben a katonai szolgálatból eredő, a szolgálat mibenlétét nem érintő részfeladat, - témánk szempontjából - teljesen irreleváns parancs (pl. ismételt falevélsőprés az udvaron) megtagadásáról. (Amennyiben például lett volna olyan katona, aki a 1968-ban megtagadta volna a csehszlovákiai "intervencióban" való részvételre vonatkozó parancs teljesítését - és ha mindez a tárgydőszakban történt volna -, akkor őt természetesen a katonai szolgálatmegtagadói közé sorolnám, holott itt a 354. szakaszba ütköző cselekményről van szó.)

Katonai szolgálatmegtagadóknak minősítem azokat is akik - a definícióban említett feltételek mellett - vonták vissza elhatározásukat, holott a katonai bíróságok éppen a felülbírált döntésük miatt más jogi minősítést "adtak" ügyünek és enyhe - esetleg -

felfüggesztő ítéleteket hoztak ellenük, vagy esetükben büntethetőséget kizáró vagy megszűntető ok meglétét állapították meg.

Tágabb továbbá a jogi értelmezésnél a definícióm azért is, mert azt is katonai szolgálatmegtagadónak tartok aki ugyan eleget tett a definíció első két pontjában foglaltaknak, de elítélésére nem kerülhetett sor, mivel ellene - "önhibáján" kívül - nem indult eljárás. (Például a hatóság nem akart ügyet csinálni a megtagadásból. A Bokorban 1987-ben volt példa ilyenre.)

A definícióban a katonai szolgálatmegtagadás kritériumai között nem említtem a döntést kiváltó ok mibenlétét, nem nézem a motivációt, az attitűdöt. A végeredményt illetően közömbös tehát, hogy a katonai szolgálatmegtagadó vallási, ideológiai, morális, politikai, kényelmi stb. okból hozta meg döntését és vállalta a következményeket. Így értelemszerűen azok adatai is feldolgozásra kerülnek a tanulmányban akik a katonai szolgálat ellen elvi kifogást nem emeltek, kizárólag a hadsereg mivoltával, pártállásával voltak, végsősoron a katonai szolgálat elutasításához vezető nézeteik (összesen két fő). Mint katonai szolgálatmegtagadók ugyanígy helyetkaptak e tanulmányban azok a vallási jelzővel illetett katonai szolgálatmegtagadókat, akiknek a vallási nézeteikből nem következik direkt módon a katonai szolgálat elutasítása. Ez utóbbi csoportba elsősorban a két zsidó vallású és másodsorban a mintegy tíz reformadventista és ugyancsak mintegy tíz nazarénus katonai szolgálatmegtagadó tartozik. A két rabbiképzőbe felvett sorköteles felfüggesztett szabadságvesztéssel végződött (tehát utólag visszavont), katonai szolgálatmegtagadása mögött vallási előírásaik megtartásának szándéka (étkezési előírások, a szombat megünneplése stb.) húzódott meg és nem elsősorban a vallási szabályaik között nem szerepelő fegyverfogás és katonai szolgálat elutasítása. Részben hasonló a reformadventista katonai szolgálatmegtagadók helyzete (vegetáriánus étkezés, a szombat megünneplése, stb.), míg a nazarénusok katonai szolgálatmegtagadása a fegyverfogás elutasításán kívül jelentős részben a eskü és a hazugság elutasításából ered. Természetesen e vallások tételesen tiltják az emberölést, de a katonai szolgálatot nem azonosítják - a Bokorral ellentétben - az emberölés lehetséges helyével, illetőleg a hadsereggel kapcsolatos egyéb ellenérzéseket sem osztják. Ezért alakulhatott úgy például a nazarénus katonai szolgálatmegtagadás története, hogy mindaddig voltak börtönt is vállaló katonai szolgálatmegtagadók amíg nem volt más mód az eskü, a hazugság, a fegyverfogás elkerülésére, s fegyvertelen katonai szolgálatot vállalók lettek (tehát katonai szolgálatot vállalók), amikor arra lehetőségük nyílt. (1977 februárjától a "kis vallási csoportok" részére - nazarénus kezdeményezésre, elsősorban nazarénusoknak, de katolikusoknak lehetővé nem téve - lehetővé vált az eskütevással, fegyveres kiképzéssel, fegyverviseléssel és használattal, továbbá politikai oktatással nem járó, építő katonai alakulatban való katonai szolgálat teljesítés.) Ezt követően csak a radikális, "deviáns" nazarénusok tagadták meg a fegyvertelen katonai szolgálatot is, ellentétben a Jehova tanukkal, akik közül a fegyvertelen katonai szolgálat vállalása jelentette a normálistól elütő hadköteles viselkedési formát. (Az utóbbiakat ki is közöcsítették.)

II. 5. 3. KI NEM KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓ?

Nem valósítják meg az általam kreált katonai szolgálatmegtagadás "törvényi tényállását" a büntető törvénykönyv által nevesített, - a definíciókat leginkább megközelítő - "Bevonulási kötelezettség megszegése" (Btk.334. szakasz) és a "Kibúvás a katonai szolgálat alól" (Btk. 335. szakasz) bekezdésekbe foglaltak alapján elítéltek. A katonai szolgálat megtagadását a - büntetőjogi megközelítéssel ellentétben - nem tartom ugyanis megvalósultnak, ha a hadköteles személy nem veszi át a behívóparancsát. Ez a - kétségtelen katonai szolgálat elenes cselekedet - e tanulmányban csak akkor minősül katonai szolgálatmegtagadásnak ha ezt katonai szolgálatot elutasító nyilatkozat is követi. A kibúvás esetben pedig csak arról van szó, hogy a hadköteles bizakodik abban, hogy ha valamit nem tesz (jelentkezési vagy bevonulási kötelezettség elmulasztása) vagy valamit tesz (öncsonkítás, egészségkárosítás, megfélemlítő magatartás, külföldi

tartózkodás) elkerülheti a katonai szolgálatot. Ezért nem nevezem katonai szolgálatmegtagadóknak ezen a helyen a katonai szolgálat elől külföldre távozó hadköteles reformadventistákat, vagy a valótlan egészségügyi problémák alapján történő katonai szolgálat alól felmentetteket. (Értelemszerűen ugyanezek vonatkoznak a katonai bűncselekmények között szereplő "Kibúvás a szolgálat alól" paragrafusra is /Btk. 346. szakasz/). Tehát hiába van az, hogy a 335. és a 336. szakaszok jogi tárgya egyaránt a katonai kötelezettség, mi csak a második alapján megvalósultat tekintjük katonai szolgálatmegtagadásnak.

Értelemszerűen nem tagjai a katonai szolgálatmegtagadók csoportjának azok akik az általános hadkötelezettségből eredően, a honvédelmi kötelezettségek tárgykörébe eső, de nem a katonai szolgálat elutasítására irányuló "bűncselekményt" (valójában szabálysértést pl. jelentkezési kötelezettség elmulasztása, katonai nyilvántartásbavétel megtagadása, honvédelmi oktatással kapcsolatos kötelezettség megszegése) követtek el, függetlenül attól, hogy az ezért kiszabott szabálysértési bírság ki nem fizetése elzárást (azaz szabadságvesztést) vonhatott maga után. Tehát nem katonai szolgálatmegtagadó a Bokor azon 34 éves tagja, aki miután 1986-ban visszaküldte katonakönyvét, 1987-ben nem tett eleget jelentkezési kötelezettségének (katonai szolgálatmegtagadó szándékát nem deklarálta), s ezért ötszáz forintba bírságolták meg. Az illető nem volt hajlandó az összeg kifizetésére, vállalva ezzel az ötnapos elzárást Baracsán.

A katonai szolgálatmegtagadói szándék kinyilvánítását abban az esetben, ha illetékes katonai szervvel közölték ugyan, de a döntés mintegy végső következménye lett volna csak annak, ha különböző, nem lelkiismereti okokra való hivatkozással (pl. családfenntartó, házasságkötés, közelgő polgári szolgálat bevezetése) az elsődlegesen kért szolgálathasztást nem adják meg, - kevésnek tartom a katonai szolgálatmegtagadói státusz elnyeréséhez. Hiába dokumentálható tehát "a börtönt is vállalom ha..." szándék, hiába lehet az illető személy esetében megfontolt és megbízható jellemvonásai alapján arra következtetni, hogy végigcsinálná a katonai szolgálatmegtagadáshoz vezető procedúrát is, véleményem szerint éppen azért mert ügye a "kibúvók" beépítése miatt lehetőséget ad mindkét félnek (kérelmezé és hadsereg) "a más vizekre evezést", a kitérést a konfrontáció elől nem sorolom őket ide. (A Bokorban legalább kilenc ilyen eset ismert 1988 közepéről.)

Más megítélés alá esik az - és a katonai szolgálatmegtagadás kategóriájába sorolom azt az esetet is amikor valaki "kibúvókat" is beépítve kérvényébe elsődlegesen szolgálathasztást kér vagy polgári szolgálatot kíván teljesíteni, de miután erre nem kap lehetőséget, fenntartja katonai szolgálatot elutasító szándékát. Ebben az esetben ugyanis már nem számíthat arra, hogy elkerülheti kinyilvánított szándékának következményét, azaz egyértelműen vállalja azokat. A szándék, a döntés "kivitelezése" olyan szakaszba került, amely már magában hordozza - és nem csak feltételezi - a konfrontációt a katonai hatósággal, függetlenül attól, hogy ezt a konfrontációt a katonaság hogyan értékeli, miként minősíti, azaz miként reagál rá. Ide sorolandó az a Bokor-tag aki mindent elkövetett a szolgálathasztás érdekében de nem kapott egyértelmű választ és behívásakor kijelentette, hogy nem hajlandó a katonai szolgálatot teljesíteni. A meggyőzés sikertelen kísérlete és a jegyzőkönyv felvétele után néhány órával elengedték és utóbb megrovásban részesítették.

Nem katonai szolgálatmegtagadó továbbá az aki a/ illetékes katonai szervnél kifejezésre juttatta ugyan hadseregellenes nézeteit, de meggyőzés hatására, anélkül, hogy bármilyen kényszerrel alkalmaztak volna vele szemben, rövid időn belül elállt katonai szolgálatot elutasító szándékától, b/ aki írásban közölte, hogy megvonja erkölcsi támogatását a hadseregtől és elveit ugyan nem feladva, de az általános hadkötelezettségből eredő kényszer hatására és a katonai szolgálat megtagadására kísérletet sem téve, teljesítette katonai kötelezettségét, c/ aki fegyvertelen katonai szolgálatot kívánt teljesíteni vagy teljesített is, d/ az aki egészségi állapota miatt, azaz katonai szolgálatra való alkalmatlansága okán nem lehet katona. Az utóbbtól azonban

élesen el kell különíteni azokat az eseteket amikor valaki elsősorban azért kap egészségügyi felmentést vagy pszichiátriai "menlevelet", azaz katonai szolgálatra alkalmatlan minősítést, mert a honvédség a könnyebb ellenállás irányába mozdult el, és kitért a katonai szolgálatmegtagadással járó, ránézve is kellemetlen következményei elől /22/.

II. 6. A KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÁS ARÁNYAI

Miután tisztáztuk, hogy a tanulmány keretei között kiket tartunk katonai szolgálatmegtagadónak - vagy a Bokor terminológiát használva - katonáskodás, katonaság megtagadóknak, továbbá a mellékelt táblázatban (2. számú táblázat) összegeztük az e tárgykörben rendelkezésre álló, illetve becslésen alapuló adatokat, lehetőség nyílik ezek részletes elemzésére. Mindenekelőtt megállapítható, hogy a tárgyidőszak mintegy 758 katonai szolgálatmegtagadó döntő többsége (99,6%-a) hét vallási csoportból került ki, míg a fennmaradó 0,4%-ot a két "politikai" és az egy "lelkiismereti" katonai szolgálatmegtagadó teszi ki /23/. Ezen belül is messze a legtöbb katonai szolgálatmegtagadót (700 fő /92%) a Jehova tanu gyülekezet adta, majd ezt követi 4,1%-os "részesedéssel" (31 fő) a Bokor katolikus bázisközösség, majd 1,3%-al (10-10 fővel a K. H. Nazarénus Gyülekezet és a reformadventisták. A sort a két zsidó vallású és két "politikai" katonai szolgálatmegtagadó (egyenként 0,3%-al) folytatja és egy-egy karizmatikus és a Magyarországi Szabadkeresztény Gyülekezethez tartozó, továbbá egy "lelkiismereti" hadköteles zárja (0,1-0,1%). Becsült összlétszámukhoz viszonyítva ez az arány az előző felsorolás sorrendjében 7,0, 2,1, 0,3 és 6,7%. (A hívő zsidók száma nem ismert, a "politikaiak" viszonyszámának kiszámolása értelmetlen, míg a szabadkeresztények 0,04, a karizmatikusok 0,1%-a lett katonai szolgálatmegtagadó.)

Ha az egyes vallási csoportok katonai szolgálatmegtagadóit a katonai szolgálatra alkalmas, a hadsereg által "megszólított" hadköteles (katonai szolgálatra ténylegesen behívott) becslésen alapuló, "lehetséges" hadkötelesek számához viszonyítjuk, akkor ezen kategóriához tartozó Jehova tanúk kb. 90, a reformadventisták kb. 50, a Bokor-tagok 24, a nazarénusok kb. 10%-a lesz ténylegesen katonai szolgálatmegtagadó /24/. Ez a Bokor esetében azt jelenti, hogyha az 1500 fős népességből levonjuk a kb. 750 nőt (50%), a mintegy 20 fő (2,7%) 18 év alatti és a kb. 40 fő (5,3%) 55 év fölötti férfit, továbbá az így kapott 690 férfi 10%-át (69 fő) katonai szolgálatra alkalmatlannak tartunk, akkor az így kapott 621 főből mintegy 100 fő lesz 18 és 23 év és 30 fő 23 és 28 év közötti. (Azaz összesen 130-an lesznek sorkatonai szolgálatra alkalmasak és életkoruknál fogva a hadsereg által "megszólítottak", azaz "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadók). A Bokor-tartalékosok így kapott 491 fős létszámából a mintegy 30 papnak (4%) és a legalább 30 (4%) 4 vagy több gyermekkel rendelkezők (azaz a hadsereg által gyakorlatilag eleve meg nem szólítottak) számát levonva kapjuk meg azt a 431 főt számláló létszámot, amelynek mintegy harmadát (142 főt) lehet "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadónak tekinteni. Ez azt jelenti, hogy a Bokor "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadó sorkötelesei között 10 év alatt 27-en (21%), a "lehetséges" tartalékos álmányban lévő katonai szolgálatmegtagadói közül négyen (2,8%) lettek ténylegesen katonai szolgálatmegtagadók, azaz 103-an (79%), illetőleg 138-an (97,2%), összesen 241-en (88%) nem tagadta meg a katonai szolgálatot. Azaz minden kilencedik bokorbeli "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadó váltotta valóra az elveket, követte a KIO-ban megfogalmazottakat. (Nyilvánvalóan még sokkal alacsonyabb lenne az arány, ha a KIO befejezésének (1968), vagy az első megtagadói szándék jelentkezésének (1973) időpontját vesszük kiindulási alapul.)

A Bokor katonai szolgálatmagtagadóinak arányszámát csak a Jehova tanu, a nazarénus és a reformadventista - becsült - arányszámhoz érdemes hasonlítani /25. A Jehova tanui gyülekezet előírja tagjainak a katonai szolgálatmegtagadást, gyermekeik erre szocializáltak, az új tagok ezt is vállalják a gyülekezetbe való "belépés" (bemerítkezés) alkalmával. Így módon az ő esetükben a "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadók száma majdnem azonos a tényleges katonai szolgálatmegtagadók számával. A mintegy

10%-ra becsült eltérés oka az, hogy néhányan nem vállalták a börtönt, illetőleg elfogadták a fegyvertelen katonai szolgálat nekik felajánlott lehetőségét, viszont ezzel együtt kénytelenek voltak tudomásul venni a gyülekezetből való kiközösítésüket is. A nazarénus "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadók fegyvertelen katonai szolgálatot válltak elsősorban, s csak néhányan lettek tényleges katonai szolgálatmegtagadók /26, míg a reformadventisták "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadói közül sokan távoztak külföldi gyülekezeteik egyikébe mielőtt katonai szolgálatukra sor került volna. /"Kibúvás a katonai szolgálat alól". Btk.335. szakasz (2) b)/

A 758 katonai szolgálatmegtagadó a Magyar Néphadsereg 100 ezer fős összlétszámának 0,7%-át tette ki. (Ezen belül a Jehova tanu katonai szolgálatmegtagadók 0,7, a Bokor 0,03, a politikaiak 0,002%-át adták a 0,7-nek.) Ha a mozgósítás esetén behívható 400 ezer főben meghatározott maximális hadsereglétszámhoz viszonyítjuk a 758 fős katonai szolgálatmegtagadó létszámot, akkor 0,18%-os arányt kapunk. (Jehova tanuk esetében 0,17, Bokornál 0,008%, a politikaiknál 0,0005%) A katonai szolgálatmegtagadók létszáma értelemszerűen nem éri el a 0,2%-ot abban az esetben sem, ha a tárgyidőszak 10 évében sorkatonai szolgálatra behívott, összesen mintegy 600 ezer főhöz viszonyítjuk /27/. Ha az évi két ún. nagy bevonulással számolunk, akkor bevonulásonként 37,8 fő (évenként tehát 75,8 fő) tagadta meg átlagosan a katonai szolgálatot, az bevonulásonként átlagosan behívott 30 ezer fő 0,13%-a. A polgári szolgálatot ismerő nyugati országokban ugyanezen időszakban a hadköteleseknek átlagosan 5-8, Nyugat-Németországban 11%-a tagadta meg a katonai szolgálatot /28/.

A 758 katonai szolgálatmegtagadó súlyának, arányának további érzékeltetésére további számos összehasonlítási alap kínálkozik. Az 1990-91-ben a Zrinyi Miklós Katonai Akadémia Szociológiai Tanszék által közel 60 ezer sorkatona vonatkozásában végzett reprezentatív felmérés eredménye szerint a magukat vallásosnak tartó sorkatonák 72%-a katolikus, továbbá 1%-a izraelita és szabad egyházakhoz tartozó /29/. Amennyiben e felmérés adatait a rendszerváltozást megelőző időszakra is érvényesnek tekintjük, a Bokor összesen 31 katonai szolgálatmegtagadója a 0,07%-a a bevonultatott katolikus sorkatonáknak. A külön nem nevesített, viszont a katolikus kategóriába tartozó egyetlen karizmatikus szolgálatmegtagadó 0,002%-a, míg az izraelita és szabadegyházak kategóriájába tartozó - összesen 3 - katonai szolgálatmegtagadó aránya 0,007%.

Az anyakönyvi kivonatok tanúsága szerint a magyar társadalom 66,2%-a, (7017000 fő) volt római és görög katolikus 1988-ban, míg a Magyar Közvéleménykutató Intézetnek 1984 és 1988 között végzett kutatásainak összesített adatai szerint, a magukat vallásosnak mondók 75,2%-a volt római és görög katolikus /30/. A katolikus katonai szolgálatmegtagadók (összesen 32 fő) a magyar katolikus népesség 0.00045%-át, míg a magukat katolikus vallásúnak mondók 0.00040%-a tették ki.

Empírikusan még nem igazolt feltételezés, hogy az alternatív szolgálati formák létezése kedvező hatással lehet a hadseregben elkövetett öngyilkosságok számára. Emellett az sem érdektelen, hogy a hadseregben öngyilkosságot (önmagukon erőszakot) elkövető sorkötelesek száma hogyan viszonyul az intézményes erőszakot elutasítók számához. A Magyar Néphadseregben 1979 és 1989 között 216 sorkatona lett öngyilkos a H M hivatalos statisztikája szerint /31/. Ez egyben azt is jelenti, hogy kb. minden nazarénus és reformadventista katonai szolgálatmegtagadóra (külön-külön számolva) közel 22 öngyilkosság jut, míg a Bokor esetében ez a szám 7. Egyedül a Jehova tanu katonai szolgálatmegtagadók száma haladta meg az öngyilkos sorkatonák számát (annak 2,6-szorosa), s ezzel az arányszámmal kiegészülve mondható el az, hogy a katonai szolgálatmegtagadók száma négyszerese volt az öngyilkos sorkatonák számának.

Hasonlóan figyelemreméltó eredményre jutunk ha az 1979 és 1988 között összes ismertté vált közvéleménybűncselekmények felderített elkövetőinek számához (873282) viszonyítjuk a katonai szolgálatmegtagadók számát /32/. A katonai szolgálatmegtagadók száma nem éri el az egy tized százalékot (0,087%). (A Jehova

tanui esetében 0,08, a Bokor esetében 0,003, míg a politikaiak esetében 0,0002%.) Amennyiben az említett ismertté vált közvélemény-kérdések felderített elkövetőinek 17%-át vesszük erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények elkövetőjének (148458), akkor az előzőnél lényegesen magasabb 0,54%-os arányt kapunk. (Jehova tanuk 0,5, Bokor 0,02, politikaiak 0,001%.) Ezen számok és arányok azt is jelentik, hogy a tárgyidőszakban 1154-szer többen követtek el közvélemény-kérdés és 196-szor többen erőszakos és garázda jellegű bűncselekményt mint ahányan katonai szolgálatmegtagadásért, azaz az erőszakot elutasító magatartásuk miatt - szintén - közvélemény-kérdés elkövetők lettek. Továbbá, míg 10 ezer lakosra az említett tíz év átlagában 81,9 ismertté vált elkövető (felderített közvélemény-kérdés), valamint 13,9 erőszakos és garázda jellegű bűncselekmény jut, addig 0,7 katonai szolgálatmegtagadó.

1980-ban a Jehova tanu katonai szolgálatmegtagadók ellen indított eljárások száma az össz honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények 25,6%-át tette ki /33/. Amennyiben évi 70 Jehova tanu katonai szolgálatmegtagadóval számolunk, akkor csak 1980-ban 274 honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmény volt. Ez tíz éves viszonylatban azt jelenti, hogy az összesen 758 katonai szolgálatmegtagadó, az összes honvédelmi bűncselekmény 40,3%-át tette ki. (A nazarénusok 0,36, a Bokor 11,3, politikaiak 0,73%.)

Végezetül megállapítható, hogy a katonai szolgálatmegtagadók 99,6%-át adó vallási csoportok összlétszámát mintegy 18 ezer főre becsülve (ebből csak a Jehova tanui 10 ezer főt számlálnak), a 758 katonai szolgálatmegtagadót a magyar összlakosságnak (1988) mintegy 0,13%-a adta /34/.

IRODALOMJEGYZÉK II.

- 1/ 70. szakasz (1)
- 2/ 70. szakasz (2). Módosítva az 1989. évi I. törvény által.
- 3/ Hvt. 22. szakasz (3)
- 4/ Hvt. 25. szakasz a/ b/
- 5/ Hvt. 26. szakasz (1) (2) a) b)
- 6/ Hvt. 30. szakasz (2)
- 7/ R. 26. szakasz (1)
- 8/ Vhr. 26. szakasz (1)
- 9/ Hatályon kívül helyezve a 74 3/1989. (VII. 7.) HM rendelet 18. szakasza, továbbá a 3/1989. (VII. 7.) HM rendelet 6. szakasza álta.
- 10/ Vhr. 26. szakasz (1)
- 11/ Vhr. 26. szakasz (4)
- 12/ Hvt. 22. szakasz (3). Hatályon kívül helyezve 1990. évi XXI. törvény 6. szakasza által.
- 13/ Hvt. 31. szakasz
- 14/ Hatályon kívül helyezve az 1989. évi XXII. törvény 17. szakasza által.
- 15/ 6/1976 (III. 31.)
- 16/ 60/1987 (XI. 29.) számú MT rendelet 30. szakasz
- 17/ 6/1976 (III. 31.) MT számú rendelet
- 18/ 6/1976 (III. 31.) MT számú rendelet 22. szakasz (1)
- 19/ 6/1976 (III. 31.) MT számú rendelet 22. szakasz (2)
- 20/ Jerzy J. Wiatr: A politikai viszonyok szociológója. Bp., Kossuth Könyvkiadó. 1980. 347-355. o.
- 21/ A közvélemény-tudatformálás kategóriájába sorolható magatartási formák, illetőleg megnyilvánulások száma szinte felleltározhatatlan és ezért itt erre kísérletet sem teszek. Az e kategóriába tartozó demonstrációról később esik szó (II. 4. 3. 2. fejezet).
- 1988 szeptemberében * Haraszi Miklós mintegy 4 ezer aláírást tartalmazó ívet adott át Bécsben, egy nemzetközi sajtóértekezleten az Amnesty Internationale képviselőjének. Az aláírásokat a polgári szolgálat magyarországi bevezetéséért gyűjtötték a Bokorban és

azon kívül. Az első ilyen jellegű kelet-európai sajtótájékoztatón a Bokor képviselője is jelen volt.

A szamizdatban megjelent írások jegyzéke: 1/ * Bulányiról, katonai szolgálatmegtagadásról stb. Beszélő 1982/május. Beszélő Összkiadás 1981-1984. AB Beszélő kiadó. 1992. 122-144. o. 2/ Haraszti Miklós: Pacifikus mozgalom a magyar katolikus egyházban. Beszélő/2 1982/június. 3/ *Cím és szerző nélküli rövid híradás a bebörtönzött katonai szolgálatmegtagadókról. Beszélő 8 1983/október. 4/ Kiszely Károly: Erkölcsi részvétel megtagadása. Hírmondó. 1984/5 5. szám. 5/ Kiszely Károly: A katolikus egyház elítéli a szituációs etikát. Hírmondó. 1985/1 15. szám.

22/ Ha a honvédség nem "teremt" katonai szolgálatmegtagadókat, akkor annak számos előnye lehet: a/ nem létezik e magatartásforma és nem is találhat követésre, b/ a hadrafoghatóságot és harckészültséget nem fenyegeti, c/ nincs politikai következménye, nincs visszhangja a világban. Egyuttal empirikusan is igazolhatóvá válik az a társadalmi berendezkedéshez egyébként sem köthető, azaz általánosan elfogadott szemlélet, hogy aki nem tesz eleget a haza védelme érdekében szükségessé tett általános hadkötelezettségnek az csak deviáns, túlérzékeny, labilis személyiségű, paranoid személyiségzavarban szenvedő neurotikus személyiség, azaz csak (lelki)beteg lehet, szemben a hazáért halni kész, kemény, erőből duzzadó, korán kelő és menetelő, egészséges férfiakkal. (A Bokorban öt főnek és az egyik politikai megtagadónak volt dolga az igazságügyi elmeszakértővel.)

23/ A Baracskán fogvatartottak létszáma, a Baracskát megjártak beszámolója, saját kutatások alapján megbecsült létszám. Felhasználtam Dr Hargitai Gábornak, A Jehovatanui székta és a hadkötelas korú tagjainak előfordulási gyakorisága a Debreceni Katonai Ügyészség illetékes területén c. munkáját (Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás 1983/12). Továbbá felhasználásra került Illés István Szabadok a katonai szolgálat megtagadók c. cikke (Magyar Hírlap. 1989. III. 2.). A Bokor katonai szolgálatmegtagadóinak létszáma pontos, saját empirikus kutatásokon alapulnak (lásd 3. számú melléklet). A zsidó vallású katonai szolgálatmegtagadókról a Beszélő adott hírt (Beszélő összkiadás 1981-1984. AB Beszélő kiadó 1992. Beszélő 5-6 1982. XII. 318. o.) Bényi Ferenc (22 éves) és Szabados Tamás (19 éves), az Országos Rabbiképző Intézetbe beiratkozott hallgatókról van szó. Kaposváron voltak katonai fogdában és mivel megváltoztatták elhatározásukat egy év felfüggesztett szabadságvasztásra ítélték őket. Bényi katonai alakulathoz, Szabados elmeszakértői kivizsgálásra került Pécsre. Katona József erdészt, karizmatikus katonai szolgálatmegtagadót, 1986-ban a Kaposvári Katonai Bíróság 31 havi fogházbüntetésre ítélte, amit Baracskán töltött le. (Kiszely Károly: Tíz-tizenöt perc tárgyalás, három év börtön. Demokrata 3. ABC Kiadó 1987/Tél). Házi Attila szabadkeresztényről nincs bővebb információ. Keszthelyi Zsolt (23 éves) és Tóth Tamás (21 éves) alkotja a politikai katonai szolgálatmegtagadók csoportját. Keszthelyt 1987. február 25-én vették őrizetbe Budapesten és 30 hónap börtönbüntetésre ítélték, amelynek háromnegyed részét a márianosztrai börtönben letöltötte. (Keszthelyi Zsoltról számos írás jelent meg itthon és külföldön, ezek felsorolásától eltekintek, csupán megemlítek ezek közül kettőt: Demokrata 3. ABC Kiadó 1987/Tél, és Illés István: Megtagadta a katonai szolgálatot. Magyar Hírlap. 1987. V. 29.) Tóth Tamás, aki református papcsaládból származott és két évig volt a Pannonhalmi Bencés Gimnázium tanulója, 1986-ban lett politikai katonai szolgálatmegtagadó.

"Pszichopátiás személyiségnek" nyilvánították és emiatt katonai szolgálatra alkalmatlannak találták, s így egy év börtönbüntetésre ítélték, amit 3 évre felfüggesztettek (Lehóczky Gábor: Én pedig egy más viszonyt igényelek. /Beszélgetés Tóth Tamással 1988. február 25.-én/ Levlap. 28. ITDK Életreform Kezdeményezés. 1988 áprilisi körlevele. A reformadventistákra vonatkozó becsült adatok saját kutatáson alapulnak. A "lelkiismereti" katonai szolgálatmegtagadó Tiliczki Zoltán (20 éves), aki 1988. 08. 30.-án, Budapesten tagadta meg a katonai szolgálatot. A szabadlábon védekező, FIDESZ-tag Tiliczkit a Budapesti Katonai Bíróság, 1988. december 15.-én bűnösnek mondta ki katonai szolgálatmegtagadásának büntetében, és ezért 10 hónap fogházbüntetésre ítélté, de az ítélet végrehajtását egy évre felfüggesztette. Tiliczki fellebezését követően a Legfelsőbb Bíróság 1989. 02. 02.-án, a honvédelmi törvény

várható módosítása miatt, a büntetőeljárást felfüggesztette. (Csapody: Katonai szolgálatmegtagadók... Napi hírek. Magyar Nemzet 1988. XI. 19.; Balla Péter: Nyilvánosak-e a katonai bíróságok tárgyalásai? Magyar Nemzet 1988. XI. 26.

24/ a/ A Bokor összlétszámát 1500 főnek veszem, amiben beleértendő a már Bokor közösségbe járó, Bokor táborokban résztvevő gyerekek is. Annak ellenére használom a valósághoz közel álló, becslésen alapuló 1500-as számot, hogy a tárgydőszakban a Bokor létszám növekedett és a közvéleménynek inkább a 2-3 ezer fős Bokorról volt tudomása.

b/ Bokor-tagnak veszek mindenkit - függetlenül attól, hogy van vagy nincs Bokor identitása - aki adott időszakban rendszeresen részt vett valamelyik Bokorhoz kötődő kisközösség összejövetelein (aki közösségbe járt). A Bokor-tagság "megszerzése" nem köthető sem formai, sem pedig más aktushoz, előírás betartásához, valami megtartásához, cdelkedetthez. Annak ellenére volt ez így, hogy elvi szinten határozott és egyértelmű elvárások voltak a tagokkal szemben és, hogy létezett a "bésség" kategóriája, amely az elvárásoknak leginkább eleget tevők néhány száz fős csoportját jelentette. Témánk szempontjából említést érdemel, hogy a "bésség" elnyerésének nem volt feltétele a honvédelmi kütelezettség elleni fellépés, illetőleg a katonai szolgálat megtagadása. A Bokor a katonai szolgálatot vállaló tagjait éppenúgy szerte mint az eztelutasító tagjait.

25/ Becslésen alapuló létszámok. Felhasználtam Dr. Fodor Józsefnek Vallási kisközösségek Magyarországon c. (Magyar Média. Bp., 1986.), továbbá Kardos Lajosnak és Szigeti Jenőnek a Boldog emberek közössége (A magyar nazarénusok. Magvető. 1988. Bp.,) c. munkáját.

26/ Pontos adatok. Kővágó György-Mészáros István: A katonák neveléséért a fegyvernélküli szolgálat végrehajtásával. Honvédelmi Szemle 1988/11*

27/ Átlagosan évi 2X30 ezer főt véve alpul, amibe a határőrnek behívtak is bennefoglaltatnak.

28/ A magyar és a nyugat-európai arányok összehasonlításának e helyen csak jelzés értéke lehet, mivel egészen másként alakul és mást jelenthet a katonai szolgálatmegtagadás ott ahol van lehetőség alternatív szolgálatra mint ahol, - így Magyarországon a vizsgált időszakban - nincs. Itt csak arra kell rámutatnunk, hogy 1989, a polgári szolgálat bevezetése után, az azóta eltelt négy év viszonylatában, a magyar polgári szolgálatot vállalók aránya még mindig jóval az 1%-on belül van. (Mintegy 0,6%.)

29/ Szabó János: A vallásgyakorlás lehetőségei és feltételei a hadseregben. Vigilia.1991/10. 743. o. és Kiss Zoltán László: Katonadolog? (Vallásosság a hadseregben) Világosság 1992/6 452. o. A vizsgált 4 ezer fő, a 57143 sorkatona 7%-át jelenti.

30/ Tomka Miklós: Magyar katolicizmus. OLI-Katolikus Társadalomtudományi Akadémia. Bp., 1991. 7. és 9. o.

31/ Öngyilkosságok a hadseregben. Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ. 1992. Bp.

32/ Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémia Kiadó. Bp. 1987. *

33/ Dr Hargitai Gábornak A Jehova-tanui szekta és a hadkötelas korú tagjainak előfordulási gyakorisága a Debreceni Katonai Ügyészség illetékes területén c. munkája alapján becsült adt. (Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás 1983/12.)

34/ A magyar összlakosság bázisszáma 1988-ban 1 millió 600 ezer volt.

II. 7. KÉRDŐÍV ELEMZÉS

A Bokor összesen 31 katonai szolgálatmegtagadója közül 1988 februárjában-májusában 21, 1991 novemberében-decemberében 9 fő töltötte ki a négy részből álló, mintegy 100 kérdésből álló kérdőívet. (Egy fő elzárkózott az adatközléstől.) Az alábbiakban ennek a kérdőívnek az elemzését végzem el, illetőleg a kérdőív által szerzett információkat kiegészítem a katonai szolgálatmegtagadókkal és családtagjaikkal készült interjúk anyagával /1/.

Az itt feldolgozásra kerülő kérdőív öt részből áll. Az első - már feldolgozott rész - személyi adatokat tartalmaz ("Azonosító lap"), a második a katonai szolgálatmegtagadását megelőző időszakra kérdez rá ("Ami előtte volt" - 12 kérdés), a harmadik a katonai szolgálatmegtagadás időpontjától a jogerős ítélet megszületéséig terjedő időszakot térképezi fel ("Napfelkeltétől-napnyugtáig" - 22 kérdés), a negyedik rész a börtönben töltött időre vonatkozik ("Szabadság-vesztetten" - 31 kérdés), míg az utolsó, ötödik rész a szabadulás utáni történéseket veszi számba ("Újra otthon" - 21 kérdés). (A kérdőívet lásd 4 számú mellékletben.)

II. 7. 1. A KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK "SZEMÉLYI ADATLAPJA"

A Bokor összesen 31 katonai szolgálatmegtagadója közül mindössze hatan (9%) születtek nem a Dunántúlon. Ezek közül egy katonai szolgálatmegtagadó született külföldön. (Csak érdekességgént említendő: a szülők az 1956-os forradalom leverését követően menekültek Ausztriába, ahonnan később visszatértek Magyarországra.)

Ennél fontosabb, hogy valamennyi katonai szolgálatmegtagadó állandó tartózkodási helye, azaz a katonai szolgálatmegtagadót "adó" Bokor-közösség helye dunántúli helység, vagy Budapest vonzáskörzetébe tartozó település volt. A legtöbben budapestiek (10 fő, 32%), de sokan vannak Székesfehérvárról (7fő, 22,6%), Sopronból (5 fő, 16%) és Pécelről is (3 fő, 9,7%). Ezen kívül Bányáról, Csabdiról, Érdről, Halásztelekről, Pilisvörösvárról és Szigetszentmiklósról volt egy-egy (3,2%-3,2%) katonai szolgálatmegtagadó. Figyelemreméltó tehát, hogy a Bokor születési helyén, Debrecenben, vagy más nem dunántúli országrészekből nincs katonai szolgálatmegtagadó, továbbá, hogy a katonai szolgálatmegtagadók 70%-a városi környezetből, s ennek is 43 %-a Budapestről került ki. (Ha Budapest vonzáskörzetét is nézzük, a városiak aránya még nagyobb /70%/.) Ez a területi megoszlás ha nem is teljesen azonos a Bokor területi megoszlásával, továbbá ha nem is lehet mondani, hogy hűen kifejezi a Bokoron belüli "erőviszonyokat", viszont abban megegyezik a Bokor egyéb paramétereivel, hogy a Bokor is elsősorban városi "képződmény" és, hogy a főváros dominanciája Bokor vonatkozásában sem kérdéses. Az is pontosan tudható, hogy a katonai szolgálat megtagadásának adott helyen való "elterjedése" kinek vagy kiknek a nevéhez fűződik, "Bokor nyelven" szólva: kinek a missziós, tudatformáló munkájának a gyümölcse.

Nemkülönben érdekes ha a szülők foglalkozását hasonlítjuk össze a katonai szolgálatmegtagadók iskolai végzettségével. A katonai szolgálatmegtagadók családjában a szülők 23 esetben (77%) fizikai, 7 esetben (23%) szellemi munkát végeztek. (Nyugdíjas volt a szülők közül legalább az egyik 6 esetben (20%), továbbá az apa már nem élt a megtagadáskor 3 esetben (10%), diplomával rendelkezett legalább az egyik szülő 6 esetben (20%), illetőleg egy esetben nincs adat.) Ezzel szemben a katonai szolgálatmegtagadás időpontjában a katonai szolgálatmegtagadók közül 11-en rendelkeztek diplomával (37%), 6-an gimnáziumi (20%), és 8-an szakközépiskolai (26%) érettségivel. Egy-egy fő nem fejezte be a középiskolát és a szakközépiskolát (3,2-3,2%). Két fő végzett szakmunkásképzőt (6,4%) és ketten a nyolc általános elvégzése után nem tanultak tovább (6,4%). A diplomások közül mindössze egy főnek van "humán" területen szerzett diplomája, tehát 90%-uk rendelkezett műszaki illetve "reál" diplomával.

A szellemi munkát végző szülők aránya leginkább a gimnáziumi és szakközépiskolai érettségivel rendelkező katonai szolgálatmegtagadók számához közelít. Amennyiben

tehát összehasonlíttuk a diplomás szülők arányát (20%) a diplomás gyerekek arányával (38,7%), akkor megállapíthatjuk, hogy az intergenerációs mobilitás közel kétszeres.

A Bokor katonai szolgálatmegtagadóinak tehát egyharmada rendelkezett diplomával, 45%-a - ha a be nem fejezett gimnáziummal és szakközépiskolával együtt nézzük, akkor 51,4%-a - érettségizett és 13 %-a végzett nyolc általánost vagy szakmunkásképzőt. Ez azt jelenti, hogy a többség (64,4%) nem az egyetemet (felsőoktatási intézményt) végzetek köréből került ki, tehát itt nem elsődlegesen értelmiségi jelenséggel állunk szemben. Felveti a kérdést, hogy a jelentős százalékban értelmiségiekből álló Bokor, értelmiségi tagjai miért hiányoznak e statisztikából. Ennek egyik oka a merev szociológiai meghatározás lehet, ugyanis nem feltétlenül kell diploma az értelmiségi élet éléséhez, illetőleg nemcsak az lehet értelmiségi aki foglalkozás szerűen folytat szellemi tevékenységet, továbbá a Bokor-tagok intenzív önképzés révén a hivatalos végzettséget meghaladó műveltséggel rendelkeztek. További ok valószínűleg az, hogy - mint azt előzőleg már elemeztük - a Bokor-tagok többsége túl volt a "lehetséges" hadköteles koron, valamint egy újabb ok lehet, hogy a sorkatonai szolgálatot általában a diplomaszerezés előtt, előfelvételiként kellett teljesíteni, tehát diplomát csak a 3-4 éves főiskolát végzeteknek, illetve a már tartalékos állományban lévő katonai szolgálatmegtagadóknak volt módjuk megszerezni. Mindazonáltal a 31 katonai szolgálatmegtagadó közül négyen (13%) voltak túl az egyetemen és négyen (13%) voltak tartalékos állományban amikor megtagadták a szolgálatot. Mindebből egyenesen nem következik, tehát empirikusan nem alátámasztható, de kézenfekvő az az általánosnak tűnő magyarázat, miszerint az értelmiségi, a diplomával rendelkező nehezebben lesz katonai szolgálatmegtagadó. Arra végképp nem lehet következtetni, hogy azért van ez így (amennyiben ez így van?) mert a diplomásnak nagyobb a veszténivalója, vagy mert az értelmiségi létformához inkább az elvi tiltakozás mint a tényleges kiállás áll közelebb, továbbá, hogy az értelmiségi olyan kapcsolatrendszerrel rendelkezik amely könnyebben elkerülhetővé teszi számára a direkt konfrontációt. Mindenesetre azt tényként kell elfogadnunk, hogy valamennyi katonai szolgálatmegtagadó vallási közösséggel szemben, amelyek sohasem értelmiségi alapításúak, és sohasem fektetnek nagy hangsúlyt a szellemi életre továbbá amelyeknek katonai szolgálatmegtagadók elsősorban és döntő többségben (közösségeik összetétele és munkavégzés jellege miatt) kétkezi munkát végzőkből kerülnek ki, addig a Bokor értelmiségi alapítású szervezet, amely nagy hangsúlyt fektet a szellemi életre, és ahol a katonai szolgálatmegtagadók elsősorban és döntő többségben nem értelmiségi körből kerülnek ki.

A családi és a végzettség témájánál érdemes még megemlíteni, hogy 3 (10%) katonai szolgálatmegtagadónak a testvére r. k. pap, 1 főnek az édesanyja egyházi adószedő munkakörben dolgozott, 2 főnek az édesapja jogi tanácsadója volt az egyik r. k. püspöknek, s az egyik katonai szolgálatmegtagadó egyházkerületi tag, egy másik pedig egyházgondnok volt a megtagadás időpontjában. A katonai szolgálatmegtagadók közül 3-an (10%) érettségiztek a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban. (Pusztán érdekességgként említendő: Tóth Tamás politikai katonai szolgálatmegtagadó református papcsaládból származott és két évet töltött Pannonhalmán, Kiszely Károly az első magyar katolikus katonai szolgálatmegtagadó két évig volt a Szentendrei Ferences Gimnázium diákja és egy évig volt nappali tagozatos világi hallgatója a Budapesti Hittudományi Akadémiának.) Tehát ha a r. k. egyház és a katonai szolgálatmegtagadó családi "vonatkozásai" közötti kapcsolódási pontokat nézzük, akkor azt lehet mondani, hogy a Bokor katonai szolgálatmegtagadóinak összesen 35%-ának volt - szülők, testvérek, iskoláztatás révén - intézményi szinten, "hivatalosan" is köze a katolikus egyházhoz. Szociografikusan megfogalmazva: a katonai szolgálatmegtagadók egyharmada vallásos, az egyházának papokat és civil munkásokat adó, a gyerekeiket egyházi iskolába járató, mélyen hívő, katolikus családból került ki.

A Bokor katonai szolgálatmegtagadóinak átlagéletkora 24,4 év, ezen belül a sorkatonai szolgálat egészét megtagadók (14 fő) átlagéletkora 21,6 év, az "egyetemen túliak" (4 fő) életkora 25,2 év, a 14 "nagyidős" átlagéletkora 21,7 év, míg a tartalékosok (4 fő)

átlagéletkora 37,3 év. Az 5 "véleménymódosító" átlagéletkora 21,2 év. (Az utóbbiak átlag alatti életkora az egyik magyarázata lehet elbizonytalanodásuknak.) Nyilvánvalóan az átlagéletkorral szorosan összefügg, hogy a katonai szolgálatmegtagadás időpontjában tizenketten (39%) voltak nők, egy főnek volt menyasszonya, 8 családban (26%) volt gyermek, ezen belül 3 családban (37,5%) volt egynél több gyermek. (Ezek az adatok - éppen azért mert életüknek csak egy bizonyos szakaszára vonatkozik - teljesen alkalmatlanok arra, hogy összevessük egy másik Bokor-elvárással: a családonkénti féltucat gyermek vállalásával).

A statisztikai adatok sorát folytatva kiszámítható, hogy 26-an (24 %) töltöttek hosszabb-rövidebb időt büntetésvégrehajtási intézetben (BV), összesen 512 hónapot (42,7 évet), átlagosan tehát 19,7 hónapot. (Ha az összes katonai szolgálatmegtagadóhoz viszonyítjuk, akkor ez az átlag 16,5 hónap.) A sorkatonai szolgálat egészét elutasító bebörtönözöttek ("nagyidősök", 14 fő, 45%) töltöttek legtöbb időt - 416 hónapot, azaz 34,7 évet - a BV-ben. (Átlagosa 24,8 hónapot, azaz 2,5 évet.) Vagyis a "nagyidősök", a diplomával nem rendelkezők, a katonai szolgálat egészét elutasítók, a 45% töltötte le a "leült" szabadságvesztések 81,2%-át.

Ettől különbözik a 31 katonai szolgálatmegtagadóra kiszabott szabadságvesztések időtartama. Néhány esetben ugyanis felfüggesztett szabadságvesztést szabott ki a bíróság (6 fő, 19%), mert vagy visszavonták döntésüket (4 fő, 13%), vagy a polgári szolgálat bevezetése miatt kaptak ilyen ítéletet (3 fő 9,7%), továbbá a honvédelmi törvény várható módosítása miatt hárman (9,7%) a jogerős ítéletben meghatározott idő előtt szabadultak (1989). Mindezek miatt a jogerősen kiszabott szabadságvesztések időtartama összesen 637 hónapot (53,1 évet) tett ki, ami 31 fővel számolva átlagosan 20 hónap (1,7 év) és a 26 börtönviselt vonatkozásában átlagosan 26,2 hónap (2,2 év) /2/.

A 26 börtönbe kerülő közül 14-en (56%) voltak fogház, 11-en börtön fokozatú büntetésvégrehajtási intézetben (egy esetben nincs adat) /3/.

16 ítéletben szerepel a fogház (61,5%) és 10-ben (38,5%) a börtön fokozat. Egy fő megrovásban részesült, egy fő ellen nem indítottak eljárást, és 3 fő esetében nincs adat. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a Bokor 31 katonai szolgálatmegtagadója közül 29 főt ítélték el (93,5%), 26-an kaptak főbüntetésként végrehajtandó szabadságvesztést, 14 fő tagadta meg a teljes időtartamú, 4 fő az egyetem utáni "maradék" katonai szolgálatot, 4 fő a tartalékos behívásnak nem tett eleget, 4 fő pedig visszavonta "megtagadását". A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt "nagyidősök" átlagos büntetési tétele átlagosan 32,2 hónap (2,7 év), ebből letöltöttek összesen 416 hónapot, átlagosan 29,7 hónapot (2,5 évet) töltöttek BV-ben. A négy egyetem után behívottra 56 hónap szabadságvesztést szabtak ki s ezt maradéktalanul le is töltötték, 3 esetben fogház, 1 esetben börtön fokozatban, átlagosan 14 hónapot (1,2 évet) töltve szabadságvesztetten. A tartalékos állományban lévők (4 fő) összesen 24 hónap szabadságvesztés büntetést kaptak (átlagosan 6 hónapot), ebből végrehajtandó volt 18 hónap (átlagosan 4,5 hónap), és letöltöttek belőle 12 hónapot (átlagosan 3 hónapot). (Két fő töltötte le a 12 hónapot, egy fő 10 hónapot /fogház/ és egy fő 2 hónapot /börtön/. Egy tartalékos ellen nem indult eljárás, s a BV fokozatot illetően egy főről nincs adat.) Azon 5 fő, aki döntését megváltoztatta, összesen 52 hónap (4,3 év) szabadságvesztést kapott, amiből 44 hónapot (3,7 évet) felfüggesztettek. Közülük egy fő töltött le 6 hónap börtönt, a többiek vizsgálati fogságban töltöttek összesen kb. 117 napot, azaz kb. 4 hónapot. Ez a négy fő átlagosan kb. 30 napot töltött bebörtönözve, azaz egy kivételével végülis mindenki felfüggesztett szabadságvesztést kapott. (Tehát a "döntésmódosító" 5 fő összesen kb. 297 napot, átlagosan kb. 59,4 napot töltött börtönben.) /4/

Figyelemreméltó, hogy az 5 "döntésmódosító" katonai szolgálatmegtagadó közül hárman mint bevonult katonák tagadták meg a szolgálatot, továbbá egy fő kétszer tagadta meg a katonai szolgálatot, miután az első alkalommal meggondolta magát és tette először nem minősült bűncselekménynek. Ha azt nézzük, hogy a bevonult katonai szolgálatmegtagadók 60%-a "döntésmódosító" lett, továbbá ha az említett esetet is figyelembe vesszük, akkor egyértelműnek tűnik, hogy: 1/ a bevonulást követően jóval nehezebb volt megtagadni a szolgálatot mint előtte, 2/ minél "beljebb" kerül valaki a

hadsereg gépezetében, annál nehezebben tudott kiszállni belőle, 3/ a hadseregben sokkal nagyobb esély volt a döntésmódosításra mintha nem katonai közegben történt volna mindez. (Egyetlen példa van arra, hogy katonaként valaki megtagadó lett és azt megingás nélkül végigcsinálta.)

A katonai szolgálatmegtagadókra mellékbüntetésként összesen 51 év közügyektől való eltiltást szabott ki a bíróság, ami a 25 ítélet esetében átlagosan 2 év közügyektől való eltiltást jelentett. (Négy esetben nincs adat, két esetben nincs ítélet.)

Valamennyi katonai szolgálatmegtagadó évek óta tagja a Bokornak (minimum 2 év - maximum 30 év). A megtagadó, a katonai szolgálatmegtagadás időpontjáig átlagosan 6,6 évig volt már tagja a Bokornak. Nyilvánvalóan a tartalékos állománban lévő megtagadók a legrégebbi (átlagosan 16,5 éve) tagjai a Bokornak, ezt követik az egyetem utáni megtagadók (átlagosan 5,7 év), míg őket a teljes szolgálatelutasítók (átlagosan 4,9 év) követik. A bebörtönzött 26 fő átlagosan 6,3 évet "élt" már a Bokorban a megtagadáskor, míg az 5 "döntésmódosító" esetében az átlag 6,5 év. Nincs tehát korreláció a módosítás és a Bokor-tagság időtartama között, ebből eredően nem lehet felállítani azt a tételt, hogy a Bokorban töltött évek alacsony száma meghatározó jelleggel bírna a "döntésmódosító" esetében. Viszont statisztikailag az már alátámasztott, hogy átlagosan 5-7 Bokorban töltött év kellett ahhoz, hogy valaki vállalkozzon ennek a "bűncselekménynek" az elkövetésére. Vagyis a katonai szolgálatmegtagadás vonatkozásában a szocializációs folyamat ennyi időt vett igénybe, ennyi időre volt szükség arra az internalizációra amelynek az egyik végeredménye a katonai szolgálatmegtagadás volt.

Mint az eddigiekből is kitűnik, nincs átlagos Bokor katonai szolgálatmegtagadó. Amennyiben mégis átlagolni akarjuk az átlagolhatatlant, akkor egy dunántúli városból, fizikai munkát végző szülőktől származó, dunántúli városban működő Bokor-közösségbe 6 éve járó, 21 éves, érettségizett, nem értelmiségi munkát végző, nőtlen fiatal felnőtt áll előttünk, akit katonai szolgálatmegtagadásért kb. 20 hónap fogházban végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, s amelyből kb. 17 hónapot töltött le, továbbá akit két évre eltiltottak a közügyektől.

II. 7. 2. 1. "AMI ELŐTTE VOLT"

A 27 válaszoló katonai szolgálatmegtagadók 93%-a belső meggyőződésre, lelkiismereti okra, Jézus követésére, az Újszövetségre, a szeretet megvallására, a békességteremtésre, az ellenségszeretetre, elvi okokra hivatkozva tagadta meg a katonai szolgálatot /5/. (Egy hivatkozás történik a hadseregben tapasztalt légkörre és egy fő mondja azt, hogy "hallott róla".) A katonai szolgálatmegtagadók meghatározó élménye általában (a 30 fő 90%-a) két forrásból táplálkozik: Isten-élményből és találkozásokból, beszélgetésből. Ezen kívül - illetőleg részben ezen belül - még fontos a közösségből származó hatás (20%), viszont mindössze nyolcan (14%) hivatkoznak olvasmányélményre, öten (5%) sorolták a volt katonai szolgálatmegtagadóval ("veterán") való találkozást a döntő élmények közé. Mivel az Isten-élmény, a "veteránnal" való találkozás, a közösségből jövő élmény mind személyes élmény, így ennek aránya 90%-os. (Családi hatásra egyetlen fő hivatkozott.)

Általában - 29 fővel számolva - a döntést a bevonulást jóval megelőzően hozták meg (70%), mindössze hatan (20%) döntöttek a bevonulást megelőző "utolsó időben" és hárman (10%) a megtagadás helyszínén.

A 26 válaszoló katonai szolgálatmegtagadó közel fele (42%) elkerülhetetlennek tartotta magatartásának következményeként a börtönt, míg 58%-uknak eszébejutott valamilyen börtön-elkerülési magatartásforma (halasztási kérelem /33%/, egészségügyi megoldás /17%/, lakhelyváltoztatás /4%/, külföldi utazás /4%/).

Egy kivétellel mindenki (26 fő) vállalt volna a katonai szolgálat helyett más szolgálatot. A legtöbben (21 fő, 81%) honvédségtől független szociális és egészségügyi jellegű polgári szolgálatot, míg néhányan a fegyver nélküli katonai szolgálatot is vállaltak volna (5 fő, 18%). (Érdekes az időbeli megoszlás: az első időben fordultak elő a fegyvertelen katonai szolgálatot vállalók, míg 1985 után csak polgári szolgálatot teljesítettek volna.

Az előzőek közül ketten mondták utólag egyértelműen, hogy már a fegyvertelen katonai szolgálatot sem vállalnák.)

A katonai szolgálatmegtagadók általában csak "nagyjából" tudták (29 fő fele) azt, hogy mi vár rájuk, hogy milyen ítéletre, börtönviszonyokra, következményekre számíthatnak. 19%-uk "egyáltalán nem" volt nem, míg 30%-uk "viszonylag pontosan" tudta mi vár rá.

Nem lehet százalékosan értékelni a "Hogyan reagált környezeted a döntésedre" kérdésre adott válaszokat. Azt lehet megállapítani, hogy a szülők többsége nem támogatta, értetlenül, meglepetéssel, vegyes érzésekkel fogadta gyermekének döntését. (Ketten írták, hogy a szülők "kiborultak". Ez a 28 válaszoló 7%-a.) A feleségek teljes mértékben, míg az illető közösségének tagjai döntő többségben támogatták a katonai szolgálatmegtagadót döntésében. Említésre méltó, hogy két esetben értetlenség, három esetben sajnálkozás, három esetben meglepetés övezte a döntést, tehát nyolc esetben (29 válaszoló 27,6%) nem fogadta a közösség kitörő örömmel az egyén elhatározását. A munkahely reagálását talán a meglepetéssel vegyes közönbösség fejezi ki. Többen nem is tudták munkahelyükkel elhatározásukat, s úgy tűnik a munkatársak hangja nem bírta "tudatformáló" erővel a "katszolgások" körében. A többség elégedett volt a Bokor adta felkészítő tevékenységgel (a 29 válaszoló 63%-a). A kisebbség elsősorban több előadást, másodsorban beszélgetést, valamint konkrét segítséget igényelt volna a Bokor részéről. (Egy fő /3,4%/ anyagi segítséget is igényelt volna.)

A katonai szolgálatmegtagadást vállalók 12 féle, összesen 38 olyan okot soroltak fel, ami riasztotta őket, ami "leginkább nehezzé tette döntésüket". A legtöbben (a válaszoló 29 fő 26%-a) a börtönt nevezték meg visszahúzó tényezőnek. (Ezt követik a szülők /23%/, majd a szerelem, család, egzisztenciális következmények, önmagában való bizonytalanság, félelem kerül még kb. azonos arányban megnevezésre, de a betegség és a Bokor is helyet kapott a visszahúzó okokat tartalmazó felsorolásban. (Két fő /6,9%/ írta, hogy semmi sem riasztotta vissza.)

II. 7. 2. 2. "AMI ELŐTTE VOLT" (ÖSSZEGZÉS)

A második rész összefoglalásaként elmondható, hogy a katonai szolgálatmegtagadók elhatározása belső meggyőződésből, hitből, Jézust követni akarásból eredt. A válaszokból - a számok nyelvére le nem fordíthatóan - érződik a komolyság, elhivatottság, elkötelezettség, az Isten-közeliség, a meghitt és kidolgozott transzcendens kapcsolat. Nem érződik viszont a Bokor-nyomás, a Bokor-kényszer. Nyilvánvaló a Bokor, a KIO, a minta szerepe (ettől Bokor-katonai szolgálatmegtagadók ők), de a Bokor háttérében van csak jelen, katalizátorként vesz részt a folyamatokban. Ugyanakkor a döntésekkel kapcsolatban érvényesül a személytől személyig tartó kapcsolat meghatározó jelentősége, a közvetlen élmény elsődleges és döntő jelentősége. Nem az olvasmányok, az elvont, filozófikus gondolkodás, hanem a személyes kapcsolat Istennel és emberrel, a közösségben való megbeszélés a fontos és hatékony.

A nyilvánvalóan nem Bokor-tag szülők nem támogatják fiaik döntését és értetlenül álltak gyermekük elhatározása előtt. (Ugyanakkor családi drámákhoz, kitagadásokhoz nem vezetett "a gyerek" döntése.) Az elhatározás azonban nem volt könnyű: katonai szolgálatmegtagadók tele voltak reális aggodalommal, tartottak a helyzettől, nem tűzőn-vizen átgázoló, a fejfel fálnak rohanó, glóriával övezett "szentek" voltak, hanem földön járó, kételyektől szenvedő hús-vér emberek, akik katonáskodás helyett inkább polgári szolgálatot vállaltak volna, akik szívesen maradtak volna távol a börtöntől ha ez számukra az elvek feladása nélkül lehetséges lett volna.

E fejezet alapján az elemzőben az a kép alakul ki, hogy egyrészt a Bokor felelősen viselkedett a katonai szolgálatot megtagadni akaró tagjaival szemben (ha nem látta alkalmasnak tagjait az elvek valóra váltására akkor hangot adott ezn véleményének), másrészt sem a felkészítés, információ-továbbadás, sem a gondoskodás terén a Bokor

mintha nem működött volna tökéletesen, mintha a Bokorban a kommunikációs zavar éppúgy jelen lett volna mint a személyes varázs.

II. 7. 3. 1. "NAPFELKELTÉTŐL-NAPNYUGTÁIG"

Az "Napfelkeltétől-napnyugtáig" címet viselő fejezet a megtagadás körülményeire, az előzetes letartóztatásra, a tárgyalásokra, egyszóval a megtagadás és a jogerős ítélet meghozatala és a börtönbekerülés közötti időre kérdez rá.

A katonai szolgálatmegtagadók leggyakrabban a bevonulás helyén (40%), azt követően a hadkiegészítő parancsnokságokon (21%) és a katonai bíróságokon (19%) tagadták meg a katonai szolgálatot. Négyen (13%) mint katonák mondtak nemet a hadseregbe. Ketten (7%) pedig otthon "várákoztak". (A százalékszámítás alapja 30 válaszoló.)

A katonai szolgálatmegtagadásra a katonai hatóságok különbözőképpen reagáltak. Ha a válaszok (29 válaszoló) alapján felállított kategóriák szerint rangsorolunk, akkor a következő arányokat kapjuk: kifejezetten negatív fogadtatásban részesült a többség (49%) (kiabálás, üvöltés, fenyegetőzés, megszegényítés, megalázás, gúnyolódás, arrogancia; egy esetben fizikai erőszak kilátásba helyezése is megtörtént). A kisebbség (24%) kifejezetten tisztességes fogadtatással találkozott (emberi hangnem, korrektség), továbbá az első viszonyulást semlegesnek lehet mondani az esetek 27%-ban. Gyakori a meggyőzni akarás és a vegyes (a három viszonyulási mód mindegyikét tartalmazó) fogadtatás. Ezzel szemben a már a nyomozati szakhoz tartozó kihallgatásokon a kifejezetten negatív tartományba 41%, a kifejezetten tisztességesbe 12%, míg a semlegesbe 47% tartozott. A letartóztatástól a tárgyalásig a katonai szolgálatmegtagadókra leginkább a megnyugvás (32%) és a bizonytalanság (25%) állapota volt a jellemző, de a fásultak (a "börtönéletbe belemerültek") aránya is viszonylag magas (12%). A megfélemlítettség (6%) érdemel még kiemelést, míg egyszer-egyszer említik a kilátástalanságot, a kétségbesést, a csodavárást, a belenyugvást, a honvágyat, a nyugalmat és a barátkozást (összesen 24%). A katonai szolgálatmegtagadók többsége (52%) nem érzett hátrányos megkülönböztetést az elsőfokú tárgyalásig. Négyen (16%) politikai, hárman (12%) "Jehova tanu szerű", hárman (12%) köztörvényes bűnözőknek kijáró hátrányos megkülönböztetést éreztek. (Egy fő "ridegséget", egy fő a késleltetett ítélethozatalban látta a negatív megkülönböztetést.) Ettől eltér az előzetes letartóztatásban, illetőleg a tárgyalás alatt a szolgálatmegtagadók által érzékelt jogtalanságok alapján megrajzolható kép. Jogaikat nem ismertették meg 10 fővel (40%), iratokba nem tekinthettek be (6 fő, 24%), a kirendelt ügyvéd 13 (52%) esetben nem kereste fel őket a tárgyalás előtt, 6 esetben (24%) akadályozták a tárgyalás időpontjának közlését, 5 esetben (20%) megfenyegették őket (smasszer gumibottal, a börtön keménységével, család tönkretételével, politikaiként való kezeléssel, maximális büntetési tétel kiszabásával, "homoszexualitással"). Fizikai bántalmazásról senki nem tett említést. A katonai szolgálatmegtagadók elmondása alapján a "bűncselekményről" felvett jegyzőkönyvek fele - 14 fő esetében - nem tükrözte helyesen az elmondottakat, viszont az esetek 36%-ában (5 esetben) volt mód a korrekcióra. Összesen tehát a jogtalanságoknak 6 féle típusa került megnevezésre és 46 alkalommal követtek el velük szemben jogtalanságot előzetes letartóztatásuk ideje alatt.

A letartóztatás és az elsőfokú tárgyalás közötti időben kivétel nélkül mindenkinek sikerült családjával, Bokor-tagokkal ("tesvérekkel") találkoznia. A katonai szolgálatmegtagadók 7 esetben számolnak be zárt, míg 17 esetben nyilvános tárgyalásról. (Három fő nem emlékezett rá, hogy milyen tárgyalása volt.) (27 válaszolóval számolva 26%- és 63%-os ill. 11-os az arány.) A nyilvános tárgyalások közül, a vádlott "oldalán", 4 (24%) alkalommal voltak jelen kb. 10-20-30-50-en, 6 esetben (35%) nem volt jelen senki, 7 esetben (41%) pedig 1-2 fő volt csak jelen. Ezáltal az esetek többségében "közönség" nélkül, a katonai szolgálatmegtagadók magukra hagyatottan vagy csak néhány ismerős arc társaságában voltak kénytelenek "szerepelni", holott a katonai szolgálatmegtagadók többsége (72%) igényelte volna barátaik, hozzátartozóik biztató, megnyugtató jelenlétét. Ennek ellenére a tárgyaláson való, saját ítéletük szerinti nem megfelelő (2 fő, 8%), vagy nem a saját elvárásával

teljesen azonos módon ("hasonlóan") való (19 fő, 71%) szereplés okát nem a "testvérek erősítő jelenlétének hiány" okozta, hanem elsősorban a tárgyaláson uralkodó "léggör", másodsorban a felkészületlenségük, harmadszor az "előzetes fogvatartás" megpróbáltatásai, továbbá olyan egyéb körülmények mint idegesség, szokatlan helyzet, "szülőkkal viaskodás", beléfolytott szó, "pillanatnyi tudatzavar".

A katonai szolgálatmegtagadók közül, előzetes letartóztatásukat követően 11 fővel (38%) foglalkozott hosszabb-rövidebb idejig pszichiáter vagy pszichológus, ennyien voltak kénytelenek eltérni a számukra előírt pszichológia vizsgálatokat. (A diagnózisok között szerepelt például "neurotikus személyiségfejlődés", infantilizmus, "paranoid vonások által jellemzett személyiségzavar".)

A katonai szolgálatmegtagadókat kivétel nélkül kirendelt ügyvédek védtek az tárgyalásokon. Az ügyvédek közül - az első és másodfokú tárgyalásokat is figyelembe véve, - "kiábrándítónak" és "tájékozatlannak" egyaránt hetet-hetet (22%-22%) mondtak, "meg nem szólalónak" négyet (12%) neveztek, míg ötről (16%) mondták, hogy "megtette amit lehetett", négyről (12%), hogy "igyekezett érvelni", ötről (16%) hogy "tájékozott volt". (A "pozitív" és a "negatív" ügyvédi magatartás aránya 14:18, (44%:56%). Ezek mellett külön is beszámolnak arról ketten (7%), hogy az ügyvéd vádbeszéddel felérő védőbeszédet mondott, továbbá egy-egy fő tett említést arról, hogy az ügyvédje támadólag lépett fel vele szemben, hogy ellene szólt és, hogy az ügyész érdekeit képviselte a tárgyaláson. (Ez utóbbiak összesen 11%-ot tesznek ki 27 válaszolóval számolva.) Nyilván az ügyvédek iránti elégedetlenség tükröződik abban, hogy 39%-uk úgy vélekedett, hogy csak "talán", 36%-uk pedig, hogy "nem használt volna egy jó ügyvéd".

A katonai szolgálatmegtagadók (a 24 válaszoló) hozzátartozói legalább 8 esetben keresték meg egyházi (33%) előljáróikat. Lékai László bíborost 4 esetben, halálát követően Paskai László érseket egy esetben, Cserháti József pécsi püspököt, Pataky Kornél győri püspököt egy-egy esetben, továbbá egy esetben valamennyi püspököt megkereste az egyik megtagadó édesanyja. (Itt csak azok a megkeresések kerülnek felsorolásra amiről a kérdőívekben a megtagadók beszámoltak. (Részletesebben lásd a II. 4. 3. 2. fejezetben.) A válaszok vagy elmaradtak vagy a katonai szolgálat teljesítésére buzdítottak.

Ezekén kívül az Amnesty Internationalhoz (2 esetben), a Szabad Európa Rádióhoz és a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Körhöz (egyenként 2-2 esetben), az Országos Béketanácsához (1 esetben), egy - meg nem nevezett - újsághoz és a KISZ-hez (1-1 esetben) fordultak segítségért, illetőleg a megnevezetteken kívül külföldről két esetben, belföldről pedig egy esetben érkezett segítség (pl. szolidaritást kifejező levelezőlap). Mindössze öten (21%) számoltak be arról, hogy pozitív hatását érzelték a kinti "mozgásnak". (Az ítélet meghozatalában volt érzékelhető a pozitív hatás, "jó volt a túlkapas ellen", óvatosságra intette a fogvatartókat, időt lehetett így nyerni.) Egy fő (4%) számolt be a külső tevékenységből származó negatív hatásról.

A választ adó katonai szolgálatmegtagadók fele (12 eset) írta, hogy a kintieket a rendőrség zaklatta. Ezen belül 4 (17%) katonai szolgálatmegtagadónál volt (1 esetben háromszor, 1 esetben kétszer) házkutatás, két esetben zaklatták a szülőket, egy esetben a feleséget. Végül megemlítendő, hogy a 24 elítéltnek mindössze a fele fellebbezett. A leggyakoribb fellebbezési okként az igazságtalannak, súlyosnak, és jogtalannak tartott ítéletet nevezték meg, míg a nem fellebbezők azért nem éltek ezzel a lehetőséggel mert nem hittek abban, hogy enyhébb ítéletet kaphatnak, illetőleg azért mert "kevesebbet" kaptak a vártnál.

II. 7. 3. 2. "CÁFOLATI ÉRVEK"

A "Mik voltak 'bíráid' leggyakoribb cáfolati érvei?" kérdésre adott válaszok és ezekkel összefüggő problémák külön figyelmet érdemelnek. A katonai szolgálatmegtagadók közül 13-an (48%) tesznek említést arról, hogy "bíráik", azaz a velük szemben

különböző minőségben eljárók (kihallgató tiszt, ügyész, bíró stb.) bibliai érvekkel akarták őket meggyőzni nézeteik tarthatatlanságáról. Ezen belül egyenlő arányban (2X5, 38%-38%) leggyakrabban az a két evangéliumi részlet került így szóba: amikor Jézus korbáccsal hajtja ki a kufárokat a templomból (Mt 21. 12, 13) és a nevezetes Jézustól vett idézet, miszerint "adjátok meg tehát a császárnak, ami a császáré, Istennek pedig, ami az Istené" (Mt 22. 21-22). Emellett még hivatkozás történik Péter fülének levágásakor a hüvelyébe visszadugott kard (Mt 26. 51-53) és a Jézus által elszártott fügefalevél példájára (Mk 11. 12-14). Huszan (74%) tesznek említést valamilyen olyan hivatalos egyházi megnyilvánulásról (MKPK állásfoglalás, vatikáni, pápai megnyilvánulás) amely a katonai szolgálatmegtagadók ellen kerül felidézésre a bírák által. (Például: a katonai szolgálatmegtagadó "hogyan mer Lékai és a pápa véleményével szembekerülni," az egyház vezetői "nem ellenzik, sőt támogatják a katonai szolgálatot" és "kötelességként írják elő a haza védelmét".) Négy (15%) katonai szolgálatmegtagadót "szembesítettek" a keresztes háborúkban résztvevő keresztények példájával, kétszer (7%) azzal a ténnyel, hogy a papok előbb lesznek katonák és csak utána papok, de az is szóba került, hogy "a pápa megáldotta a fegyvereket", a "Vatikán mint állam elfogadta a Magyar Népköztársaság alkotmányát", illetőleg, hogy "sok katolikus volt katona". (Utóbbiak összesen négyszer /15%/.)

Az alkotmányra 23 esetben (85%), hazafiságból eredő kötelességre 18 esetben (67%) történik hivatkozás. (Ez utóbbi esetben olyan kérdésekre kellett vagy kellett volna válaszolniuk mint például "mi lenne ha mindenki ezt tenné", "ezért tanítottak?", "mi van ha románok támadnak?", továbbá hivatkozás történik az önvédelem fontosságára és a haza védelmére, a hazáért való felelősségérzetre.) Tájékozatlanságból vagy tudatos félretájékoztatásból ered, hogy 7 esetben (26%) próbálták elhitetni, hogy katonai szolgálatmegtagadásra a világon sehol sincs mód. Viszonylag gyakori érv volt (12 esetben, 44%), hogy "most nincs háború", azaz sem embert ölni, sem harcban állni most nem kell, illetőleg ezn kívül az is elhangzott, hogy "majd mellé lösz" ha ara kerül a sor. Nyilván a sajátos szemléletből és világlátásból, társadalmi beilleszkedésből ered, hogy 7 esetben (26%) társadalmi anarchiától tartanak a "bírák" amennyiben a katonai szolgálatmegtagadás elterjedne. Az egyéb érvek kategóriájában helyt kapott egy alkalommal olyan érv is, miszerint "a békét csak fegyverrel lehet kikényszeríteni".

Ezeket a kérdéseket, válaszokat, véleményeket több szempontból lehet elemezni. 1/ A "bírák" számára a hazaszeretet, és az ezzel nem azonos, de ebből következő, ezzel rokonítható fogalomnak, a haza szolgálatának a fogalma kimerül a katonai szolgálat teljesítésében. E sematikus megközelítés azonos a jogalkotói szándékkal és az általánosan elterjedt közfelfogással, illetőleg mindig jelen van minden államalakulatban.

2/ A világ összes keresztény katonai szolgálatmegtagadójának biztos csapdát lehet állítani azáltal, hogyha a Biblia vitatott ígéire, a r. k. egyház duplikált elveire, az egyház mult és jelenbeli magatartására, egyháztörténeti példákra történik hivatkozás. Nem fér kétség ahhoz, hogy az egyházi nyilatkozatok, stb. a "bírák" tudatosan és ügyesen használták fel céljaik elérése érdekében. Tehették ezt azért mert az általuk felhozott példák valóban alkalmasak a katolikus szolgálatmegtagadás jelentőségének stb. megkérdőjelezésére, sőt a többségi ellenpéldák miatt a gyakorlat cáfolására is. Katolikusként, katolikusok által nem gyakorolt, a katolikus hívő egyház által nem támogatott, sőt ellenzett magatartást tanusítani, - nehezen védhető, rendkívül kényelmetlen és nem teljesen megalapozott álláspont benyomását kelti. (Szemben például a Jehova tanui katonai szolgálatmegtagadóival!) 3/ A MKPK és a püspökök egyéni állásfoglalásai és hallgatásai, a Vatikán egyházpolitikája a hatalom birtokosainak kezében adu volt, a hatalom számára felhasználható és egyértelműen így is kezelt dokumentumok és viszonyulási pontok voltak. Egyszóval biztos alapokon nyugvó háttér volt a katonai szolgálatmegtagadók elítéléséhez mindaz, amit ezen a téren a magyar katolikus hierarchia és a Vatikán Kelet-Európában tett vagy nem tett. Nem lehet kérdéses, hogy a katonai szolgálatmegtagadók elítélésére ígyis-úgyis sorkerült volna, továbbá empirikusan nem igazolható, hogy a katolikus megtagadók a katolikus előjárók miatt kaptak volna esetenként súlyosabb ítéletet, viszont egyrészt azért a lehetetlen és megalázó helyzetért amibe az említettek miatt a katolikus szolgálatmegtagadók kerültek, másrészt azért a helyzeti előnyért, magabiztos, fölényes, diadalittas megközelítésért amibe az államapparátus emberei - szintén ezáltal - kerültek felelősség terheli a katolikus

hierarchiát. A katolikusok A más - talán sokkal fontosabb - szempontokból (pl. az egyház érdekeinek szemelöttartása, az állam-egyház jó kapcsolat megőrzése), talán védhető eme magatartásuk, viszont ezzel együtt bizonyítottan, empirikusan is alátámasztottnak látom hogy mind a MKPK-nak (mint a magyar katolikus egyház csúcsszervezetének), mind pedig pedig a püspököknek (személy szerint) részük volt a katonai szolgálatmegtagadók elítélésében, valamilyen fokban, de egyértelműen felelősség terheli őket a katonai szolgálatmegtagadók kiszolgáltatottságáért.

II. 7. 3. 3. EMBERI JOGI PROBLÉMÁK

E fejezet összegzésének elejét 4 emberi jogokat érintő, jogi problémára kívánok rámutatni. 1. A katonának minősülés problémája. a/ A honvédelmi törvény kimondja, hogy "a sorkatonai szolgálat az állománybavétellel kezdődik és a tartalékalállományba helyezéssel ér véget." (Hvt. 38. szakasz /2/) A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekményekről írt könyvében, dr. Korda György ismert hadbíró, - a katonákra vonatkozó Általános szabályzat egyik pontjára hivatkozva, - a sorkatonai szolgálat kezdetével kapcsolatban kifejti, hogy "a sorkatonai szolgálatra bevonulók állományba vétele a bevonulási központban történik, amikor a behívóparancs leadását követően beosztják őket valamely katonai szervezet állományába (előjegyzik az állományba vételi névjegyzéken) és ezt velük közlik" /6/. Ennek alapjára az a magyar állampolgár, akit katonai szolgálatra köteleznek, de aki megtagadja ennek teljesítését nem válik civil emberből ezáltal azonnal katonává, ha: a/ mindezt nem a bevonulási központban, b/ a behívóparancs leadása előtt vagy azzal egyidőben, c/ az állománybeli névjegyzékbe való előjegyzés előtt vagy azzal egyidőben teszi, mivel a megtagadó szándéka éppen a szervezett állományba való beosztás ellen irányul, a beosztást nem hajlandó sem tudomásul venni sem pedig annak eleget tenni. A katonai szolgálatot megtagadó személyt tehát nem lehet (sem jogi, sem logikai szempontból) katonának tekinteni. d/ "Katonai büntető eljárásnak van helye a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények (Btk. XIX. fejezet), valamint olyan egyéb bűncselekmény miatt is, amely a honvédelem érdekét közvetlenül sérti vagy veszélyeztet." (B. e. 331. szakasz /2/) /7/

A katonai szolgálat megtagadásának törvényi tényállása a Btk. XIX. fejezetében szerepel, tehát az elkövetőt katonai büntető eljárás keretei között, katonai bíróságok jogosultak elítélni. c/ A katonai szolgálatmegtagadók tehát nem katonaként, hanem hadköteles civil állampolgárként, katonai büntető eljárás lefolytatása után állnak katonai bíróságok elé, a katonai szolgálat bűncselekményének megtagadása miatt. Mivel a katonai bíróságon katonai bírák és népi ülnökként katonák ítélkeznek (B. e. 334. szakasz /2/ /3/) alapos okkal vedhető fel a katonai bírák elfogulatlanságának a hiánya, ugyanis a törvény a büntető ügyekben eljáró hatóságok tagjainak kizárásának általános szabályai között kimondja, hogy "akitől az ügy elfogulatlan megítélése egyéb okból nem várható" el az nem járhat el ilyen ügyekben (B. e. 35. szakasz 1/ c/). (Az elmondottak értelemszerűen vonatkoznak a tartalékos katonai szolgálatmegtagadókra is.)

2. A tárgyalások nyilvánossága. a/ "A bíróság nyilvánosságot az egész vagy annak egy részéről indokolt határozattal kizárhatja, ha ez államtitok vagy szolgálati titok megőrzése végett, illetőleg erkölcsi okból szükséges." (B. e. 11. szakasz /2/) Mivel a katonai szolgálatmegtagadók esetében a zárt tárgyalás elrendelésének egyik feltétel sem volt meg, a hét esetben elrendelt zárt tárgyalást jogellenesnek kell mondanunk. b/ A katonai büntető eljárás keretei között nem lehet alkalmazni a tárgyalás előkészítésére vonatkozó általános - a vádlott, védő stb. értesítésére vonatkozó stb. - szabályokat (B. e. VIII. fejezet), továbbá mivel az előzetes letartóztatásban lévő katonai szolgálatmegtagadó teljesen kiszolgáltatott helyzetben volt és el volt zárva a külvilágtól, gyakorlatilag anélkül is zárt tárgyalásokat lehetett tartani, hogy ezt deklarálni kellett volna. A 17 jogi szempontból nyilvános tárgyalás közül ezáltal - szociológiai értelemben - 13 esetben nem lehetett nyilvános tárgyalásról beszélni mivel 6 esetben nem lehetett jelen egyetlen hozzátartozó sem, és 7 esetben volt csak jelen egy-két fő. (Mint az a érdekeltekkel készült interjúból kiderült, a hozzátartozók szívós és fáradhatatlan utánjárásának illetve

a véletlennek volt köszönhető, hogy ez utóbbi esetekben értesültek a tárgyalás időpontjáról.) c/ Több alkalommal előfordult (pl. Bokor-tag Almási László és Reich Ferenc, továbbá a nem Bokor-tag Keszthelyi Zsolt és Tiliczki Zoltán esetében), hogy nem rendeltek el zárt tárgyalást és a tárgyalás időpontja is ismert volt viszont különböző indokokkal (pl. a tárgyalóterem kis befogadóképességére hivatkozva) nem engedték be a hallgatóságot vagy pedig csak meghatározott létszámot vagy meghatározott személyeket engedtek fel /8/.

3. A szabad ügyvédválasztás. Az igazságügyminiszter jogosult arra, hogy "összeállítsa azoknak az ügyvédeknek a jegyzékét, akik védőként a katonai eljárásban" eljárhatnak (B. e. 404. szakasz /1/). Ez azt jelentette, hogy a katonai szolgálatmegtagadók ügyeiben összesen mintegy kétszáz ügyvéd járhatott el, azok akiket az államhatalom arra érdemesnek talált. Ezáltal: a/ nem érvényesült a szabad ügyvéd-választás büntetőeljárási alapelve (B. e. 6. szakasz /3/), b/ mivel a törvény kimondja, hogy nem lehet védő az "aki a terhelt érdekével ellentétes magatartást tanúsított, vagy akinek érdeke a terheltével ellentétes" (B. e. 46. szakasz (1) c), c/ mivel a védő mindezek miatt nem tudta szabályszerűen ellátni a törvényben előírt feladatait, a védők akadályozták a büntetőügyekben eljáró hatóságokat az igazságmegállapításával kapcsolatos kötelezettségük teljesítésében (B. e. 5. szakasz /1/).

Nyilván ebből ered, hogy a katonai szolgálatmegtagadók esetében szó sem volt vádlott és ügyvéd közötti bizalmi viszonyról, továbbá arról, továbbá, hogy a/ a terhelt érdekében minden törvényes védekezési eszközt és módot késedelem nélkül felhasználtak volna, b/ a terheltet a védekezés törvényes eszközeiről felvilágosították és jogairól kioktatták volna, c/ a terheltet mentő, valamint felelősségét enyhítő tények felderítését elősegítették volna (B. e. 51. szakasz).

Továbbá minden bizonnyal erre az antidemokratikus viszonyok között megismert, átpolitizált, kontraszelektált, szakmai és morális szempontokból meg nem felelő ügyvédi munkára vonatkoznak a szolgálatmegtagadói vélemények. (25%-uk mondta azt, hogy használt volna egy jó ügyvéd.) A fogvatartás, a pszichés nyomás, a tárgyalás légköre stb. mellett ez is oka lehetett a fellebezések mindössze 50%-os arányának.

4. Az előzetes letartóztatás. "Szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a terhelt előzetes letartóztatásának lehet helye, ha a/ személyazonossága nem állapítható meg, b/ megszökött, a hatóság elől elrejtőzött, illetőleg a bűncselekmény súlyossága folytán vagy egyéb okból szökésétől vagy elrejtőzésétől lehet tartani, c/ a lakhelyelhagyási tilalmat megszegte, d/ alaposan feltehető, hogy szabadlábon hagyása esetén az eljárást meghiusítaná vagy megnehezítené, illetőleg veszélyeztetné, e/ az eljárás alatt szabadságvesztéssel büntetendő újabb bűncselekményt követett el, illetőleg alaposan feltehető, hogy szabadlábon hagyása esetén a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghezvinné vagy újabb bűncselekményt követve el, f/ szabadlábon hagyása az elkövetett bűncselekmény jellege folytán a köznyugalmat zavarná." (B. e. 92. szakasz /1/) A katonai szolgálatmegtagadók előzetes letartóztatásának feltételei nem voltak meg, mivel az elrendeléshez szükséges általános feltételek mellett (nyomozás elrendelése, alapos gyanú közlése, a bűncselekmény szabadságvesztéssel való fenyegetettsége) mellett az említett előzetes letartóztatási okok közül legalább egy feltételnek teljesülnie kellett volna. A katonai szolgálatmegtagadók 84%-a (1988 előtt valamennyien) előzetes letartóztatásban voltak, pedig közülük csak a katonaként szolgálatmegtagadókká váltsakkal kapcsolatban volt szabályszerű az előzetes letartóztatás elrendelése. (Őket ugyanis szolgálati és fegyelmi okból is lehet előzetes letartóztatásba helyezni (B. e. 340. szakasz /1/).

II. 7. 3. 4. "NAPFELKELTÉTŐL-NAPNYUGTÁIG" (ÖSSZEGZÉS)

Az emberi jogi, hatályos jogszabályokat érintő problémák után rátérek e fejezet más kérdéseinek elemzésére. Összességében megállapítható, hogy a hadkiegészítő parancsnokságokon és a nyomozás során tapasztalható gyakori negatív, durva

bánásmód mellett, eltérő arányban, de egyaránt találkoztak tisztességes és semleges hozzáállással is, ami jelzi az egységes előírások hiányát, a véletlen szerepét, a személyiségtől függő bánásmód. A kihallgatások során, az előzetes letartóztatás időszakában szinte mindenki szembel elkövetett valamilyen jogsértést, illetőleg egyáltalán nem fordítottak figyelmet a letartóztatottak jogainak betartására. (Különösen szembetűnő a jegyzőkönyv "téves" felvételének magas száma.) Figyelemre méltó még, hogy akatonai szolgálatmegtagadók több mint harmadát alávetették pszichológiai vizsgálatnak. Ez - a már említett okból - a hatalom logikus reakciója volt s a jelenség elrendezésére és átminősítésére irányuló, se sikeresnek se sikertelennek nem mondható kísérlet nevezhető. Viszont idézi a szovjet típusú problémamegközelítést ami abból áll, hogy az átlagostól elütő, a homo szovjetikusztól különböző embert betegnek gondolta s pszichiátriai esetnek tekintette. Öröndetes, hogy nálunk nem következett be és kényszergyógykezelésre nem került sor.

A külső megkeresésekkel kapcsolatban megemlítenő, hogy az Országos Béketanács, a KISZ, a hivatalos politika és ideológia kiszolgálói nem tettek semmit a bebörtönzöttekért. Az OBT akkor próbált meg tenni ezügyben (akkor is ellentmondásosan, saját fennmaradása érdekében) amikor a politikai akarat már megvolt a kérdés valamilyen rendezésére. A nyilvánosság erejét bizonyítja, hogy a külföldi képeslap akcióknak és a felsorolásban nem említett számszám irodalomban való rendszeres híradásoknak meg volt a hatása. Az egyik katonai szolgálatmegtagadó börtönfokozatának fogházfokozattá történő átminősítése (1988), a Biblia használatának engedélyezése (1988), a polgári szolgálat bevezetésével összefüggésben, a teljes büntetés kitöltését megelőző szabadulások (minden katonai szolgálatmegtagadóra vonatkozóan, 1988 őszétől kezdődően), kimutathatóan - a Bokor tevékenységén kívül - a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör hatásának is köszönhető.

II. 7. 4. 1. "SZABADSÁG-VESZTETTEN"

A Bokor katonai szolgálatmegtagadói általában a megtagadás helyéhez közel eső, illetőleg az első fokú tárgyalás helye szerint "illetékes" büntetésvégrehajtási intézményben voltak előzetes letartóztatásban. A jogerős ítéletet követően, büntetésük nagyobbik részét - egy kivétellel - a Baracskai Börtön és Fogházban töltötték le. (Ugyanez vonatkozott a többi, nem Bokor-tag szolgálatmegtagadóra is.) Baracskán az adatközlő "katszolgások" 72%-a, a szabadságvesztés ideje alatt egynél több munkahelyen dolgozott. Legtöbben (átmeneti jelleggel, visszatérően vagy véglegesen) írónoki (62%) és a sertéstelepi vagy tehenészeti munkát végezték (33%), s kazánfűtői munkakörben 4-en továbbá építőmunkán 3-an dolgoztak. (A Fegyver és Gázkészülékek kihelyezett gyáregységében egyikük sem dolgozott.) Nyolcan szereztek valamilyen, összesen 13 féle szakképesítést. A legtöbb hegesztői (4 fő), traktorosi (2 fő), kazánfűtői (2 fő) "papírt" kaptak, de akadt aki jogosítványt és aki számítógépkezelői végzettséget szerzett. 80%-uk számolt be valamilyen munkahelyi konfliktusról, ezek közül 10 esetben a munka jellegével kapcsolatos, 6 esetben morális és 4 esetben munkafegyelmi okot jelöltek meg a konfliktus forrásaként. Két fő említi külön, hogy a Szabad Európa Rádióban elhangzottak miatt kellemetlenségei voltak (munkahelyváltás, illetőleg egy fő, három alkalommal találkozott a fővárosból érkező "elhárító tiszttel").

A megkérdezettek egyenlő arányban tartották lehetségesnek a közösségépítést és -külső okokra hivatkozva - ennek ellenkezőjét. 4-en számoltak be ezzel kapcsolatos nehézségekről, továbbá szintén 4-en a helyzetük által teremtetett "kényszerközösségként" írják le a benti Bokor közösségüket. 7 főnek volt "mérsékeltnek", "kevésnek" mondott, 5 főnek volt beszélgetésekben megnyilvánuló és egymás kölcsönös elfogadásán alapuló és egy főnek volt "totális sikerrel" végződött pasztorációs munkája. (Összesen tehát 13 fő fejtett ki ilyen irányú tevékenységet.) Ezen belül öten említették Jehova tanukkal, ketten nazarénusokkal való beszélgetést, próbálkozást. (Ketten tettek említést a Jehova tanúk jelenléte miatti nehéz "pasztorációs-terepviszonyokról").

21 katonai szolgálatmegtagadó töltött hosszabb (az előzetes letartóztatást meghaladó) időt a börtönben, ennyien kerültek tehát abba a helyzetbe, hogy egyáltalán fogdába kerüljenek. 12 fő (57%), összesen 17 alkalommal, összesen 164 napot töltött el fogdán. 3-3 alkalommal "Bibliatartásért" és munkahelyi problémákért (írnoki munka nem vállalása, "liberális brigádvezetés", "elégtelen munkavégzés"). 2-2 alkalommal levelezéssel és látogató fogadásával kapcsolatosan, 1-1 alkalommal tiltott tárgy, tiltott könyv, vallási irodalom terjesztése, intézeti rend megsértése, felügyelet és öntevékeny szervezet kritizálása, szekrényellenőrzéskor talált tiltott tárgyak, ügyészi meghallgatási kérelem miatt /9/.

Összesen hatan írtak arról, hogy miként érezték magukat a fogdán. Közülük öten lelkileg építőnek és inkább jónak mint rossznak mondták az ott eltöltött időt. (Leiktyakorlatos időnek fogták fel, imádsággal töltötték el az időt, illetőleg egy fő írta azt, hogy "eltelt".)

Az átlagos Bokor katonai szolgálatmegtagadó napi időbeosztásában 7 óra alvás szerepelt, 10 óra munka (ebből 5,8 óra a tényleges munka), 1,6 óra olvasás (5 fő egyáltalán nem olvasott, /26%/), 0,5 óra közösségépítésre szánt idő, (7 fő egyáltalán nem szánt erre időt, /37%/), 1,1 óra levelezés és 0,2 óra nyelvtanulás (5 fő foglalkozott nyelvtanulással /26%/), míg intézeti munkára 0,7 órát fordítottak. A 17 válaszoló átlagosan 384 levelet írt és 396 levelet kapott, továbbá 18 válaszolóval számolva, egy elítélt átlagosan 51 könyvet olvasott el a szabadságvesztés ideje alatt.

Egy-egy kivétellel mindenki tett valamit lelki (csend, ima, elmélkedés, olvasás, beszélgetés) és testi (sport, foci, torna) kondíciójáért. 13-an (72%) számoltak be kisebb-nagyobb betegségről. A leggyakoribb betegség a fogfájás volt (3-an említik). (A megnevezett betegségnemek alapján, minden más ismeret hiányában arra sajnos nincs lehetőség, hogy meg lehessen állapítani a pszichoszomatikus és szomatikus betegségek arányát, egymáshoz való viszonyát.)

Baracskán a kötelező társadalmi munka időtartama havi 30 óra volt, amibe nem tartozott bele a mindennapos körletmunka. Egy alkalommal fordult elő, hogy a Bokor "katszolgosokat" az újonnan elkészült börtönépület takarítására rendelték ki társadalmi munkára. A Bokor-tagok lelkiismereti okok miatt megtagadták a "börtönépítést". Más alkalommal a biztonsági sáv gereblyezésére rendelték ki közülük néhány főt, amit néhányan szintén megtagadtak. (Az előző példával ellentétben tehát nem mindenki.) 20 fő közül 7-en (35%), a szabadságvesztés ideje alatt valamilyen előnyért végeztek külön munkát. A többiek (13 fő, 65%) közül négyen elvi, morális okok miatt utasították el a külön munkát. A 7 "munkavállaló" közül plusz beszélőért 4-en (20%), plussz eltávozás miatt 2-en (10%) vállaltak a különmunkát, s 1 fő (5%) a főmunkaidőn belül elvégezhető különmunkában pasztorációs lehetőséget látott. A 20 válaszoló közül 16-an (80%) voltak eltávon, közülük 7-en (35%) kétszer, 3-an (15%) kettőnél többször, összesen kb. 150 napot töltve távol a börtöntől. (2 fő esetében nincs adat). Összesen 8 nap időtartamban, 2 fő kapott büntetés félbeszakítást (egyik esetben haláleset miatt). (A nem "katszolgos" rabok általában 6 hónap elteltével, évente általában kétszer, összesen általában 14 napig lehettek eltávon. Ezen utóbbi átlagokkal számolva, az átlagosan 19,7 hónapra bebörtönzött, összesen 26 Bokor katonai szolgálatmegtagadónak, összesen 364 napra, összesen 52-szer "kellett volna" eltávozásra mennie. Vagyis a Bokor "katszolgosok" az átlaghoz viszonyítva, átlagosan 36,5%-al kevesebb alkalommal, átlagosan 41%-al kevesebb időt tölthettek távol a BV-től.)

A börtönben fizikailag egyetlen egy főt bántalmaztak egy alkalommal a smasszerok "csak úgy" és egy alkalommal ugyanőt a rabtársak "parancsmegtagadásért". A 21 válaszoló közül 16-an (76%) érezték úgy, hogy a börtönben általában "Jehova Tanúszerűként", 6-an (2,9%) úgy, hogy politikai elítéltként, 2-en (9,5%) úgy, hogy köztörvényes bűnözőként viselkedtek velük szemben. Egy fő írta azt, hogy "közlekedésinek", azaz közlekedési bűncselekményért - szintén Baracskán fogvatartott - elítéltekhez hasonló bánásmódban részesült. (1-1-fő írta továbbá, hogy "hülyének, kiismerhetetlennek" nevezték, valamint, hogy úgy nyilatkoztak róla, hogy "katolikus, akivel mindig baj van" és "tűskének, amit legjobb letörni" kifejezést használták rá.)

Az értékelhető választ adó 18 fő közül, - egy kivétellel - mindenki megnevez valamilyen börtön-konfliktust, illetőleg leírja reagálását az őt ért konfliktusra. Ennél sokkal többet általánosságban vagy százalékosan nem is lehet elmondani erről, legfeljebb azt, hogy 4 fő (22%) valamilyen tevékenységet kifejtve szublimálni tudta konfliktusait, míg 3 fő (17%) nem (utóbbiak befelé fordultak).

A bebörtönzötteket összesen mintegy 600 alkalommal látogatták fogvatartásuk ideje alatt. (Egy főt átlagosan 32-szer.) Leggyakrabban a szülők (71,4%), ezt követően a feleségek (38%), majd a Bokorbeli társak ("testvérek", 33%), s végül (14%) a "lelkivezető" (3 esetben) látogatta meg az elítélteket /10/.

A fogvatartottak és a büntetésvégrehajtási intézet viszonyát 5-en (31%) változónak, 5-en (31%) változatlanoknak mondták, míg 4-en (25%) pozitív, 2-en negatív (12,5%) irányba való változásról számoltak be.

"Amit bent szereztem?" kérdésre 22 fő, összesen mintegy 100 választ adott. A megadott válasz lehetőségek közül legtöbbször (13 fő, 59%) az "Istenkapcsolatának megerősödéséről", 9 fő (41%) "erkölcsi tartás" megszerzéséről, 5-5 fő (22,7-22,7%) az "együtt olvasás élményéről", "emberundorról", "fizikai kondíció" megszerzéséről, 4-en "demisztifikációról" (realisabb világkép kialakulásáról) számoltak be. Ketten jelezték, hogy kiábrándultság vett erőt rajtuk és egyetlen fő írja, hogy "csalódott a katolikusokban".

A bebörtönzés ideje alatt 6 fő (36%) csalódott a Bokorban, 5 fő esetében (29,4%) a Bokor megítélésében nem hozott változást ez az időszak, míg 3 fő (17,6%) a Bokorral kapcsolatban pozitív változásról ("épülésről") számolt be. Végül e kérdésre válaszoló összesen 17 fő közül 2 fő (12%) közömbösnek nevezte a Bokorhoz való viszonyát, míg 1 fő (6%) a Bokorral kapcsolatban egyszerre adott hangot csalódottságának és "épülésének".

A szabadulás utáni időre vonatkozó, a börtönben kidolgozott terveiről 20 fő nyilatkozott, összesen 25 dolgot említve meg. A három csoportba sorolt elhatározások közül a legtöbbször a munkahellyel-életformával kapcsolatban foglalkoztak meg vágyaikat (egzisztenciateremtés kategóriája, 12 fő, 48%). ("Farm-falu" 3 fő, kommuna 5 fő, független munkavégzés, magángazdálkodás, csendes helyre költözés, nem 8 órás munkaviszony egyaránt egy-egy fő.) Ötször (20%) történik említés a párválasztásról, házasságról, családról, ("családi élet" kategóriája) és négyszer (16%) a személyes, belső fejlődésben való előmenetelről (lelki-szellemi fejlődés kategóriája).

19-an, összesen 33 választ adtak arra a kérdésre, hogy "mi volt számodra pszichésen nehéz?". A börtönviszonyokban gyökeredző válaszok száma 16 (48,5%) (pl. bizonytalanság, bezártság, összezártság, kiszolgáltatottság, többiek elviselése, zsúfoltság, munkahelyi nehézségek, öntevékeny csoport működése, zajártalom, homoszexuális fenyegetettség), a bánásmóddal összefüggő válaszok száma 12 (36,4%) (pl. egyenlő megítélés hiánya, Szentírás dugdosás, titkos találkozások Bibliahasználat, megalázások, lelkiismeretlen bánásmód, közösségi találkozások és beszélgetések lehallgatása miatti feszültség, levelek felbontása), míg a család, a társ hiányáról tanuskodó válaszok száma (9,1%). (Egy fő azt írta, hogy "volt ilyen", egy pedig azt, hogy "nem tudtam öntudatra ébredni".)

A "Szabadság-vesztetten" címet viselő fejezet végén álljon itt az a csoportosíthatatlan felsorolás, amely a "Mi volt a legrosszabb és a legszebb élményed a börtönben?" kérdésre adott válaszokból áll. A fogvatartottak legrosszabb élményei: váratlan áthelyezés a sertéstelepre, lelki elfáradás, kórházba szállítás megbilincselve, "jogok semmibevétele", "minden ébredés", "nevelőintézeti nő gyűlölködése", "mint a rongyot úgy tekintettek", konfliktus a nevelővel és az ebből eredő fogda, a munkahely, a rágalmazás, "nyulságom megélése", "nevelők hülyesége", "anyám nevének bediktálása", a "néha tudatos rosszindulat", "bezártság" (kétszer szerepel), közelálló barát szabadulása, "egyetlen püspök sem érdeklődött", "a szabadulás előtti két nap". (Összesen 17 válaszoló). A legszebb börtönélmények: Karácsony a zárkatársakkal, barátságok-kapcsolatok, "távolodni láttam a börtönkaput", öt hónaposan látni először lányomat, "a fiúkra számíthatok a cigányfiúval együtt", "napnyugta", "egyes rabok

őszinte vonzódása, megbecsülése", őszinte, mély beszélgetések-önmagára találás, "mikor a felügyelet az emberségem szintjén partner lehetett", "gyengeségem dacára pici jellé válás", könyvek-napozás-beszélgetés, "testvérek levelei", "barátság", sportolás-barátok szerzése, traktorhiba miatt gyönyörködés a természetben, "fogda", "sok szép élmény", beszélő-levelezés, ujjászületés, békesség. (Összesen 20 válaszoló).

II. 7. 4. 2. OLVASMÁNYOK A BÖRTÖNBEN

A Bokor katonai szolgálatmegtagadóinak könyvválasztását nyilvánvalóan befolyásolta a kínálat, a börtönkönyvtár ideológiai és anyagi meghatározottsága, a börtönbeli könyvkölcsönzési és könyvtartási előírások. Az elítéltek eleve csak meghatározott és szelektáltan összeválogatott könyvek között válogathattak a börtönkönyvtárban. Az interjúkból az is tudható, hogy a benti találkozásai, közösségi összejöveteleik során mindig megbeszélték olvasmányélményeiket s egymásnak ajánlották a könyveket. Meg kell említeni továbbá, hogy vallásos tárgyú könyveket vagy a valláshoz kapcsolódó, azt érintő, illetőleg minden olyan írást amit a fogvatartók annak nyilvánítottak, a könyvtárban nem lehetett megtalálni és kintről nem lehetett - hozzátartozó révén - behozni. (Amennyiben ez utóbbi megtörtént és az illető "lebukott", akkor őt tiltott tárgy tartásáért felelősségrevonták és 5-10 nap /börtönfokozatban 20 nap/ fogdát kapott.) A katonai szolgálatmegtagadók beszámoltak arról, hogy 1985-től a baracskai fogvatartók a Bokor-tagok általuk kedvelt könyveket (pl. Kodolányi egyes műveit) kivonták a könyvtári forgalomból. Ezt követően 1990-ig hol eltűntek, hol pedig ismét kikölcsönözhetők lettek ezek a könyvek.

A Bokor elítéltek által leggyakrabban olvasott szerzők és műveik a következők: Kodolányi János (Az égő csipkebokor /10x/) Thomas Mann (József és testvérei /9x/), Lev Tolsztoj (Feltámadás /7x/), F. M. Dosztojevszkij (Feljegyzések a holtak házából /7x/), E. Aranson (A társas lény /6x/), Sánta Ferenc (Az ötödik pecsét /6x/), Moldova György (A negyven prédikátor /4x/), Popper Péter (Belső utak könyve /4x/), F. M. Dosztojevszkij (Karamazov testvérek /3x/), Gerevich József (Terápiák társadalma, társadalmak terápiája /3x/), H. Sienkiewicz (Quo vadis? /3x/), József Attila (versei és levelei /3x/), Thomas Mann (Varázshegy /3x/), D. Reisman (A magányos tömeg /2x/), E. Fromm (A szeretet művészete /2x/), Kodolányi János (Én vagyok /2x/), Lev Tolsztoj (Háború és béke /2x/). (A teljes felsorolást lásd a 5. számú mellékletben.) Ez alapján látható, hogy a 20 adatközlő közül minden második fő olvasta a gyakorisági mutatóban az első helyen, és majdnem minden második fő a második helyen szereplő könyvet. A teljes felsorolás alapján készült összesítés szerint a legnépszerűbb négy szerző Kodolányi János (14 említés), Thomas Mann és Tolsztoj (egyenként 13 említés), továbbá Dosztojevszkij (12 említés).

A "katszolgások" témaválasztására a vallásos és-vagy lélektani művek a jellemzőek, amelyek műfajukat tekintve regények illetőleg nagyregények. E világirodalmi szintű alkotások súlyos lélektani, vallási, morális, filozófiai kérdések sorát vetik fel oly módon, hogy szereplőik egymással dialogizálva, egymással vitatkozva fejtik ki egymástól eltérő álláspontjukat. Olyan művek kerülnek itt felsorolásra amelyek gondolatébresztők, meditatívak, misztikusak, "transzcendens-közeliek", amelyek mélyen megérintik az emberi lelket, amelyek alkalmasak az élet nagy kérdéseinek személyes átgondolására, és amelyek kitágítják a börtönfalakat, a szabadság érzetét kölcsönzik, szellemi szárnyalást adnak. Az ilyen jellegű művek hatása a börtön totális intézményében, a térben és időben behatárolt zárt közegben felerősödik és komoly személyiségérlelő (személyiség átalakító?) hatással bírnak.

A "Bokor-teológia", a katonai szolgálatmegtagadói lét, a kisebbségi helyzet, az Istenhez, valláshoz és egyházhoz való viszonyulás, a börtönszituáció továbbá az olvasmányok jellege, tartalma, mondanivalója az általuk közvetített értékek között nyilvánvaló összefüggés van.

Az említett legnépszerűbb szerzők olyan "éber" emberek akik műveikben a világhoz, a civilizációhoz, az emberi lélekhez, a léthez egészen másként közelítenek. Mélyen hívők, de nem hisznek a vallások által "felparcellázott" Istenben, nem csak "látók", de próféták, beavatottak is, akik többek között elutasítják a hatalmat és az erőszakot is.

II. 7. 4. 3. "SZABADSÁG-VESZTETTEN" (ÖSSZEGZÉS)

Mielőtt elemeznénk e fejezetet, hallgattassék meg a másik fél is: dr Vörös Ferencnek a Baracskai Börtön és Fogház akkori, alezredesi rangban lévő parancsnokával készült interjúból idézek néhány sort. A katonai szolgálatmegtagadók 90%-át kitevő Jehova Tanuk "viselkedése kifogástalan volt", ..."semmilyen rendzavarást nem okoztak, munkájukat pontosan, jól végezték. Nagyon összetartottak, megőrizték saját közösségüket". A maradék 10%-ról a következőket mondja a BV-t 10 éve irányító parancsnok: "Velük már baj volt. Jóval fegyelmetlenebbek, azt hiszem sokuk csak hivatkozott vallásos meggyőződésére amikor megtagadta a katonai szolgálatot. Ők már elkövettek különböző fegyelemsértéseket is, és amikor ezért büntetést kaptak, azonnal mártírszerepet vettek fel. Tiltakoztak a Szabad Európánál, egyéb hazai és külföldi szervezeteknél, pedig egyszerűen csak arról volt szó, hogy nem tartották be a rendszabályokat amelyek az ország valamennyi büntetésvégrehajtó intézményei közül itt a legenyhébb" /11/.

A Magyar Hírlap újságírójának pedig a következőt nyilatkozta a börtönparancsnok: "Ami a Jehovistákat illeti, kiválóan dolgoztak de nagyonis hitelveik alapján éltek. Annyira befelé fordulóak, hogy a javukat szolgáló intézményi önkormányzásban sem nagyon akartak résztvenni. Őket egyáltalán nem érdekli a külvilág. Jelenleg érvényben lévő törvényeinket sérti ugyan cselekedetük, mégis azt kell mondanom, hogy nem itt lett volna a helyük. Csaknem kizárólag azok a katolikusok okoztak nekünk problémát, akik a Bokor-féle bázisközösségek tagjai. Amellett, hogy nem nagyon akartak dolgozni, minden szóbajöhető fórummal leveleztek, tiltakoztak büntetésük ellen. Amíg a Jehovisták sem a hazai, sem a nyugati újságírókkal nem álltak szóba, addíg a Bokor atya hívei (helyesen Bulányi atya hívei - kiemelés tőlem) rendszeres szereplői voltak például a Szabad Európának. Az intézmény élete munkára épül, mindenkinek megvan a feladata, mások helyett senki sem dolgozik szívesen - még a börtönben sem." /12/

Az érintettek "meghallgatása után" elemezhetők a baracskai fogvatartás körülményei. A börtönparancsnok mondanivalójának nagy részét ezen empirikus adatok alátámasztják. A Jehova Tanukhoz képest a Bokor-tagok közel sem voltak olyan egységesek, összetartók (számarányuknál fogva sem lehettek azok) 80%-uknak problémája volt munkahelyével, s a gyakori munkahelyváltozások, a fogdabüntetések jól jelzik problémás voltukat. A probléma lényege természetesen nem az, hogy "nem nagyon akartak dolgozni", mivel ezáltal olyan színben kívánja őket feltüntetni a parancsnok mint munkakerülőket, kötelességüket elhanyagolókat de a jogaikért perlekedőket, a dolgozó rabtársak iránti szolidaritás fogalmát nem ismerőket. Az igazi probléma az volt, hogy a büntetésvégrehajtási gyakorlatban teljesen ismeretlen volt, hogy valakik, akik valamilyen "szervezeti kötelékbe" (Bokor) is tartoztak, ellent mernek mondani akkor amikor úgy érzik, hogy emberi és elítélt jogaikat sérelem éri, akik szóvá merik tenni a negatív megkülönböztetést, akik fórumot keresnek vélt vagy valós igazuknak. Baracska nem volt felkészülve arra, hogy politikai kihatása lehet mindannak amit évtizedek óta büntetlenül, sokesetben jogszabályok által lefedve műveltek az elítéltekkel, s a BV parancsnok őszinte felháborodása teljesen indokolt, hiszen mindaddíg amíg az elítéltek emberi jogait legitim módon megsértik, addíg a jogok megsértése elleni tiltakozás sérti a börtön rendjét.

Ha betekintünk e fejezet számadataiba, az a benyomásunk támad, hogy talán ebben a fejezetben lehet a legkevésbé általános megállapításokat tenni. A Bokor "katszolgolósok" annyira individuális személyiségek, hogy nem lehet egy tömbben kezelni őket mint a Jehova Tanukat. Valószínűleg ez lehet az egyik fő oka annak is, hogy Baracskán nem éltek intenzív közösségi életet, hogy a "a jutalomért végezzünk-e plusz munkát?" igen lényeges elvi kérdésben eltérően foglaltak állást, hogy a Bokorhoz való kötődés a Bokor vagy a saját hibájukból, de - a várttal ellentétben - lazult.

Az irnoki státusz biztosította előkelő hely a börtöntársadalomban kiegészült - gyakran helycserés módon - a legrosszabb munkahelyet jelentő "állattenyésztő" munkahelyekkel, azaz a legalacsonyabb presztízsű foglalkozás folytatásával. Ugyanez a

fent is - lent is helyzet jellemezte őket renitens magatartásuk, külső kapcsolataik miatt is, hiszen olyan mikroklimába kerültek ahol egyszerre voltak végtelenül kiszolgáltatottak és megalázhatók, továbbá nemzetközi kellemetlenségeket okozó olyan rabok akiktől tartani lehetett. Célracionáltan éltek, élénk szellemi és lelki életet élve, s a börtönt emberérelő milliók tartották ugyanakkor igen érzékenyen és fájdalmasan reagáltak a hatásokra. Mindennapi küzdelmeikkel, nyilvánosságot kapott tiltakozásaikkal egy olyan általuk alig átlátható játszma keveredett amelyben ők a bőrt vitték a vásárra, s melynek kimenetelét nem lehetett előre tudni.

A Bokor katonai szolgálatmegtagadókkal készített interjúkban nagy teret kaptak a "Varázslóval", dr Váci nevelővel, a BV pszichológusával foglalkozó részek. Némileg leegyszerűsítve a dolgokat, a BV és a Bokor katonai szolgálatmegtagadói kialakult való viszonyulása egy "Varázsló" előtti és utáni korszakra tagolódik. A "Varázsló" előtti korszak jellemzője, hogy az egyik nevelő "Kobra" (Szilvássy nevelő) - egyéni ambícióitól vezérelve - "rászállt" a Bokor "katszolgosokra". (Erre az időszakra esik a fogdabüntetések nagy része és Mohos László megtagadó nagy vihart kiváltott ügyei /13/. Az elmérgesedő viszony, a kölcsönös "bekeményítés" spiráljának, a polgári engedetlenséggel veszélyeztető helyzetnek a "Varázsló" vetett véget. A parancsnoktól teljhatalmat kapott "Varázsló" váltotta fel a durva, erőszakos és átlátszó módszerekkel dolgozó "Kobrát". A "Varázsló"- "katszolgos" paktum lényege: ha ti igyekeztetek betartani a börtön-szabályokat és először rajtam és nem a SZER-ren keresztül próbáltok tenni valamit helyzetetek javítása érdekében, akkor én igyekszem biztosítani nektek mindazt ami a többi elítéltet egyébként is megillet. A konkrétumok nyelvére lefordítva ez eltávozást, szabadság kiadását, a levélcenzúra megszűnését, látogatók problémamentes fogadását és a "hippik" (a szekrények, személyes holmik váratlan, rajataütésszerű átkutatásának), a szándékos kiszúrások elmaradását jelentette az egyik oldalon. A Bokor-tagok pedig a helyzet normalizálásáról tudtak beszámolni, a nyilvánosság igénybevételére nem volt szükség, így a politikailag kellemetlen SZER-adások is elmaradtak.

II. 7. 5. 1. "ÚJRA OTTHON"

A szabadulók elmondása szerint, szabadulást követő időszakot nem lehet periódusokra bontani. A regenerálódás átlagosan négy hónapot vett igénybe (minimum 2-3 nap, maximum 24 hónap). (Egy valaki említi, hogy a szabadulást követő másfél évben a megszokott időpontban ébredt fel, s egy valaki számolt be rendszeresen visszatérő börtön álmokról.)

A szabadult katonai szolgálatmegtagadók környezete különféleképpen fogadta a volt elítélteket, illetőleg meg lehet különböztetni a személyes és a képviselt nézetek fogadtatását. A szülők (illetőleg feleségek) örömmel fogadták vissza fiaikat (illetőleg férjeiket), viszont a katonai szolgálatmegtagadással nem szimpatizáló szülőknek a katonai szolgálatot illetően nem változott meg az álláspontja. (Mint az a kérdőív első részéből tudható: az ilyen szülők voltak többségben.) A közösségek szívesen fogadták vissza tagjaikat míg a barátok viselkedésére a semlegesség és a változatlanság volt jellemző, míg a képviselt ügyszó való viszonyulásuk a semlegesség és a pozitív megítélés határán mozgott.

A kiszabadulók többségét (59%) visszavették volt munkahelyére, ami döntő többségben (75%) fizikai munkavégzést jelentett. A 28 válaszoló közül 24-en számoltak be arról, hogy börtön-multuknak negatív következményét érezték. Közülük 11 főnek (39%) útlevel megszerzésével, 8 főnek (29%) negatív erkölcsi bizonyítvánnyal, 3 főnek (11%) továbbtanulással, 2 főnek (7%) munkavállalással volt problémája. Ezen kívül, ettől függetlenül 2 fő írja, hogy a körzeti rendőr megkereste, 1 fő hogy úgy érzi "gondviselő kéz" van mögötte, 1 főnek paptestvérét zaklatták, 1 fő pedig csak annyit ír, hogy zaklatták. A kiszabadultaknak a börtönben maradt Bokor-tagokkal való kapcsolatuk összességében lazának, nem túl intenzívnek mondható, míg a Bokornak és

a katonai szolgálatmegtagadók közötti kapcsolatra a "lehetne jobb is", "nagyon vegyes", "hiányos", "nem könnyű", "lehetne szorosabb is" válaszok születtek.

A benti tervek megvalósulásából 11-en, meg nem valósulásáról 7-en számoltak be. Utóbbiak közül 5-en egzisztenciális, 4-4-en lelki és szellemi, 3-an családi, 2-en közösségi megvalósulásról írnak. Amennyiben ezeket az adatokat összevisszatekintjük az előző fejezetben feltett kérdésekre adott válaszokkal (börtönbeli elhatározások, terveid a börtön utánra) és a válaszok alapján kialakított három csoportba sorolt (egzisztenciateremtés, "családi élet", személyes belső fejlődés) adatokkal akkor azt az eredményt kapjuk, hogy a megvalósulás területei között jelentős változások következtek be. Egzisztenciális téren a tervezett 48%-os változtatás helyett 29%-os a megvalósulás, a "családi élet" területén ez az arány 20%/18%, míg a személyes belső fejlődés terén 16%/47%.

A 24 válaszoló katonai szolgálatmegtagadó közül 16 fő (66,7%) átvette illetőleg megtartotta katonakönyvét. A katonakönyvüket megtartottak magatartásukat azzal indokolták, hogy: a hiteles magatartásba már nem fér bele a visszaküldés, kisebb problémáért nem érdemes a börtönt vállalni, ez nem változtat a lényegen, féltem "újabb három év börtöntől", "fel kellett venni". Aki nem vette át vagy visszaadta katonakönyvét (8 fő, 33,3%) az azzal indokolta döntését, hogy számára a katonakönyv tagsági igazolvány, továbbá a hadsereggel még a formális kapcsolatot is meg akarta szüntetni. A katonai szolgálatmegtagadásért járó büntetés kitöltése után honvédelmi hozzájárulást (közkeletű nevén: "katonaadó") legalább heten kényszerültek fizetni, összesen 120 hónapon - átlagosan tehát 17 hónapon - keresztül. A többiek azért mert korábban katonák is voltak, vagy azért mert nem követelték tőlük, nem kényszerültek honvédelmi hozzájárulás fizetésére. Általában, elvben a "katonaadó" fizetését heten ellenezték, hatan közömbösek voltak e tárgyban, viszont senki sem támogatta, helyeselte a "katonaadó" létét.

A 24 katonai szolgálatmegtagadó közül 20 (83%) úgy véli, hogy társadalmi szinten is kell lépéseket tenni a katonai szolgálatot megtagadók bebörtönzése ellen, a helyzet megváltoztatásáért, a polgári szolgálat bevezetéséért, az emberi jogok érvényesítéséért. A fennmaradó nemmel válaszoló 4 fő közül hárman meg is indokolják válaszukat: a bebörtönzés "biztos jele a katolicizmusnak", a társadalmi szinten való hatáskifejtéssel kapcsolatban "kényszeríteni még 'szelid' erőszakkal sem lehet senkit", "az igazi feladat az evangéliumot prédikálni az embereknek". A katonai szolgálatot 22 fő (92%) a "mostani fejével gondolkodva" ismét megtagadná. Egy fő cselekedne másként és egy fő bizonytalan abban, hogy mit tenne. (A két utóbbi közül az első esetben olyan megtagadóról van szó, akinak a döntését a Bokor ellenezte, a második esetben pedig olyan megtagadóról aki a "döntésmódosítók" kategóriájába tartozik.) Ugyanakkor a katonai szolgálatmegtagadás ügyének propagálása (előadás tartása, beszélgetés stb.) terén, négyen (20%) mondták magukat aktívnak, kilencen (45%) "stagnálóknak", továbbá 1 fő (5%) nevezte magát passzívnak.

"Az életemben a börtön azért jelentős esemény mert..." kezdetű nyitott kérdésre az alábbi válaszok születtek: "tapasztalhatóvá vált, hogy a szeretetet nem könnyű életszentséggé tenni", "olyan szakasza volt az életemnek amely meghatározta, megalapozta jövőmet, a magamról és másokról alkotott képemet", "Szentírás-ismeretet, alkalmazkodást, tűrőképességet, élettapasztalatot adott", "gyengeségem fájó bizonyítékként tartom számon", "tehettem valamit Istenért és a börtönben lettem felnőt", "többet láttam az életből és tudatosabban tudtam csinálni dolgaimat, megértőbb lettem", "kifejeztem a bennemlévőt, és mert olyan helyen voltam ahol három évig kénytelen voltam eszmélni, tűrni, szenvedni, olvasni", "önmagamat, hitemet, határait, emberségemet igazán lemérhettem", "olyan mértékű kiállás a szelídség mellett ami kötelez egész életemben", "más fontosnak tartja", "nagyon kevés dolog közül az egyik amit javamra írhatnak odaát", "bizonyította, hogy képes vagyok önálló véleményalkotásra és cselekedetre", "Szentírás-ismeretet és törekvési irányokat adott", "Isten-élményt adott", "ezáltal Jézus elé bizonyítékot tettem le, hogy hozzá akarok tartozni", "irányt ad életemnek", "gondolkodásban realisabb lettem, elvárásokban jézusi szempontú, kényszerít valami többre", "lehetőséget adott, hogy átlássam és megkérdőjelezzem magamat, hitet adott, hogy testvérekkel és Jézussal

értelme van megélni a nehezebbet is", "lelki épülést adott", "nem tudtak megalázni", "ujjászületést, Jézus Krisztus megismerését és hűséget adott", "ezt is láttam belülről". (Összesen 22 válasz.)

A megkérdezettek a katonai szolgálatmegtagadás értelmét, jelentőségét szintén sokféleképpen látják. Az ars poeticus válaszok csoportosíthatatlansága miatt álljon itt ismét egy felsorolás: "a katonai szolgálatmegtagadás transzcendens, Isten Országában nyeri el végső értelmét, de ennek feltétele az immanens Isten Országának a földi megvalósítása, ez feltételezi az Istenre rendezett életformát, amit én a közösségépítésben találtam meg"; "nem kellett felesküdni a szeretet sárba tiprására"; "ne legyünk ilyen módon se részesei a világ elpusztításának"; "értelme a jézusi tanítás felismerése, az egyéni lelkiismereti szabadság, az emberi szeretet megélése, jelentősége az, hogy elv gyakorlattá válik, lépés a béke megvalósítása felé, jelszerep mások felé"; "hűség az Evangéliumhoz, a béke tényleges védelme"; "mindenikinek meg kell tennie ami rá van bízva és őszintén megtenni amit Istentől kapott"; "számomra ragaszkodást jelent egy értékhez, a szeretetbe, emberségbe vetett hitet jelenti, azt, hogy a világbéke nem fegyverkezés irányából születhet meg"; "a mai világban az ember embernek csak úgy maradhat ha valamit a világból megtagad, hogy mit az a személy dolga, az erőszak csak erőszakot szül"; "hűség a kicsiséghez, szegénységhez, szelídséghez"; "talán azt mondanám, hogy a katonai szolgálat megtagadásnak nincs semmi értelme"; "ellenséget nem ismerek, csak az ölés megtagadása"; "az igazi krisztusi béke hathatósan csak így valósítható meg, az emberek által létrehozott békénél mindig van olyan fél aki sértve érzi magát"; "szabadabb levegőjű társadalom legyen, félelem és erőszakmentesebb életérzés"; "Lukács 4. 18" /14/; "lelkiismeretem szerint, Jézus tanítása szerint ez az amit megtehetek a béke érdekében, tettekkel képviselem a senkit sem bántás ügyét"; "ha lelkiismereti meggyőződésből fakad akkor szuper, tisztábban lát az ember, börtönben letisztul"; "a szabad választás lehetősége az erőszak megtagadáshoz"; "most már van alternatív szolgálat"; "Istennek kell engedni"; "egyén álljon meg hitében, normáknak feleljen meg"; "személyiség szabadságára mutat, lehet másképp élni és gondolkodni, kevesebb az erőszak"; "új mentalitású ember van kialakulóban". (Összesen 22 válasz.)

II. 7. 5. 2. "ÚJRA OTTHON" (ÖSSZEGZÉS)

A büntetett előéletűvé lett katonai szolgálatmegtagadókat úgy tűnik, hogy a munkahelyek jól tolerálták. Nyilvánvaló viszont, hogy a katonai szolgálatmegtagadók eleve önkorlátozó módon, a lehetőségekre való tekintettel választottak munkahelyet és eleve nem próbálkoztak továbbtanulással, mivel a felsőoktatási intézmények megkövetelték a tiszta erkölcsi bizonyítványt. Azáltal, hogy elítélésüket megelőzően sokuknak fizikai munkahelye volt, eleve kisebb gondot jelentett a visszailleszkedés, a munkábaállás mintha értelmiségi munkáról lett volna szó.

A börtönben maradt Bokor-tagokkal, társakkal, barátokkal való kapcsolattartás gyengült, ami csak részben írható az elítélteket korlátozó börtön szabályok terhére. A Bokor katonai szolgálatmegtagadói nem tudtak szabadulásukat követően sem egységes Bokron belüli "réteget" alkotni, nem alakítottak külön közösséget, nem voltak külön fórumaik. Ennek nyilván elvi és gyakorlati okai vannak. A Bokor ugyanis a vertikális és nem horizontális szerveződés elvére épül, a közösségben folyik az élet. Egy adott közösségben lesz valakiből katonai szolgálatmegtagadó, elsősorban ez a közösség (a lelkivezetővel együtt) kíséri figyelemmel, támogatja börtönbekerült tagját, s ide - nem egy külön katonai szolgálatmegtagadó - közösségbe várják vissza. Tehát egy katonai szolgálatmegtagadóra elsősorban helyi, és nem Bokor szinten történik az odafigyelés. A katonai szolgálatmegtagadók egységes - Bokron belüli és kívüli - fellépésének elmaradása gyakorlati oka földrajzi (születés illetőleg a közösség helye), életkori, továbbá individuális. Mindezzel együtt mintha szakadékszerű űr tátongana a Bokor és katonai szolgálatmegtagadói között, ami talán - és itt már csak megérzéseimre hivatkozhatok - abból ered, hogy a közösség s a Bokor a börtönviseltekre nem figyelt kellően oda, nem kaptak elég teret, nem támaszkodtak rájuk kellően, számontartották ugyan őket, olykor mártír szerepben is feltűntek és bebörtönzésük a Bokor indentitás, a

Bokor "propaganda" és imázs fontos hivatkozási alapjai voltak de "utógondozásukra", reszocializálásukra mintha kevesebb energiát fordítottak volna. Minden bizonnyal mindez hozzájárult ahhoz, hogy a Bokor néhány volt katonai szolgálatmegtagadóját elvesztette (3 fő), s a továbbra is Bokor-tag, volt "katszolgások" pedig nem játszanak a Bokor életében olyan fontos szerepet mint azt a velük történtek alapján várható lett volna.

Szinte természetesnek vehető, hogy lényeges eltérés van a börtönben kitűzött és a megvalósított célok között. Nemcsak azért mert a szabadulást követő néhány év elteltével nem számonkérhetőek az egész életre hozott döntések, hanem azért is, mert hosszantartó, zárt körülmények között óhatatlanul fel- és túlértékelődik a szabadság, a magány és a függetlenség értéke (egzisztenciális függetlenség). A szabadulást követően "normalizálódott", egyensúlyba került az előzetes elgondolások és megvalósítások aránya, s a társadalomból való kivonulás (falu-kommuna) helyett a személyes belső fejlődés kapott nagyobb hangsúlyt.

A Bokor erő nem alkalmazó elméletének "fejlődése" érhető tetten a katonakönyvvvel kapcsolatos álláspontokban. A nyolcvanas évek végére válik elvileg is tisztázottá, hogy a katonakönyv "birtoklása" sem fér bele az erőszakmentesség fogalmába. A katonakönyv visszautasításának kérdésénél látni kell, hogy az - egészen a tárgyidőszak végéig, amikor már nem kellett komoly retorzióval számolni - nem volt tisztázott annak megítélése. A katonai ügyességek - férfiak esetében - a katonakönyv átvételének megtagadását vagy visszaküldését (Katonai Bírósági Határozatok 1983/2-8) a katonai szolgálat alóli kibúvás törvényi tényállásába ütköző cselekményeként értékelte, aminek büntethetősége 3 évig terjedő szabadságvesztés volt (Btk. 335. szakasz /1/). Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a katonai szolgálat megtagadásáért átlagosan leült közel 20 hónap után, pusztán "csak" a katonakönyv átvételének elutasítása miatt valószínűleg 10-18 hónapra ismét visszakerülhettek a börtönbe. Ha "csak" néhány hónap végrehajtandó szabadságvesztés járt is volna érte, akkor is, mind a katonai szolgálatmegtagadáshoz, mind pedig a cselekmény súlyához képest aránytalanul nagy büntetés járt volna érte. Ennek vállalása a szabadulást követő hónapokban joggal veti föl a "megéri-e" típusú kérdéseket, s érthető a kérdésre adott többségi nem válasz még akkor is, ha ez kompromisszum számba megy, vagy ha az igennel válaszolók közelebb is állnak a Bokor elveihez. A praxishoz visszatérve tényként kell megemlíteni, hogy a katonakönyv át nem vétele miatt a Bokorból senki nem volt börtönben. A 8 katonakönyvét is visszaküldő katonai szolgálatmegtagadók közül egy fő fizetett 10000 (1981) /15/ és egy fő 5600 (1986) forintot /16/ míg a fennmaradó hat fő ellen nem indult eljárás.

II. 7. 5. 3. A HONVÉDELMI HOZZÁJÁRULÁS

Öten fellebbeztek illetőleg tettek meg minden tőlük telhetőt azért, hogy ne kelljen "katonaadót" fizetniük. Közülük 3 főnek nem sikerült elérnie a pénzlevonás megszüntetését, 2 főnek viszont igen. A katonai szolgálatmegtagadók által fizetett honvédelmi hozzájárulás a tételes jog szerint teljesen helyénvaló volt (hiszen mindenki fizetni volt köteles aki az előírt katonaidőt nem töltötte ki /részletesen lásd korábban/). A katonai szolgálatmegtagadókkal fizettetett honvédelmi hozzájárulás minden más szempontból azonban elfogadhatatlan és teljesen abszurd helyzetet teremtett. Nem lehet ugyanis ugyanabba a kategóriába sorolni azt aki különböző egészségügyi vagy a jog által preferált okok miatt nem voltak katonák, vagy nem töltötték ki teljesen a katonaidőt és azt aki teljes katonai szolgálat vagy annak egy részének ("előfelvett katszolgások") megtagadása miatt, a katonai szolgálat "helyett" jogerősen felfüggesztett vagy végrehajtott szabadságvesztésre ítéltetett. A két magatartás és annak eltérő következményei nem moshatók össze és nem azonosíthatók. A katonai szolgálatmegtagadó nem tekinthető egyszerűen olyan állampolgárnak aki a katonai szolgálat idejét "megváltja" vagy "kiváltja" a katonai szolgálat súlyához vagy a szabadságvesztéshez képest jelentősen könnyebb készpénzfizetéssel. Súlyos aránytalanság áll fenn a katonai szolgálat "helyett", "pusztán" katonaadót fizető és a

katonai szolgálat megtagadásáért elítélt és bebörtönzött katonaadót fizetők között. Az első esetben a katonai szolgálatnak egyszeri, míg a második esetben kétszeri "ellentételezéséről" van szó. Az államnak nincs morális alapja egyféle magatartást kétszer "megbüntetni". További problémák, hogy: 1/ miután egy Bokor-tag elutasítja a katonai szolgálat pusztá megtagadásánál többet jelentő katonádsdi megtagadását, kötelezik ennek az intézménynek anyagi támogatására, 2/ lehetősége sincs a honvédelmi hozzájárulás elutasítására, semmilyen jogorvoslati lehetősége nem áll rendelkezésére, mivel automatikusan levonják fizetéséből. A joghézag, illetőleg a szocialista jogalkotás és jogértelmezés olyan eklatáns példájával állunk szemben amely olyan szorosan fogta körül alattvalóit, hogy az még kifejezett szándéka ellenére sem tudta megsérteni a jogszabályt, az állampolgár nem tudott engedetlen állampolgár lenni, az állam polgára kizárólag jogkövető és makulátlan polgár tudott lenni.

II. 7. 5. 4. TÁRSADALMI "TUDATFORMÁLÁS"

A katonakönyv és honvédelmi hozzájárulás megítélésében elfoglalt eltérő álláspontok után meglepően egyhangú a vélemény a katonai szolgálatmegtagadók érdekében, a polgári szolgálat bevezetéséért, az emberi jogokért való nyilvános, társadalmi szinten való kiállás dolgában. A volt megtagadók közül többen résztvettek a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör munkájában, az 1989 október 5-i demonstráció megszervezésében és lebonyolításában. Eme többségi álláspont és gyakorlat mögött megítélésem szerint több dolog áll: 1/ akik átéltek a börtönt - annak minden lelki, szellemi haszna ellenére - azok nem mindenáron börtönpártiak, 2/ az elveknek gyakorlattal való ütköztetése során "társadalom-közelibb" látásmód alakult ki bennük, 3/ nehéz szituációban volt módjuk a nyilvánosság súlyát és szerepét, a kiszolgáltatott és megalázott ember életében való jelentőségét megélni, 4/ valamennyiüknek volt módjuk éles helyzetekben látni a belenyugvás helyett a protestáló attitűd jelentőségét, s kialakult bennük a civil-kurázi attitűd, 5/ konkrét tapasztalatok birtokában érzik úgy, hogy felelősséggel tartoznak az utánuk jövőkéért. (Mindez természetesen elmozdulást jelent az apolitikus állásponttól.) A katonai szolgálatmegtagadók véleménye egyben szavazásnak is tekinthető: e Bokron belüli, számarányában jelentéktelen, de morális tartásában jelentős csoport, a társadalmi szinten való fellépés mellett állt ki. A Bokorból katonai szolgálatmegtagadásért bebörtönöztek, az erő nem alkalmazásáért a Bokorban legtöbbet szenvedtek akarat és szándék kinyilvánításának lehetünk tanúi. Akik a bőrüket vitték a vásárra, azok támogatják a Bokor-eszmények és "érdekek" társadalmi szintű megjelenítését és a polgári szolgálat számukra - legalábbis 1990-ig - többnyire elfogadható volt. (A praxis tehát a nyitásra szavazott!) E tábor ezáltal érdekes módon a Bokor mérsékelt irányvonalához sorolandó, holott épp a katonai szolgálat megtagadása miatt, az állami és egyházi elítélés és helyenként a Bokor általi magukra maradás okán, tartozhattak volna a radikálisok közé is.

A katonai szolgálatmegtagadók ars poetikus megfogalmazásai nem igényelnek kommentárt. Pusztán annyit lehet hozzátenni, hogy izgalmas megfigyelni, hogy a KIO-ban egzakt, gyakran nehezen érthető módon megfogalmazott erőszakmentes elvek, az eszmét magukévá és gyakorlattá tevők lelkében hogyan alakulnak át, miként fogalmazódnak meg, szűrődnek át a személyiségen. Kézzelfogható, hogy a KIO bekezdései szinte szórul-szóra ismétlődnek meg az ars poetikus vallomásokban a lelek "bemozdulásának" mértékében, a börtönmények által finomított módon, a KIO-tól immár függetlenül.

II. 7. 5. 5. A MENTESÍTÉS KÉRDÉSE

A hátrányos következmények alóli mentesítésre vonatkozó kérdést sajnálatos módon nem tartalmazott a kérdőív, így ezzel kapcsolatban nem állnak rendelkezésre pontos adatok. Bírósági mentesítésért (Btk. 103. szakasz), továbbá kegyelem útján történő (Btk. 106. szakasz) mentesítésért néhány fő folyamodott, de kérelmük minden esetben elutasításra talált. A törvény erejénél fogva áll be a mentesítés a "büntett miatt

kiszabott, egy évet meg nem haladó szabadságvesztés esetén a büntetés kitöltését, illetőleg végrehajthatóságának megszűnését követő öt év elteltével" (Btk. 102. szakasz e), továbbá "a büntett miatt kiszabott egy évet meghaladó, de öt évnél nem hosszabb szabadságvesztés esetén a büntetés kitöltését, illetőleg végrehajthatóságának megszűnését követő tíz év elteltével (Btk. 102. szakasz f). Értelmszerűen a katonai szolgálatmegtagadókra is vonatkoztak a bűnügyi nyilvántartás szabályai, miszerint "a szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítéltet a büntetett előlethez fűződő hátrányok alóli mentesítés beálltától számított tizenöt évig" kell nyilvántartani (1979. évi 5. tvr. 29. szakasz a).

IRODALOMJEGYZÉK III.

1/ A kérdőív szerkesztésében segítségemre volt Császi Lajos szociológus és Habos László katonai szolgálatmegtagadó. (A kérdőív mintapéldányát lásd a 4. számú mellékletben.) Az adatközlők egy része pontatlanul töltötte ki a kérdőívet illetve annak egy részét, míg mások többoldalas mellékletet csatoltak hozzá. Kérésemre sokan - a válaszolók mintegy 60%-a - mellékelte katonai szolgálatmegtagadásának dokumentumait is (katonai szolgálat elutasítása, beadványok, hivatalos válaszok, ítéletek stb.). 1987-88-ban a katonai szolgálatmegtagadók 40 százalékával, továbbá feleségeikkel mintegy 100 órás interjút és videófelvételt készítettem. (Operatőr: Pesty László volt.) Az erről készült amatőr videó filmben - amelynek címe Erőszak nélkül /1988/ - megszólal az említetteken kívül Bulányi György piarista szerzetes, Gönczöl Katalin kriminológus, Szalai Júlia szociológus, Tódor János író-szociográfus, volt baracskai nevelő.

2/ dr Merza Józsefet jogerősen 8 hónap szabadságvesztésre ítélték, de a kétszeri törvényességi óvás után tízezer forint pénzbüntetést kapott, de addig két hónapot letöltött a börtönben. A rá kiszabott nyolc hónap is benne van a 682 hónapban.

3/ A magyar büntetésvégrehajtás három fokozatú. A legszigorúbb a fegyház, majd ezt követi a börtön, míg a fogház számít a legenyhébb szabadságvesztési fokozatnak. Katonai szolgálatmegtagadók a Kádár-rendszerben nem kaptak fegyházban végrehajtandó szabadságvesztést. E tanulmányban használatos "bebörtönözték", "börtönviselt", stb., általánosságban használt kifejezések alatt sosem a konkrét BV fokozat értendő. Ahol jelentőségel bír a kiszabott fokozat is, ott azt külön jelzem.

4/ Egy főt büntetésének 16. hónapja után a börtön fokozatból fogház fokozatúvá minősítették, így még négy hónapot töltött ez utóbbi fokozatban. Őt a börtön fokozatuak közé soroltam.

5/ Kérdésenként eltérő számú válaszok érkeztek, így minden esetben külön jelzem a válaszolók számát, a viszonyszámot.

6/ Dr. Korda György: A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények. Zrínyi Katonai Kiadó. Bp., 1988. 12. o. A hivatkozási pont: Ált/42. jelű szabályzat 4. pont.

7/ 1973. évi I. törvény a büntető eljárásról.

8/ a/ Tiliczki Zoltán lelkiismereti megtagadó továbbá Almási László és Reich Ferenc Bokor-tag megtagadók tárgyalása úgy volt "nyilvános", hogy 1988. 11. 18-án a Budapesti Katonai Bíróságon csak öt embert engedtek be egyszerre a tárgyalásra. Miután a történetekről néhány soros híradás jelent meg a Magyar Nemzetben, (Csapody. 1988. 11. 19.) Balla Péter a Magyar Nemzet újságírója interjút készített dr. Gyürkés Tamás hadbíró századossal a BKB elnökhelyettesével, aki e tárgyban a tényekkel ellentétesen nyilatkozott. (Nyilvánosak-e a katonai bíróságok tárgyalásai? Magyar Nemzet 1988 11. 26.) Az erre vonatkozó helyreigazításokat - Csapody Tamás, Lipien Mihály, Merza József, Rábai László tollából - a Magyar Nemzet nem közölte. E tanulmány szerzőjének érdeklődésére a Magyar Nemzet akkori, egyik főszerkesztő helyettese sajnálattal és jóindulattal közölte, hogy a Honvédelmi Minisztérium nyomása miatt nem lehet közölni a helyreigazításokat. b/ Keszthelyi Zsolt tárgyalására édesanyját és az Amnesty International egyik képviselőjét engedték csak fel, míg a tárgyaláson résztvenni akaró kb. 20 főt nem, tovább Kiszely Károlyt erőszakkal távolították el a katonai bíróság épületéből.

9/ A tiltott tárgy kifejezés általában engedély nélküli Biblia használatot jelenti. Mivel ez nem minden válaszból derül ki egyértelműen, a pontos válaszokat közöltem.

10/ A Bokorbeli lelkivezető leginkább a gyóntató paphoz hasonlítható. A lelkivezető sok esetben - dogmatikai szempontból - "kevesebb", sok esetben - a közvetlenség, barátság, odafigyelés szempontjából - "több" a gyóntatónál.

11/ Szabó Illés: Ma nyílnak a börtön kapui. Mai Nap 1989. 03. 01.

12/ Illés István: Szabadok a katonai szolgálatot megtagadók. Magyar Hírlap 1989. 03. 02.

13/ Mohos László, 34 hónap fogdában letöltendő szabadságvesztésre ítélt Bokor-tag 1984 október 28-án engedélyezett beszélőn fogadta egyik engedélyezett kapcslattartóját, Kocsi Györgyöt. Miután a fogvatartók megtudták, hogy a Kocsi György r. katolikus pap, Mohos Lászlónak "adat eltitkolása miatt" fegyelmi lapot állítottak ki. M. H. tiltakozása eljutott a börtön parancsnokhoz, továbbá a Budapesti Katonai Ügyészséghez és a BV Országos Parancsnokságához is. Mialatt ügyét különböző fórumokon tárgyalták, 1984. 11. 01. és 1984. 12. 12. között háromszor fenytették meg, (csomagmegvonás, beszélőmegvonás "derékszíjtartás és önkéntes megfázás" miatt, 10 nap fogda a szekrényében megtalált, de nem a tulajdonát képező hegyes kés, sex fotók és egy Jehova tanu kiadvány tartása miatt), továbbá lényegesebb rosszabb munkahelyre tették át dolgozni. Ugyanezen időszakban Kocsi György levelei közül néhányat a fogvatartók nem kézbesítettek M. L.-nak, viszont az Állam Egyházügyi Hivatal közreműködésével kézhezvehette azokat Kocsi György egyházi előjárója, dr Szendi József veszprémi püspök (1984. 09.). (Ezt dr Szendi Józsefnek, Kocsi Györgynek, 1985. 03. 14.-én írt levelében maga írja le. ügyiratszám: ad 10-4/1985.) E levelekben szereplő, az államot, az egyházi tanítást, a pápát ért kritika miatt a veszprémi püspök elmarasztalta káplánját.

14/ Lukács 4. 18. "Az Úr lelke rajtam: ő kent fel engem, hogy örömhirt vigyek a szegényeknek, ő küldött engem, hogy meggyógyítsam a megtört szívűeket, Szabadulást hirdessek a raboknak, És a vakoknak megvilágosodást, Hogy szabadulást vigyek az elnyomottaknak, Hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét, És bosszujának napját.

15/ dr Merza József 1979 őszén katonai szolgálatmegtagadás miatt 2 hónapot töltött fogházban, majd ezt követően, 1981. 03. 20-án nem vette át katonakönyvét és ezért ellene katonai szolgálata alóli kibúvás büntetésének elkövetése miatt eljárás indult. dr Merza Józsefet 1981. 05. 13.-án igazságügyi elmeszakértői vizsgálatnak vetették alá, amelynek eredményeként 1981. 05. 25.-én katonai szolgálatra alkalmatlannak nyilvánították és így "a bűncselekmény és elkövető társadalmi veszélyességére, bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosító és enyhítő körülményekre" (Btk. 83. szakasz) tekintettel a büntetési tételnél enyhébb főbüntetést szabtak ki rá és 10000 Ft pénzbüntetésre, meg nem fizetése esetén 50 napi szabadságvesztésre ítélte. Ezt M. J. kifizette. Vagyis egy évnél rövidebb időtartamú szabadságvesztést, mint a kiszabható büntetési tétel legkisebb mértékét "változtatta át" a bíróság pénzbüntetésre (Btk. 87. szakasz /2/ e). A jogilag korrekt megközelítés kiindulási pontját képező paragrafus (Btk. 83. szakasz) korlátlan lehetőséget biztosít a szubjektív jogértelmezéshez, így minden bizonnyal politikai döntés húzódik meg eme salamoni, az elkövetőre nézve rendkívül méltányos elbírálás mögött. Annál is inkább, mivel ha a katonai szolgálatmegtagadásért korábban elítélt dönt úgy, hogy nem veszi át a katonakönyvét, s ezáltal megvalósítja a katonai szolgálat alóli kibúvás törvényi tényállását, továbbá ha ez utóbbira a büntetés kitöltésétől számított 5 éven belül kerül sor, akkor az elkövető visszaesőnek (Btk. 137. szakasz /12./) vagy különös visszaesőnek (Btk. 137. szakasz /13./) számít. Ha visszaesőnek minősítették volna a katonakönyvet át nem vevő magatartást, akkor annak jogkövetkezményei: a/ szigorúbb büntetésvégrehajtási fokozat megállapítása, b/ kizárás a próbára bocsátásból, c/ kizárás a büntetésvégrehajtás felfüggesztéséből, d/ a bírósági mentesítés legrövidebb időtartama 3 év helyett 10 év. Különös visszaesése esetén - mindezek mellett - további joghátrányok állnak be. Ezek: a/ "az újabb bűncselekmény büntetési tételének felső határa a felével emelkedik, de nem haladhatja meg a 15 évet" (Btk. 97. szakasz /1/), b/ a szabadságvesztés legrövidebb időtartama - esetükben - 6 hónap (Btk. 97. szakasz /3/ a). Mint ebből látható: a katonakönyvet át nem vett katonai szolgálatmegtagadók járhattak volna sokkal rosszabbul is.

Amennyiben az első Bokor-megtagadó esetében a Legfelsőbb Bíróság nem nyilvánítja ki, hogy a katonai szolgálatmegtagadás nem érzeltelmezhető politikai állásfoglalásként, úgy lehetett volna esély arra, hogy katonai behívók ismételt kiküldésével és-vagy a katonakönyv visszautasítás szigorú megbüntetésével, a katonai szolgálatmegtagadókból visszaeső és különös visszaeső, sőt többszörösen visszaeső bűnelkövetőket "csinálhatott volna" az állam, s így állandóan börtönben tarthatta volna a következő katonai szolgálatmegtagadókat. Mivel a volt Szovjetunióban és a volt Jugoszláviában akadt példa a katonai szolgálatmegtagadók ilyen való kezelésére, a hasonló magyar megoldás nem lett volna kirívó eset a "keleti blokkban".

16/ Csizmadia Gábor ellen 1984. 11. 30-án indult eljárás katonakönyv átvételének megtagadása miatt, miután 32 hónap végrehajtott szabadságvesztés kitöltése után 1984. 10. 23.-án szabadult. A Budapesti Katonai Ügyészség a Btk. 335. szakasz (1) bekezdésébe ütköző katonai szolgálat alóli kibúvás büntettségével vádolta. Őt alkalommal idézték be, míg végül az elsőfokú katonai bíróság (1985. 01. 30.), szociológiai értelemben vett zárt tárgyaláson, 5800 Ft pénzbüntetésre, vagy ennek meg nem fizetése esetén 80 nap fogházban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Cs. G. fellebezett, majd miután a másodfokú bíróság nem változtatta meg az elsőfokú bíróság ítéletét, kifizette a pénzbüntetést. Ezt követően egy évvel később Cs. G.-t ismételten rá akarták venni katonakönyvének átvételére, de miután ez a kísérlet sikertelenül végződött, az ügy végére 1986 júniusában pont került.

III. SZÁMVETÉS

III. 1. SZÁMOK ÉS ARÁNYOK

1979-et követően 1989-ig minden évben volt Bokor-katonai szolgálatmegtagadó. (1979/2 fő, 1980/1 fő, 1981-1982/2 fő, 1983-86 között minden évben 4 fő, 1987/ 2 fő, 1988/5 fő, 1989/1 fő.) (Lásd 1. számú grafikon). Vagyis 1983-ban volt először kettőnél több (4 fő) és az 1987-es "visszaesés" után (2 fő) 1988-ban volt a legtöbb (5 fő), míg 1989-ben csökkent ismét 1 főre a katonai szolgálatmegtagadók száma. (Az évi átlag 3,1.) (Lásd 1. számú grafikon). /1/

(Mint azt korábban részletesen elemeztük a "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadók 88%-a nem tagadta meg a katonai szolgálatot, azaz minden kilencedik Bokorbeli "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadóból lett ténylegesen katonai szolgálatmegtagadó.)

A katonakönyv visszaküldése illetőleg át nem vevése összesen mintegy 75 nőt és mintegy 55 férfit "érintett", azaz ennyien vállalták a Bokor katonakönyvvvel rendelkező tagjai közül a konfrontációt a hatóságokkal. (A nők 1986-tól 1989-ig folyamatosan küldték vissza, s messze a legtöbben /kb. 50 fő, az egész 66,7%/ 1986 és 1987 közötti időszakban (egyaránt kb. 10) adták vissza a katonakönyvüket. (1989-ben kb. 5-en.) (A tárgyidőszak évi átlaga: 6,3 db.) A férfiak 1981-től (1981/1, 1984/1, 1986/4) 1987-ig szorványosan, 1988-ban viszont "tömegesen" /kb. 44 fő, 80%/ küldték vissza a katonakönyvüket.) (A tárgyidőszak évi átlaga: 5,5 db.)

A honvédelmi hozzájárulással fizetésével kapcsolatban 5 fő, (1984-1986/1, 1988-1989/1 fő) a honvédelmi oktatással kapcsolatban 3 fő (1981/1 fő, 1985/1 fő, 1989/1 fő) került összeütközésbe a törvénnyel, illetőleg fejezte ki egyet nem értését ezen kötelezettségekkel kapcsolatban /2/. (A tárgyidőszak évi átlaga az első esetben: 0,4 db, második esetben: 0,25 db.)

Tehát a primér csoportba tartozó "kemény" szembenállók (katonai szolgálatmegtagadók, a nyilvántartásba vétellel, megjelenéssel és katonakönyvvvel kapcsolatos, a honvédelmi oktatással összefüggő magatartási formák) és a "puha" szembenállók (honvédelmi hozzájárulást fizetni nem akarókat és "majdnem" katonai szolgálatmegtagadó) száma összesen 202, amely a Bokor összlétszámának a 13,5%-a. A szekunder (államhatalmi, egyházi-hierarchikus, közvélemény-tudatformálás) csoportba soroltak száma - a demonstráció aláíróit nem számítva - 30 fő (az összlétszám 2%-a), amennyiben a két Bokor-szintű levél aláíróit is számba vesszük (108 fő, 7,2%) akkor összesen 138 fő (9,2%) e kategóriába tartozók összlétszáma. (A primér és szekunder kategóriába soroltak összlétszáma tehát 340 fő /22,7%/.) /3/

E számok és arányok ismeretében két kérdést mindenképpen fel kell tenni. Az első kérdés az, hogy az erő nem alkalmazás mérhető mutatói miért ilyen alacsonyak a Bokorban? A második kérdés pedig úgy hangzik, hogy miként viszonyul ehhez a Bokor, illetőleg hogyan vélekedtek erről a Bokor tagjai?

1/ Az elvek kikristályosodásával, a szocializációs időtartam növekedésével, a kitaposott út járhatóságának ismeretében és tudatában, a Bokor létszámának enyhe növekedése, az elvek és elvárások változatlansága, a növekvő tapasztalatok (pl. procedúrák, börtönviszonyok) mellett a logikus az lett volna, ha növekedett volna az erőszakmentes magatartási formák száma. A katonai szolgálatmegtagadókat és hozzátartozóikat Bokor-szerte nagy tisztelet övezte, a börtön ugyan sok szenvedéssel járt, de - egyvalaki kivételével - senki nem bánta meg döntését, a reszocializáció nehéz volt, de nem okozott elviselhetetlen terheket. Nem tudni pontosan, hogy a növekedés elmaradása mögött Bokron belüli vagy kívüli okok domináltak? Amennyiben a Bokron belüli okok domináltak, úgy immanens reménytelenségről, az első aionbeli élet képviselésének nem vállalásáról, a szocializáció elégtelenségéről, liberális normakontrollról, az elvek és a gyakorlat szétválásáról, megengedett és megtűrt praxis duplikációjáról beszélhetünk. Ez egyben azt is jelenti, hogy a Bokron belül - e tárgykörben - érvényesült az erőszakmentesség, a döntés szabad volt, az erőt nem alkalmazó és erőt alkalmazó magatartási formák békésen megfértek egymással s a Bokor és a r. k. egyház praxisa között nincs érdemi különbség. (Az erőszakmentesség praxisának vonatkozásában ezért

is lehet kijelenteni, hogy a Bokor nem tér el a katolikus gyakorlattól /nem "szekta"/.) Amennyiben a külső okok (pl. az ítélkezési gyakorlat, börtönviszonyok, büntetett előélethez fűződő hátrányok) voltak a dominánsak, úgy a Bokor erő nem alkalmazó praxisa, valamilyen fokon de függvénye volt az ítélkezési gyakorlatnak és a büntetéspolitikának, (tehát végső soron a mindenkori politikának), s ez fölveti a szenvedés és a mártírumság nem vállalásának, a kompromisszumkészség, a megalkuvás kérdését, azokat a kérdéseket, amikkel a r. k. egyháznak is ugyanúgy szembe kellett néznie, s amelyekre adott gyakorlati válaszait a Bokor oly sokszor tette kritika tárgyává.

2/ A Bokor identifikációban kitüntetett helyen szerepel az erőszakmentesség, a Bokor imázs és presztizs, a Bokor ismertsége nagy százalékban az erőszakmentességével - azon belül is a katonai szolgálatmegtagadók létevel - hozható összefüggésbe, sőt az állammal és az egyházzal való szembenállása is jelentős részben ezen alapult. A Bokor létében, növekedésében, megmaradásában (az üldözöttségben rejlő összetartó, kohéziós erő növekedésében) fokozott jelentőséggel bírt az erő nem alkalmazó praxis. A hírközlő szervek érdeklődését, a politikai vagy alternatív mozgalmak közeladását is nagyrészt a Bokornak ez a kulcsmotivációja váltotta ki. Az ismertetett adatok tükrében viszont kirívó az elvek és a gyakorlat közötti különbség, és aránytalanul több figyelmet kapott itthon és külföldön e kérdéskör, ahhoz képest ahányan az elvek valóraváltásában résztvállaltak. A Bokor és tagjainak önazonosságtudatában a valóságot jóval meghaladó mértékben és súllyal volt és van jelen a katonai szolgálatmegtagadás praxisa. A sajtónyilatkozatokban, egyházzal és állammal való polemizálásokban, a pasztorációs munkában stb. az erőszakmentességgel kapcsolatban megnyilvánuló öntudat és büszkeség túlzottnak mondható. A Bokor erőszakmentes tevékenységének fontosságából, egyháztörténeti jelentőségéből, az erőszakmentes magatartásért szenvedést vállalók emberi nagyságából semmit sem von le az a tényszerű megállapítás, hogy a Bokor-tagok kb. 80%-a semmit nem tett az erőszakmentesség - általam felsorolt - területein az elvek megvalósításáért, hogy a "lehetséges" katonai szolgálatmegtagadók közel 90%-a a katonai szolgálatot választotta, hogy ezek az arányok nem ütnek élesen el a világegyházi praxis mutatóitól, hogy e vonatkozások nem alapozzák meg a Bokor-öntudatot. Az egyik legfontosabb Bokor-elv, identifikációs pont, Bokor ismérv, hivatkozási alap létjogosultsága kérdőjeleződik meg ezáltal. Mindez megítélésem szerint azt is jelenti, hogy a/ a Bokorban jelenlévő önkritika ellenére a Bokor nem látott tisztán az elvek és gyakorlat radikális kettéválásában, nem szembesült a tényekkel, b/ a tényleges katonai szolgálatmegtagadók stb. aurája elég nagynak bizonyult ahhoz, hogy körülvegyen minden Bokor-tagot, c/ a "mi tudat" erőssége, a kollektív helytállás tudata nem tette szükségessé az egyéni, életmódváltzással járó felelősség vállalását, d/ az elvek vállalása vagy nem vállalása nem jelentett döntéskényszert, nem jelentett vízvázalástó határt a Bokorhoz való tartozásban.

III. 2. PERIÓDUSOK

A Bokor római katolikus bázisközösségnek elsődlegesen a KIO-ra alapuló, és a Karajokban, a Hívószövegekben, a Reflexiókban "tettenérhető", továbbá a honvédelmi kötelezettségek megszegésében "megnyilvánuló" erő nem alkalmazással összefüggő magatartási formái különböző szempontok alapján kategorizálhatók.

1/ A Bokor és az erő nem alkalmazás. E témakörben az első szakasz az iránytmutató munkának, a KIO-nak befejezésétől számítandó (1968) és a katonai szolgálatmegtagadást lélekben vállalók jelentkezéséig (1973) (eszmélődés szakasza), míg a második szakasz 1979 őszéig, az első katonai szolgálatmegtagadók jelentkezéséig tartott. ("Elkezdődött a praxis", a kezdetek időszaka.) A Bokor egészére vonatkoztatva 1983-ra válik általánosan elfogadottá az erő nem alkalmazás (katonai szolgálatmegtagadás) gondolata (az elvi egységesülés időszaka) és 1986 végéig a honvédelmi kötelezettségekkel kapcsolatban folyamatosan és nagy arányban követnek el szabálysértéseket és bűncselekményeket a Bokor-tagok (az erőszakmentes praxis

nagy időszak). Az ötödik időszakot talán az elbizonytalanodás idejének lehet nevezni, mivel a társadalmi, jogi megítéléssel összefüggésben mintha a Bokor is megtorpant volna annak ellenére, hogy a féfiak katonakönyv visszaküldési akciója erre az időszakra esik.

2/ A Bokor és az állam kapcsolata. A Bokor katonai szolgálatmegtagadásának történetét az államhatalmi hozzáállás alapján az alábbi szakaszokra lehet bontani. a/ **Átmeneti időszak, 1979-1982.** 1982-ig nem lehetett tudni, hogy a Bokorból többen is vállalják-e a katonai szolgálatmegtagadást vagy elszigetelt, egy-két főt érintő "jelenségről" van csak szó. Az állam várakozó álláspontra helyezkedett, nem érvényesítette szinte korlátlan hatalmát, igyekezett enyhébb megítéléssel elejét venni a dolgoknak. Ennek a szakasznak nagyon fontos eseménye volt, hogy dr Merza József ügyében többszöri jogi "nekifutás" után, hivatalosan, jogi szinten, a legfőbb ügyész ilyen irányú szándékával ellentétben, a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása alapján, másokra vonatkozóan is "megállapítást nyert", hogy a katonai szolgálatmegtagadás nem minősül politikai szempontból is büntetendő cselekménynek /4. b/ **A normalizálódás időszaka, 1982-1985.** A második szakasz az említett indítvány elutasításától számítódik és kb. 1984 végéig, 1985 elejéig tart. Ez a szakasz a "békeidő" elnevezést érdemli, hiszen a "szembenálló" felek tudomásul vették egymást, "kialakult" az ítélkezési gyakorlat, mindkét fél túl volt a rácsodálkozáson. c/ **Szigorítás időszaka, 1985-1988.** 1985 elejétől szigorodtak a Bokor katonai szolgálatmegtagadói ellen hozott ítéletek, 1-2 hónappal nőttek a büntetési tételek és egyre többször rendelték el a szigorúbb, börtön fokozatban történő végrehajtást. (Nem volt egységes gyakorlat ezért nem lehet egyértelműen meghúzni e kategória kezdő időpontját.) Erre az időszakra talán a "húzd meg ereszd meg" vagy az "oszd meg és uralkodj" meghatározások lehetnek találóak, mivel a hatóság egyrészt szigorúbban járt el azokkal szemben akik töretlenül kitartottak megtagadói álláspontjuk mellett, másrészt azokkal szemben akik "az elmulasztott kötelezettségüknek önként eleget tettek", alkalmazták a korlátlan enyhítés lehetőségét és felfüggesztett szabadságvesztéseket szabtak ki /5/. d/ **Az enyhülés időszaka, 1988-1989.** 1988 márciusa (a párt és egyházi vezetők nevezetes parlamenti találkozója) jelenti itt a korszakhatárt, mivel ettől kezdve nyilvánosságot kapott a katonai szolgálatmegtagadás ügye és bizonytalan volt ugyan, de valószínűsíthető volt valamilyen típusú megoldása a problémának. 1988 őszétől 1989 március 1-ig elengedték az összes, mintegy 150 katonai szolgálatmegtagadót Baracskáról és lehetővé vált a Biblia használata a börtönben. 1989 júliusában a parlament a honvédelmi törvény módosításával lehetővé tette, hogy polgári szolgálatot lehessen választani hazánkban. (Kívül esik a tárgyidőszakon, így e tanulmánynak nem tárgya, viszont meg lehet említeni, hogy a következő szakasz 1991-ig, az ún lelkiismeretvizsgáló bizottságok megszűnéséig tartott, míg az ezt követő szakast az új honvédelmi törvény megszületéséig (1993 vége) fog tartani. 1989-től napjainkig, a katonai szolgálat vagy a polgári szolgálat megtagadására nem volt példa a Bokorban.)

3/ A Bokor erőszakmentesség és r. k. egyházi hierarchia kapcsolata. Az egyház és a Bokor kapcsolata a tárgyidőszak egészében (az erőszakmentes nézetektől teljesen függetlenül is, a tárgyidőszakot megelőzően és azt követően is) kifejezetten rossznak, sőt egyre rosszabbnak mondható. E tekintetben (sem) hozott semmilyen változást az esztergomi székben történt személycsere. Figyelemreméltó, hogy az MKPK a tárgyidőszak második felében, már Kádár-rendszer gyengülése idején, de még a teljes fellazulása előtt, 1986 októberében hozta meg a katonai szolgálatmegtagadókat elmarasztaló nyilatkozatát s 1988 márciusában - feltehetőleg nem előkészítés nélkül - a katolikus egyház vezetője vetette fel elsőként nyilvánosan a kérdést.

III. 3. ÖSSZEFOGLALÁS

1. A kelet-európai érdekszférába sorolt, a Varsói Szerződéshez tartozó, a sztratókratikus berendezkedésű Szovjetunióval szomszédos Magyarország esetében, ahol az 1956-os forradalmat követően mintegy 60 ezer fős jól képzett szovjet hadsereg

állomásozott, különösen súlyos elbírálás alá kellett hogy essen minden, ami az uralkodó ideológiával ellentétes, ami antimilitarista, polgári, civil "hozzaállást" tükrözött. A Szovjet Birodalom egyik legfőbb bázisát, összetartó erejét, a hadsereget nem lehetett büntetlenül negligálni. Különösen nem lehetett nyíltan, tömegesen és szervezeten szembeszegülni vele, és egyáltalán nem lehetett, hogy ez egy történelmi, nagy egyház tagjaival történjen meg, mivel ez beláthatatlan következménnyel járhatott volna a birodalom, a szovjet uralom, a szocialista társadalmi rend, a fennálló uralmi viszonyok szempontjából. Egy alárendelt, szabadságától megfosztott, kizsákmányolt és legázolt, kiszolgáltatott és magárahagyott kis ország számára mint Csehszlovákia vagy Magyarország egyenesen létérdek volt elkerülni a szocialista tábor alapvető együttélési normáit sértő katonai szolgálatmegtagadói magatartási formákat. A katonai szolgálatmegtagadásnak még csak a megtűrése, hallgatólagos jóváhagyása sem volt lehetséges, mintahogyan az a Baltikumban vagy a Szovjetunió déli köztársaságaiban előfordult. Mivel a katonai szolgálatmegtagadás eseteit elhallgatni nem lehetett, a rendszerhez adaptálni pedig még nem lehetett (pl. polgári szolgálat formájában), már csak nemzeti érdekből is, a súlyosabb következmények elkerülése végett is, az elriasztás miatt is, meg kellett hogy büntessék az általános hadkötelezettség megsértőit. Meg kell állapítani azonban azt is, hogy az évtizedekig tartó szovjet hatás által fölerősödött militarista, államhatalmi megközelítés jól kiegészítette a haza védelmének eszményét, és jól megfért a magyarság Kárpát-medencében való fennmaradásának heroizált feladatával.

2. A kelet-európai mintákat követő, feudális mintákban gondolkodó, parancsuralmi viszonyokat kedvelő, paternalista, törzsi jegyeket mutató, megkésett és mindíg modernizálásra váró magyar társadalom ideologizált és ideologizálható, a pragmatikus gondolkodásra nehezen hajló, mindig anyagi szűkösségekben élő társadalom, amely belső és külső ellenségekkel él életét. Ilyen társadalmi közegben a lelkiismereti és vallásszabadság eszméi nehezen vernek gyökeret, és például a lelkiismereti okból történő katonai szolgálatmegtagadás és a honvédelmi kötelezettségek összeütközése esetén nem lehetett kérdéses a második prioritása.

Ezzel szoros összefüggésben a különböző világnézeti, politikai, vallási, etnikai stb. kisebbségek helyzete, alulról szerveződő állampolgári kezdeményezések, szervezetek, érdekképviselői, mozgalmi és nem pártosodott szervezetek, az informális léthez ragaszkodó kisebb-nagyobb csoportok, a civil szféra megannyi megnyilvánulási formái, amelyek tőlünk nyugatra többé-kevésbé jellemzik a társadalmakat, nálunk nem léteztek a vizsgált időszakban. A kor nem kedvezett alternatív (békemozgalom keretei között működő katonai szolgálatmegtagadó) mozgalmak létrejöttének, de ha nehezen létre tudtak jönni ilyenek (pl. Magyarországon a Dialógus), akkor azokat adminisztratív eszközökkel felszámolták.

3. A katonai szolgálatot elutasítók társadalmi és ezzel - ha nem is szorosan, de - összefüggésben az állami hivatalos megítélés attól is függ, hogy a katonai szolgálatmegtagadók hova, milyen szervezethez (pl. punk, anarchista, terrorista, pacifista), milyen valláshoz tartoznak (pl. kiségyház, szekta, történelmi egyház), milyen elvek alapján (pl. vallási, lelkiismereti, politikai) történik katonai szolgálatmegtagadás, s milyen fokon utasítják el (teljesen vagy részlegesen) honvédelmi kötelezettségeiket. Az egyén és a társadalom toleráns szintjétől, a társadalom szabadságfokától, politikai kultúrájától, a többség világnézeti hovatartozásától is függ az elfogadás vagy el nem fogadás mértéke, s mindez a még világnézetiileg semlegesnek mondott vagy ateista államra is kihatással van. Mást jelentett e szempontból ugyanis az ateista Varsói Szerződés egyik taghadseregében politikai vagy vallási okból be nem vonulni mint a "szabad, keresztény világot", a demokráciát védő NATO taghadseregében megtagadni a katonai szolgálatot, mintahogyan azt a nyugatnémet egyik püspöki színódus meg is fogalmazta. A társadalmi berendezkedéstől és a törvényelőtti egyenlőség alapelvétől függetlenül az államok általában másként, a történelmi egyházakhoz képest eltérően viszonyulnak a kis vallási felekezetek katonai szolgálatmegtagadó tagjaihoz. Az állam és a haza védelme, a hadrafoghatóság szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy az elszigetelt, nem bevett, tömegbefolyással nem rendelkező, hazánkban a század elejétől

kezdve létező Jehova Tanu Gyülekezet, nazarénusok, reformedventisták vagy a kétezeréves, Magyarországon a lakosság hetven százalékát kitevő, hatást és világfigyelmet kiváltó római katolikus egyház tagjai közül kerülnek ki a katonai szolgálatmegtagadók.

Az antidemokratikus államhatalom szemszögéből nézve nyilvánvaló és logikus cselekedet volt, hogy a katolikus egyház a katonai szolgálatmegtagadó ellen legalább négy fronton indítottak harcot. Fentről lefelé haladva, először a csúcsszervre, a Vatikánra kellett hatni (diplomácia, kölcsönös engedmények stb.), másodsorban a Magyar Katolikus Püspöki Karra, (a közös érdek, a közös nevező megtalálása, fenyegetés, "kis lépések politikája", stb.), harmadszor a honvédelmi törvénnyel ellentétes nézeteket valló Bokor informális "szervezetére", vezetőire (rendőrségi akciók, hamis vád, megrágalmazás, ellentétstízítás, "beárulás" a püspököknél, stb.) és negyedik szinten "küzdöttek" a katonai szolgálatmegtagadók ellen (generális és speciális prevenció érdekében hozott súlyos ítéletek, jogsértő magatartásokkal való visszariasztási stb.). A Bokornak egyházi segédlettel, az egyház saját fegyvereivel és előljáróival történő ellehetetlenítés számos előnnyel járt az államnak. Elkerülhető volt a e tárgyban a kínos konfliktus az egyházzal, nem kellett hosszú ideológiai vitákba keveredni, a katonai szolgálatmegtagadás nem lett az egyház és az állam viszonyában olyan tényező amit a Nyugat "felfújhatott" volna. Országban, egyházon belül és kívül nem keltett túl nagy riadalmat a katonai szolgálatmegtagadás, elejét lehetett venni az állmpolgári engedetlenség elharapózásának, továbbá még annak a lehetősége is megvolt, hogy meghasonlásra bírják a katonai szolgálatmegtagadókat, diszkvalifikálják a Bokort és megosszák az egyházat.

A katolikus egyház részéről jelentkező elvi, ideológiai, egyháztörténeti kettősség és a magyar egyházi vezetők "hozzáállása" kellő alapot szolgáltatott a hatalomnak arra, hogy jogosan hivatkozzon erre a katonai szolgálatmegtagadók ellenébe. Az államnak, az Állam Egyházügyi Hivatalnak, Miklós Imrével közreműködő és együttműködő partnerekre volt szükség. (Ugyanúgy mint más kérdésekben a szovjet, lengyel, csehszlovák, kelet-német stb. AEH-ok esetében.) A magyar egyházak megcsonkítása, szétverése után, a koncepciók percek stb. napjainkban feltáruló borzalmait láttán, a vallásüldözés közepette a hierarchia keresztény és jövőt féltő reagálása teljesen érthető volt. A kelet-európai püspöki karok számos más fontos kérdésben mint például az abortusz tilalma mellett - Lengyelországot kivételével - ugyanúgy nem álltak ki, mint a katonai szolgálatmegtagadók mellett. Tehát itt ismét nem egyedi, hanem a régióra jellemző alapvető és kényszerrel kialakított attitűdről volt szó. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a katonai szolgálattal kapcsolatos magyar egyházi magatartás mögött ne lássuk meg Rómát, Casaroli bíboros dicsőített és elmarasztalt keleti politikáját, híres és hirhedt politikai manővereit, amely egyházi szempontból teljes mértékben legitimizálta a magyar püspökök viselkedését, továbbá azt a világpolitikai tényezőt (Vatikán) amely egy vallási világbirodalom egészére tekintettel hozza meg döntéseit. Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy az állami és egyházi álláspont azonos volt a magyar katolikusok honvédelmi kötelezettségeket megkérdőjelezőkkel szemben. Mindketten a maguk eszközeivel, lehetőségeiket nagymértékben kihasználva mindent megtettek a katolikus katonai szolgálatmegtagadók ellen. Ha más ponton nem is, de a Bokor katonai szolgálatmegtagadóival szemben közös nevezőn voltak, összedolgoztak, s jól kiegészítve egymást, a színpalak előtt és mögött egyaránt egymásra mutogatva, egymást okolva a - valóban kényszerű és - lehetetlen helyzetért, továbbá vállaltak dolgoztak Bulányi, a Bokor, a katonai szolgálatmegtagadók ellen. Mindezek alapján van okunk feltételezni, hogy a Bokor-egyház és a Bokor-állam, egyház-állam sokszor túldimenzionált és túl nagy hangsúlyt kapott háromszereplős játszmájának eredményei hozzájárultak a magyar egyház fennmaradásához, s ebben a folyamatban a honvédelmi kötelezettségek ellen vétők nem elhanyagolható szerepet vittek.

IRODALOMJEGYZÉK IV.

1/ Mindezek alapján megállapítható, hogy a Bokorban 1979 őszétől a katonai szolgálatmegtagadó magatartás folyamatos volt, s ezen belül az 1982-t követő 4 évben megduplázódott számuk, majd 1986 után számuk átmenetileg visszaesett, továbbá az 1988-as enyhülést követően érte el a legmagasabb számot, azaz a tárgydőszak második felében duplájára nőtt a katonai szolgálatmegtagadók száma. Ez a növekedés, illetőleg hullámváz korrelál a egyéb honvédelmi kötelezettségek megszegésének trendjével.

2/ A honvédelmi oktatást egy egyetemista leány és egy korábban az általános honvédelmi oktatásban nem részesült fiú tagadta meg a Bokorból, illetőleg egy fő kifogásolta fia kötelező honvédelmi oktatásban való részesítését. a) 1981 tavaszán a harmadéves Lévai Zsuzsa (Budapest, 21 éves) a SOTE rektorához írt levelében felmentését kérte a kötelező - lövészettel is járó - honvédelmi oktatás alól. A rektor nem adott helyt a kérelemnek, de a honvédelmi oktatáson részt nem vevő L. Zs.-t semilyen retorzió nem érte, s annak rendje és módja szerint szerezte meg diplomáját. (Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989. A szerző kiadása. Bp., 1990. 223. o.) b) Lukács István (Sopron, 19 éves) sorköteles, miután a nyolc általánost elvégezte nem tanult tovább, így nem részesülhetett a hivatalosan, kötelezően előírt honvédelmi oktatásban. Ezért őt a megyei MHSZ szervezete kötelezte, hogy a megyeszékhelyen lévő laktanyában vegyen részt egy 80 órás - 6 napos - "táborszerű" honvédelmi oktatáson (1987. 04. 16.). Az ezen való részvételt L. I. megtagadta (1987. 04. 29.), amiért őt a helyi, városi tanács VB Igazgatási Osztálya tárgyalás mellőzésével meghozott határozatában 700 Ft-ra megbírságolta (1987. 05. 25.), tekintettel a 17/1968. (IV. 14 Korm. sz. rend. 36/A szakaszában meghatározott honvédelmi oktatással kapcsolatos kötelezettség megszegésére. (E paragrafus értelmében, elkövetett szabálysértés miatt 1000 Ft-ig terjedő pénzbüntetéssel lehet büntetni az elkövetőt.) Miután a határozat ellen L. I. kifogással élt, az Igazgatási Osztály megszüntető határozatot hozott, melyben a bírság összegét törölte és konkrétan meg nem nevezett "méltányosságból" figyelmeztetésben részesítette L. I.-t (1987. 07. 02.). c) 1985. 05. 31.-én kelt dr. Köpeczi Béla művelődési miniszterhez írt levelében a Bokor-tag Mihálovics Zoltán kifogásolta, hogy a szakmunkásképzőbe járó fiának az iskolában honvédelmi ismereteket kell tanulni - a diákokkal kötelezően megvetetett - "Honvédelmi ismeretek" című tankönyv alapján. Leírja, hogy ezügyben beszélt a fia osztályfőnökével és az iskola igazgatóhelyettesével, s kérte hogy tegyék fakultatívvá e tárgy oktatását, de a megkérdozettek közölték, hogy a tárgy oktatását és a tankönyv használatát miniszteri rendelet teszi kötelezővé. A Művelődési Minisztérium nevében dr. Bakos Istvánné főosztályvezető válaszolt. Rövid levelében ismerteti a honvédelmi oktatásra és a tankönyv megjelenésére vonatkozó előírásokat, amiből egyértelműen kiderül, hogy fakultációra nincs mód (1985. 06. 27.).

3/ Hangsúlyozni kell, hogy csak a mérhető erőszakmentességi mutatókra vonatkoznak a megállapításaim. Számos ok miatt mindezek alapján vállalhatók az általában megfogalmazott megállapítások, következtetések, annak ellenére, hogy a mindennapi életben, a munkahelyen, a családban stb. tanúsított erőszakmentes magatartási formák sok esetben fontosabbak, arányait tekintve psdíg lényegesen nagyobbak lehetnek az itt számbavett mutatóknál, továbbá, hogy a Bokor által erőszakmentesség tárgyában leírtak, összegyűjtött anyagok, e nézetek társadalmi szinten való képviselésének hatása mérhetetlen, és minden valószínűség szerint nem jelentéktelen.

4/ dr. Sziártó Károly legfőbb ügyész törvényességi óvása szerint ugyanis dr. Merza József katonai szolgálatmegtagadását "politikai szembenállásnak kell tekinteni, amely kizárja ügyének olyan indokolatlanul méltányos elbírálását, mely szemben áll jogpolitikai elveinkkel és a hasonló ügyekben kialakult ítélkezési gyakorlattal", tekintettel arra, hogy "...annak veszélye is fennáll, hogy a vádlott magatartása követésre talál, illetve a hasonló ügyek elbírálásában irányadó elbírálási gyakorlatot nemkívánt irányba befolyásolja." (Bf. 466/1979. Kelt. 1979. 12.03.) Ez az indítvány elutasításra talált 1980. 01.11.-én (Eln. Tan. Kat. Törv. III. 408/1979.)

5/ Btk. 342. szakasz, Tevékeny megbánás.

1. számú melléklet

I. 4. AZ ERŐ NEM ALKALMAZÁS ELMÉLETE A BOKOR-IRODALOMBAN c. fejezet melléklete

A BOKOR ERŐSZAKMENTES ELVEINEK KIALAKULÁSÁRA A LEGNAGYOBB HATÁSSAL LÉVŐ MUNKÁK JEGYZÉKE

I. 1. Teológiai és egyháztörténeti művek:

Adolf Harnack: A kereszténység missziója és terjedése az első három században
Anselm Hertz: Az igazságos háborúról szóló tanítás mint etikai kompromisszum
F. Alt: A Hegyi beszéd politikája
G. Lohfink: Milyennek akarta Jézus a közösséget
H. Küng: Róma, Luther, Erasmus
Hugo Rahner: Az őskeresztény egyház és az állam
? Huxley: Tudomány, szabadság, béke
Jean-Michel Hornus: Számomra a harc jogtalan
Jean-Michel Hornus: Erőszak és erőszakmentesség az őskeresztény egyházban
Jean-Marie Müller: A béke lelkülete és az erőszakmentesség
Jean-Marie Müller: Az erő nem alkalmazás evangéliuma
Karl Rahner: Az atomfegyver és a keresztény
N. Lohfink: Álmok az egyházzal
S. Windass: Kereszténység és erőszak

I. 2. Az őskeresztények katonai szolgálatmegtagadásával kapcsolatos szerzők és művek:

Alexandriai Szt. Kelemen: Protrepticus 11., 116., Pedagogus 1. és 12.
Arisztidész Apológia 15. 5.
Assisi Szt. Ferenc élete
Jusztiniusz: Apológia I. 14.
Minucius Félix: Octavius 31. 8.
Origenész: Contra Celsum, V. 33.
Szt. Ignác ? Ef. 10. 1.
Szt. Ciprián: Levelek 1.6
Szt. Hippolitusz: Canones Hyppoliti 13.
Szt. Iréneusz: Adversus haereses IV. 34. 4.
Szt. Jusztinosz: Dialógus, 110., Apologia 39..
Tertullianusz: De Idolatria Cp. 19.
Tours-i Szt. Márton a katonai szolgálat alóli felmentést kérő levele és élete

I. 3. A Concilium nemzetközi teológiai folyóirat magyarra fordított számai:

A laikusok tanítóhivatala ?
Dogmatika ?
Egyház ?
Erő nem alkalmazás ?
Fundamentál teológia ?
Latin-amerikai teológia ?
Politikai életszentség. 1983. III-IV.

II. Eszmetörténeti munkák:

Albert Schweitzer: A kultúra hanyatlása és újraépítése
Arnold J. Toynbee: A vallás a történész szemével
E. F. Schumacher: A kicsi a szép
Erich Fromm: A szeretet művészete
H. D. Thoreau: A polgári engedetlenség iránti kötelességről
H. D. Thoreau: Walden
Hamvas Béla: Magia-Szutra
Hamvas Béla: Arlquin
Hamvas Béla: Scientia Sacra
Konrád György: Antipolitika
Konrád György: Az állami ember és a cenzúra
Konrád György: Ölni vagy nem ölni
Lev Tolsztoj: A hazafiságról
Lev Tolsztoj: Kiáltvány az emberiséghez
Ludassy Mária: "A forradalom teológiája?"
Tomka Miklós: Jámbor illúziók és radikális kritika

Albert Sweitzer, Lev Tolsztoj, M. K. Gandhi, Martin Luther King írásai és életrajzai.

III. Szépirodalmi művek:

A. Camus: A pestis
A. de Saint-Exupery: A hadirepülő
Babits Mihály: Az írástudók árulása és háborúellenes versei
Déry Tibor: A kiközösítő
Déry Tibor: Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról
F. Dürrenatt: Az öreg hölgy látogatása
F. Dürrenatt: Fizikusok
F. Hochwalder: A szent kísérlet
F. M. Dosztojevszkij: A Karamazov testvérek
G. Cesbron:
Graham Green: A csendes amerikai
Graham Green: Havannai emberünk
Graham Green: Szerepjátékosok
Henrich Böll: Biliárd fél tízkor
Henrich Böll: Doktor Murke összegyűjtött hallgatásai
Henrich Böll: Levél egy nem-katolikus fiatalembernek
? Hochwalder: A szent kísérlet
Illyés Gyula: Tiszták
Kodolányi János: Az égő csipkebokor
Kodolányi: Vízözön
Moldova György: A negyven prédikátor
Moldova György: Magányos pavilon
Morris West: Ambassador
Morris West: Entre chiens et loups
Németh László: A történelem eszközei
Németh László: Gandhi halála
Platon: Kritón
Ronald J. Sider: Krisztus és az erőszak
Rónay György: A párdúc és a gödölye
Sánta Ferenc: Az áruló
Sánta Ferenc: Az ötödik pecsét
Schwarz-Bart: Igazak ivadéka
Thomas Mann: József és testvérei

Vercors: Amerre a szél fúj
Vercors: Clémentine
Vercors: Sylva

IV. A katonai szolgálatmegtagadás vonatkozásában a legtöbbet idézett állásfoglalások:

Gaudium at spes. Lelkipásztori rendelkezés az Egyházzól a mai világban. (II. Vatikáni zsinat, 1965) 79. bekezdés.
Holland püspöki Konferencia, ?
Írországi Római Katolikus Püspöki Konferencia, ? 1983.
NDK római katolikus püspökeinek közös pásztorlevele, ? 1983.
NDK Római Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata ?, 1986.
Nemzetközi Ferences Rendi Tanács. Az Evangélium kihívása. 1983. 37-38. pont.
NSZK Római Katolikus Püspöki Kar Szinódusa, Határozat ?. 1975.
Svájci Katolikus Szinódus, ?
Svájci Püspökkari Konferencia hivatalos nyilatkozata ?, 1983.
Szinódus 1971. Igazságosság a világban.
USA Római Katolikus Püspökkari Konferenciája, ?

V. A társadalomtudomány körébe tartozó művek:

Bibó István összes művei
Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák
Kondrád György-Szelényi Iván: Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz.
Kornai János: Bürokratikus és piaci koordináció.
Kornai János: Ellentmondások és dilemmák
Társadalmi szerződés

VI. Filmek:

F. Zeffirelli: Napfivér, Holdnővér (1972).
Kósa Ferenc: Guernica (1982).
R. S. Attenborough: Gandhi (1982).

***

Megjegyzések:

- 1/ Sok esetben könyváru forgalomba nem került műről, régi kiadásról, saját fordításról, kiadás előtt megszerzett műről van szó. Más esetben kivonatos fordításról vagy kivonatos ismertetésről van szó.
- 2/ Nem közlöm a mű kiadására vonatkozó adatokat, mivel annak itt nincs jelentősége és az előző pont értelmében nem is volna lehetséges minden esetben.
- 3/ A felsorolások egyes tételei nem fontossági, hanem alfabetikus sorrendben követik egymást.
- 4/ A kérdőjel (?) jelentése: hiányos adat.

II. 3. 2. A PRIMÉR MAGATARTÁSI FORMÁK c. fejezet melléklete

**A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉGGEL KAPCSOLATOS BOKOR-MAGATARTÁSFORMÁK
NÉVSZERINTI JEGYZÉKE**

Az adatok sorrendje:

név, állandó lakhely, a megtagadáskori életkor, a megtagadáskori foglalkozás, az elkövetés dátuma, következmény ill. jogerős főbüntetés

I. A primér "kemény" szembenállási formák

I. 1. Katonai szolgálatmegtagadók:

1. Almási László (Pécel, 24) elektronikus, 1988. 08. 30. felfüggesztve
2. Bene Béla (Pécel, 33) ? 1987. 08. 17.; nem jelentették föl
3. Besze Imre (Budapest, 21) ? nevelő, 1981. 09. 18.; 30 h. fogház
4. Csizmadia Gábor (Budapest, 23) hírlapkézbeseítő, 1982. 02. 24.; 32 h. fogház
5. Csontos Barna (Budapest, 21) építéstechnikus, 1986. 02. 27.; 31 h. fogház
6. Deli Gyula (Budapest, 23) munkanélküli, 1986. 08. 28.; 1 év felfüggesztett (letöltve: néhány nap)
7. Dombi János (Bánya, 23) mozdonyvezető, 1984. 09. 02.; 36 h. fogház
8. Dombi Tibor (Budapest, 21) pedagógus? 1985. 08. 28.; 1 év felfüggesztett, (letöltve: 1 hét)
9. Fehér Tamás (Csabdi, 23) bedolgozó, 1988. 08. 30.; megrovás
10. Finta Gábor (Pécel, 39) raktáros, 1988. 08. ?.; 6 h. felfüggesztett
11. Habos László (Érd, 20) gépszerelő, 1983. 08. 25. 31 h. fogház
12. Hegyi György (Budapest, 20) ?, 1985. 08. 28. 34 h. börtön
13. Kollár Lajos (Szigetszentmiklós, 19) épületszobrász, 1989. 06. 03.; 1 év felfüggesztett (letöltött: 7 hét)
14. Locsmándi Zsolt (Sopron, 21) adminisztrátor, 1987. 07. 26.; 24 h. börtön (letöltött: 20 h.)
15. Lukács István (Sopron, 20) sofőr 1988. 11. 25; 30 h. börtön (letöltött: 15 h.)
16. Magyar János (Székesfehérvár, 22) templomgondnok, 1983. 02. 24; 34 h. fogház
17. Márton Miklós (Pilisvörösvár, ?) 1980 ? , 8 h. felfüggesztett (letöltött: 54 nap)

18. dr Merza József (Budapest, 47) matematikus, 1979. 09. 18.; 2 h. fogház. (150 nap fogház, ebből 2 hónap letöltve, a többi pénzbüntetésére "átváltoztatva".)

19. ifj. Merza József (Budapest, 24) műszerész, 1981. 02. 16.; 18 h. börtön

20. Mohos László (Budapest, 25) energetikus, 1983. 02. 24.; 34 h. fogház

21. Orbán Péter (Budapest, 26) logopédus, 1985. 02. 27.; 34 h. börtön

22. Péller József (Sopron, 18) műtős, 1986. 08. 28.; 36 h. börtön (letöltött: 20 h.)

23. Pintér István (Budapest, 22) nyomdász, 1979. 11. 23.; 8 h. börtön (letöltött: 6 hónap)

24. Reich Ferenc (Székesfehérvár, 22) üzemi technikus, 1988. 08. 29.; 22 h. felfüggesztett

~~23.~~ Sever József (Sopron, 28) faipari mérnök, 1984. 08. 29.; 14 h. fogház

~~24.~~ Simonyi Béla (Székesfehérvár, 25) erdőmérnök, 1982. 03. 02.; 14. h. fogház

~~25.~~ Simonyi Gyula (Székesfehérvár, 30) számítástechnikus, 1983. 02. 21.; 10 h. fogház

~~26.~~ Szalai Imre (Sopron, 27) erdőmérnök, 1986. 08. 27.; 14 h. börtön

~~27.~~ Tanos Gábor (Székesfehérvár, 21)? nevelő, 1984. 08. 29.; 14 h. fogház

~~28.~~ Újvári József (Halásztelek, 21) autószerelő, 1984. 02. 27.; 33 h. fogház

~~29.~~ Uzsák Géza (Székesfehérvár, 23) műszerész, 1985. 02. 27.; 32 h. fogház

Kiszely Károly (Budapest, 23) munkás, 1976. 08. 02.; 33 h. fogház
(nem a Bokorhoz tartozó, első r. k. katonai szolgálatmegtagadó)

I. 2. 1. A nyilvántartásba vétellel, megjelenéssel és katonakönyvvel kapcsolatos magatartási formák (nők):

Baumgartner Istvánné

Bitter Ferencné (Budapest, 1986. 01. 27.) 1000 Ft. bírság

Juhász Mária (Szigetszentmiklós, 1984. 12. 11.)

Salamon Erzsébet (Budapest, 1986 tavasz)

Turiák Ildikó (Budapest,

Simonyi Gyuláné (Székesfehérvár,)

Király Ignácné (Érd,

Mohai Magdolna (Székesfehérvár,

I. 2. A nyilvántartásba vétellel, megjelenéssel és katonakönyvvel kapcsolatos magatartási formák (férfiak)/összesen legalább 55-en/:

1989. 12. 24.-én számos Bokor-tag küldte vissza a katonakönyvét, csak Székesfehérváron legalább 18 fő.

Bottlik Bence (Budapest, 1989. 06. 15.;

Butsy Lajos

Csapody Tamás (Budapest, 29) 1989.

Csizmadia Gábor (Budapest, 27) 1986. 06. 23.; 5600 Ft bírság; kiegyenlítettlen

Fehér Tamás (Csabdi, ?)

Gál József (Budapest, ?) 1989. 12. 24.;

Garay András (Dunaharaszti,?) 1989. 12. 24. ?

Gromon András (Budapest, 38) 1989. 12. 07.

Gyökér Gyula

Gyűrű Ferenc

Horváth Ervin

Horváth Imre

Katona Zsolt

Kovács Tádé (Budapest,?) kazánfűtő, 1985 09. 29.; figyelmeztetés

Lipien Mihály (Endrőd, 1984. 08. 18.) r. k. pap, 1984. 08. 18.; 600 Ft. bírság; kiegyenlítettlen

Lukács István (Sopron, ?) ? pénzbírság, kiegyenlítettlen

Magyar János (Székesfehérvár,)

Marek József

dr Merza József (Budapest, 49) matematikus 1981. 03. 20.; szabálysértési eljárás?

Michl István

Michl József

Michl Miklós

Miklovicz László (Budapest, ?) 1986. 11. 23. és 1989. 03. 24.;

Németh Csaba

Németh György

Péller József (Sopron, ?)

Pető Pál István (Budapest, 34) ápoló, 1986. 05. 09.; 5 nap elzárás?

Rábai László (Győr, ?) egyetemi hallgató, 1989. 05. 15.;

Reich Ferenc (Székesfehérvár,)

Reich László (Agárd,) r. k. pap, 1988. 11. 30.

Simonyi Béla (Székesfehérvár, 30) ? 1989. 08. 15.;

Szabó Gyula, ? r. k. pap

Tóth Miklós

Újvári József (Halásztelek,)

Varga József

Vincze József ? r. k. pap

Magyar László (Nyiregyháza, 25) 1985. 08. 13., evangélikus, katona igazolványát visszaküldte /kat. esküjét utólag érvénytelennek nyilvánította/

I. 3. A honvédelmi oktatásban részt nem vevők:

Lévai Zsuzsa (Budapest, 1981 tavasz)

Lukács István (Sopron, 1987. 04. 29) figyelmeztetés

Primér "puha" szembenállási formák:

II. 1. A honvédelmi hozzájárulást fizetni nem akarók: (összesen legalább 4 fő):

1. Lipien Mihály (Endrőd, 1984. 08. 18.) r. k. pap
2. Magyar János (Székesfehérvár
3. Fehér Tamás (Csabdi, 1989. 01. 08.)
4. Lukács István ?

II. 2. A "majdnem" katonai szolgálatmegtagadók (összesen legalább 9 fő):

Csapody Tamás (Budapest, 28) jogász, 1988. 08. 25.; szolgálathalasztás
Oláh Rezső (Sopron, 22) vízvezetékszerelő, 1988. 07. 10.; szolgálathalasztás
Panykó János (Győr, 18) az ELTE TTK előfelvételse, 1988. 07. 27. szolgálathalasztás
Takács József (Sopron, 22) műszerész, 1988. 07. 07. szolgálathalasztás

* * *

Megjegyzés:

1/ A kérdőjel (?) adathiány jelent.

**II. 4. 3. 2. A SZEKUNDER MAGATARTÁSI FORMÁKRÓL KONKRÉTAN c. fejezet
melléklete**

**A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉGGEL KAPCSOLATOS SZEKUNDER MAGATARTÁSI
FORMÁK JEGYZÉKE**

Az adatok sorrendje:

Mikor?, Ki?/Kik?, Kinek? Miért?/Milyen ügyben?, Válasz? (Ki?/Mikor?),
Eredmény?/Következmény?, Kapcsolatfelvétel formája?

ÁLLAMI "megkeresések":

1981. 11. 14. Péch Lilla; Szurdi István, Barcs Sándor (országgyűlési képviselők),
törvénymódosítási javaslat, Szurdi István, 1982. 04. 19., elutasító válasz, Barcs Sándor,
Országgyűlés Honvédelmi Bizottságnak továbbította, ?, levelezés.

1982. 06. 22. Vadas Éva; Király István, Péter János, (országgyűlési képviselők),
törvénymódosítási javaslat, ?, ?, személyes.

1982. 09. 07. Vadas Éva; Király István, törvénymódosítási javaslat, Király István, 1984.
12. 17., személyes.

1983. 02. ?, Simonyi Gyula; Aczél György, testvére bebörtönzése és törvénymódosítási
kérelem, Aczél György, 1983. 02. 16., illetékeshez továbbítás, levelezés.

1983. 01. 01., Simonyi Gyula; ÁEH, ?, ?, ?, levelezés.

1983. ?. ?, ?; ?, törvénymódosítási javaslat, ?, ?, levelezés.

1984. 08. ?, ? ; ügyész, börtönviszonyok javítása, ?, ?, levelezés.

1984. 12. 06. Vadas Éva; Király István, törvénymódosítási javaslat, ?, ?, levelezés.

1984. 09. ?, Vadas Éva; Tóth János (országgyűlési képviselő) törvénymódosítási javaslat,
Tóth János, 1984. 10. 02. OGY Honvédelmi Bizottságának továbbította, ?, levelezés.

1984. 11. 15., Kocsi György; Baracska parancsnok, Mohos László k.szm-ért, jogsérelmek
orvoslása, Vörös Ferenc parancsnok, 1984. 12. 21., elkobzott levelek visszaküldése,
levelezés.

1984. 08. ?, ? ; legfőbb ügyész, vallásos tárgyú irodalom hozzáférhetővé tétele, ?, ?,
levelezés.

1985. 06. 08. Vadas Éva; XII. kerületi jelölőgyűlésen kb. 500 fő előtt elmondott
felszólalás (jelen volt többek között Soltész István a Magyar Nemzet főszerkesztője), ?, ?,
személyes.

1985. 05. 07. Kovács Tádé; XI. kerületi jelölőgyűlés, ?, ?, ?, levelezés.

1988. 08. 23. Merza József; OBT, polgári szolgálat, ?, ?, levelezés.

1988. 07. 16. Simonyi Béla; HM, polgári szolgálat, ?, ?, levelezés.

1988. 11. 12. ?; MT, polgári szolgálat, ?, ?, levelezés.

1988. 03. 22. Csizmadia Gábor, dr Merza József, Mohos László; Grósz Károly, polgári szolgálat bevezetésének módja, nincs, ?, levelezés.

1988. 03. 23. dr Merza József; Barabás Miklós (OBT főtitkára), polgári szolgálat bevezetésének módja, nincs, ?, levelezés.

1988. 05. 30. Babusa Teréz; Grósz Károly, polgári szolgálat bevezetésének módja, ?, ?, levelezés.

1988. 08. 10. dr Merza József; Grósz Károly, bebörtönzöttek részére amnesztia, nincs, ?, levelezés.

1988. 08. 11. dr Merza József; Straub F. Brunó (ET elnöke), bebörtönzöttek részére amnesztia, Szilassy László (IM Katonai Főosztálya, ?, levelezés.

1988. 10. 05. Juhász Károly, dr Merza József, Simonyi Béla és 1726 aláírás; Stadinger István (OGY Elnöke), k. sz-ért bebörtönzöttek szabadonbocsátása, büntetett előlethez fűződő joghátrányok eltörlése, nincs, részleges siker, a demonstráció alkalmából beadott petíció.

1988. 12. 14. dr Merza József; valamennyi országgyűlési képviselő, polgári szolgálat bevezetése, ?, ?, levelezés.

1988. 12. ?, Kaszap István; MSZMP Pest Megyei Bizottsága, polgári szolgálat bevezetése, Hámori Csaba, 1988. 12. 14. ?, levelezés.

1988. 12. ?. dr Merza József; MSZMP KB, polgári szolgálat bevezetése, Kard György, 1989. 01. 02. elutasítás, levelezés.

1988. 12. ?, dr Merza József; Környezet és Vízgazdálkodási Miniszter, polgári szolgálat bevezetése, Maróthy László, 1988. 12. 29. ?, levelezés.

ü 1988. 12. ?, dr Merza József; Pozsgay Imre (államminiszter), polgári szolgálat bevezetése, Pozsgay Imre, 1988. 12. 21. ?, levelezés.

1988. 12. ?, dr Merza József; Lásztity Radomir (országgyűlési képviselő), polgári szolgálat bevezetése, Lásztity Radimir, 1988. 12. 20. ?, levelezés.

1989. 08. 25. Simonyi Béla; ? , polgári szolgálat, ?, ?, levelezés.

EGYHÁZI "megkeresések":

1976. 12. 02. ?; Lékai László, ?, ?, ?, személyesen.

1979. ?. ?. dr Merza József; Paskai László, katonai szolgálat helyzetének megvitatása, ?, ?, személyesen.

1979. 09. 30. Bokor-tagok (10 fő); Paskai László, dr Merza József bebörtönzése kapcsán segítségkérés, ?, ?, levelezés.

1979. 10. 03. ?; Szakos Gyula (püspök), katonai szolgálatmegtagadás ügyében, ?, ?, levelezés.

1981. 10. 06. ?; Lékai László, tiltakozás Lékai László esztergomi beszéde és Kovács László elítélése ellen, továbbá kérelem a katonai szolgálat elutasításának lehetőségéért, ?, ?, levelezés.

1981. 10. ?. K. M.; Lékai László, tiltakozás a katonai szolgálat miatt, ?, ?, levelezés.

1982. 04. 29. Csizmadia Gáborné és Simonyi Béláné; Lékai László, k. szolgálatmegtagadó férjeik bebörtönzése ügyében segítségkérés, ?, nincs, személyesen.

1983. ?. ?. Mohos László; MKPK, kérelem püspökkari nyilatkozat tételére a katonai szolgálatmegtagadással kapcsolatosan, nincs, nincs, levelezés.

1983. ?. ?. Benkó Mária; Lékai László, katonai szolgálatmegtagadók érdekében való fellépés, nincs, nincs, levelezés.

1983. ?. ?. Magyar Jánosné; Püspökkari Konferencia, vallásos irodalom olvasásának lehetővé tétele a börtönben, ?, ?, levelezés.

1984. 10. ?. katonai szolgálatmegtagadók szülei, ?; Püspökkari Konferencia, segítségkérés a börtönviszonyok javítása ügyében, nincs, nincs, levelezés.

1984. 11. 29. Bokor KV (10 fő); MKPK, segítségkérés a nők katonakönyvének ügyében, nincs, nincs levelezés.

1984. 04. ?. Magyar Jánosné; MKPK, katonai szolgálatmegtagadó fia ügyében, nincs, nincs, levelezés.

1985. 09. 09. Hegyi Györgyné; valamennyi püspök, katonai szolgálatmegtagadó fia ügyében segítségkérés, Paskai László, 1985. 09. 14., Udvardy József, 1985. 09. 16., Kádár László, 1985. 09. 23., ?, levelezés.

1985. 09. 15. Hegyi Györgyné; Belon Gellért, katonai szolgálatmegtagadó fia ügyében segítségkérés, Belon Gellért, 1985. 09. 20., nincs, levelezés.

1985. 01. 18. Kocsi György; veszprémi püspök, Mohos László ügyének ismertetése, veszprémi püspök, 1985. 02. 04., ?, levelezés.

1986. 11. 05. Bokor KV (számos aláírás); MKPK, 1986. 10. 23.-i katonai szolgálatmegtagadást elítélő MKPK nyilatkozata elleni tiltakozás, nincs, nincs, levelezés.

1986. 08. 26. Péller József; Pataky Kornél, segítségkérés katonai szolgálatmegtagadásának ügyében, Pataky Kornél, 1986. 09. 09., elutasítás, levelezés.

1988. 12. 01. Reich László; Szakos Gyula (püspök), katonakönyv visszaküldésének bejelentése, nincs, nincs, levelezés.

1988. 12. 24. Reich László; Paskai László, katonai szolgálatmegtagadó öccse érdekében, továbbá a bebörtönzöttek érdekében segítségkérés, Paskai László, 1989. 02. 20., ?, levelezés.

1988. 10. 16. 98 Bokor-tag aláírása; Paskai László, alternatív szolgálat bevezetése, Paskai László, 1988. 11. 09., nincs, ?, levelezés.

* * *

Megjegyzések:

1/ Kifejezetten a honvédelmi kötelezettséggel kapcsolatos - a tanulmányban szekunder magatartási kategóriába sorolt, - dokumentálható megnyilvánulásokat soroltam itt fel. Azokat tehát nem amelyek csak érintik, megemlítik a katonai szolgálatmegtagadást stb. illetőleg számos más dolog, úgy mellett szólnak a katonai szolgálatmegtagadásról stb. is. A felsorolás nem teljes, csak azon adatok kerültek itt felsorolásra amelyeknek írásos nyomára bukkantam.

2/ A kérdőjel (?) hiányos adatot jelöl.

3/ OGY rövidítés jelentése: Országgyűlés.

4/ k. rövidítés jelentése: katonai.

1./NÉV:.....SZÜL.HELY.....ÉV,HÓ,NAP.....
2./VÉGZETTSÉGED ^x sz.e. ^x.....FOGLALKOZÁSOD sz.e. ....
sz.u. .... sz.u. ....
3./SZÜLEID FOGLALKOZÁSA, APA ..... ANYA .....
4./CSALÁDI ÁLLAPOTOD ^x sz.e. .... sz.u. ....
5./GYERMEKEID SZÁMA sz.e. .... sz.u. ....
6./KÖZÖSSÉGED "SZÉKHELYE" /város/ sz.e. .... sz.u. ....
7./LAKHELYED ^x sz.e. .... sz.u. ....
8./MEGTAGADÁS DÁTUMA /év, hó, nap/..... HELYE .....
9./SZABADSÁGVESZTÉS - IDEJE I.fok: ..... II.fok .....
- FOKOZATA " : ..... "
^x - HELYE /-i/ .....
10./MELLÉKBÜNTETÉS: I fok..... II fok .....
11./BOKOR "TAGSÁGOD" KELTE ^x /év/ .....
12./MILYEN BOKOR KURZUST VÉGEZTÉL /-zel/ sz.e. ....
/teológia, nyelv stb/ sz.u. ....

X M A C Y A R Á Z A T

- 2 x_1 végzettség: - ha jelenleg tanulsz valahol, kérlek ezt is
írd be "jelenleg" kiegészítéssel.
- a szabadságvesztés ideje alatt szerzett végzettséget kérünk, ne írd be.
 x_2 sz.e. : szabadságvesztés előtt; sz.u.: szabadságv. után
4 x kérünk jelezd a jegyességet /"eljegyvezve"/ és a komoly barát-
nőt is /"barátnő"/ - kérünk a továbbiakban is értsd így
7 x ahol ténylegesen laktál
9 c_x hol, mennyi időt töltöttél
11 x amikor kapcsolatba kerültél vele

I₁ "AMI ELŐTTE VOLT"

- 1./ Mi indított a szolg. megtagadásra? .....
- 2./ Honnan kaptál döntőbb élményeket? x a/ Isten /pl. ima/
b/közösség c/ személyes d/ olvasmányok e/ család
f/"veterán" x g/egyéb .....
- 3./ Mikor döntöttél? a/ jóval előtte b/utolsó időben
c/ ott helyben
- 4./ Elkerülhetetlennek éled-e meg akkor a börtönt, vagy eszedbe jutott a/ halasztási- b/egészségügyi c/lakhelyváltztatási
d/külföldre utazási e/ismeretségi f/egyéb .....
gondolat - stratégia?x
- 5./ Mit váltáltál volna a kat. szolgálat helyett? /akkor!/ megnevezése: .....
formája: .....
- 6./ A fegyver nélküli katonai szolgálatot vállaltad volna-e?/akkor!/
a/ igen, mert .....
b/ nem, mert .....
véleményem erről ma: .....
- 7./ Tudtad-e /akkor/ hogy mit vállalsz - időben, börtönviszonyokban,
következményekben stb? x a/viszonylag ponosan b/nagyjából
c/ egyáltalán nem
- 8./ Hogyan reagált környezeted a döntésedre?
a/ családod .....
x .....
b/ feleséged .....
c/ közösséged .....
d/ barátaid .....
e/ munkahelyed .....
- 9/ Igényeltél volna-e nagyobb felkészítést a Bokor részéről:
a/ nem b/ igen: 1/beszélgetés 2/előadás 3/konkrét
segítség 4/anyagiak 5/egyéb.....
- 10./ Mi riasztott vissza a legjobban, ami leginkább nehezítette
döntésedet? a/szülők b/betegség c/szerelem d/egzisztencia
e/ "a börtön" i/következményei g/egyéb .....
- 11./ A bucsúzás szépsége /fájdalma .....
- 12./ Amiről itt nem esett szó? .....

M Á G Y A R Á Z A T

- 2 x = kérjük a legfontosabb kettőt karikázd be; "veterán"=szabadságvesztést megélt testvér
- 7 x = a rád jellemzőt karikázd be /egyet/
- 9bx = tetszőleges számban karikázható be
- 10x = kérünk csak egyet karikázzál be
- 4 x = kérjük, karikázd be azokat, amelyekre akárcsak mint lehetőségre is gondoltál; és kérünk, húzd alá azokat, amelyek megvalósítására valamit is tettél.
- 8bx = lásd előző magyarázat /1. o./

II. "NAPFELKELTÉTŐL - NAPNYUGTÁIG" /UTAD A JOGERŐS ITÉLETIG/

- 1./ Milyen megtagadási formát választottál? a/otthon maradtál
b/Katonai Bíróságra mentél c/Hadkiegre mentél d/egyéb.....
- 2./ A hivatalos közeg hogyan reagált bejelentésedre? milyen hang-
nemben foglalkoztak veled, miként élted meg a bevonulás napját
felkeléstől lefekvésig? .....
- 3./^x Mi volt a rád jellemző a tárgyalásig? a/megfélemlitettség
b/megnyugvás c/bizonytalanság d/börtön életbe belemerülés
e/étvágytalanság f/apróbb betegeskedés /pl. gyomorbántalmak/
g/egyéb .....
- 4./ Kihallgatásokon hogyan kezeltek? /pl. stílus; meggyőzés; meg-
alázás; "barátkozás" stb/ .....
- 5./ Éreztél-e hátrányos megkülönböztetést ez időben? /I.foku tár-
gylásig!/ a/nem b/igen; melyet inkább? l/politikait
2/ Jehova Tanu szerint 3/egyebet: .....
- 6./^x Történt-e veled jogtalanság előzetes letartóztatás ill. tár-
gyalás alatt? a/jogaidat nem ismertették b/irataidba nem te-
kinthetted be c/ügyvéd nem keresett meg a tárgyalási nap előtt
d/akadályozták a tárgyalás időpontjának közlését e/megfenye-
gettek ;mivel?.....
f/fizikailag bántalmaztak g/egyéb.....
- 7./ Jegyzőkönyvem: a/ helyesen tükrözte az állásfoglalásomat
b/nem helyesen, de javíthattam c/nem helyesen és nem is ja-
vithattam .....
- 8./ Hol töltötted az előzetes letartóztatásodat?.....
- 9./ a/Kapcsolatba tudtál-e lépni a letartóztatásod és első tárgya-
lás közti időben -családoddal a/igen b/nem
-testvérekkel a/igen b/nem
b/engedélyezték-e a találkozást? a/igen b/nem
c/Mit adtak be? .....
- 10./ Milyen tárgyalásod volt? a/zárt; indokolása.....
b/nyilvános; jelen voltak kb (.....)an
- 11./^x Hány "menetes" /hány tárgyalás/ volt a végső /jogerős/ itéle-
tedhez való eljutás?.....
- 12./ Véleményed szerint jó az, ha sokan vannak jelen a tárgyaláson
v. sem? a/ jó, mert.....
b/ nem jó, mert.....
c/ közömbös, mert.....
- 13./ A tárgyaláson úgy tudtam viselkedni, ahogyan elterveztem
a/teljes mértékben b/hasonlóan c/elűtően d/egészen másként
ennek oka szerintem:
a/előzetes fogvatartás megpróbáltatásai
b/testvérek erősítő jelenlétének a hiánya
c/felkészületlenségem
d/ "a légkör"
e/ egyéb .....
- 14./ Mik voltak "bíráid" leggyakoribb cáfolati érvei?
a/ Bibliai érvek /mik?/ .....
- b/ Püspöki Kar állásfogl; Vatikán; pápa állásfogl.....
- c/Alkotmány .....
- d/ hazafiság .....
- e/ "sehol sincs ilyen".....
- f/ "most nincs háború".....
- g/ "társadalmi anarchia" .....
- h/ egyéb .....

- 15./ Vittek-e elmeszakértőhöz? a nem b/ igen /helye, lefolyása, időtartama, minősítés, "kórrajz"/.....
- 16.^x Mi a véleményed az
a/ ügyvédről és a b/bíróságról
- kiábrándító - korrekt volt
- megtette amit lehetett - nem volt korrekt, mert;
- meg sem szólalt .....
- igyekezett érvelni .....
- tájékozott volt .....
- tájékozatlan volt .....
- 17./ Meglátásod szerint használt volna-a egy jó ügyvéd?
a/ igen b/ nem c/ talán
- 18./ Tettek-e valamit a kintiek az érdekedben? /pl. beadvány, egyházi világi szervekhez stb/.....
- 19./ Észleltél-e valamilyen hatását a kinti mozgásnak? /külföld is/.....
- 20./ Azért fellebeztem, mert:.....
- nem fellebeztem, mert:.....
- 21./ A kintieket zaklatták-e valamiért is? /pl. házkutatás, kihallgatás stb/ a/ nem b/ igen /mivel, kit, miért/.....
- 22./ Amiről itt nem esett szó? .....

M A G Y A R Á Z A T

- 3 x több is bekarikázható
6 x ami megessett veled, kérünk karikázd be
11x kérjük, hogy csak az töltse ki, akinek nem a "szokásos" menete volt, tehát akinek az első és másodfokon kívül is, /mellette/ ellenére stb volt tárgyalása, ill. törvényességi óvást nyújtott be.
14x kérünk, ha tudsz, mindegyikre írdál választ.
16x a rá jellemzőket kérünk húzd alá
- III. " SZABADSÁG - VESZTETTEN "

- 1./Milyen BV-ben töltötted a szabadságvesztésedet? /hely, -tól-ig/.....
- 2./ A a/fiúkkal /BKV/ való találkozást úgy éltem meg, hogy;
b/ a többiekkel /zárkatársak/ való találkozást úgy éltem meg h; .....
- 3./ Milyen munkahelyen foglalkoztattak és kb. meddig?
1. .... 2. .... 3. ....
- 4./ Milyen gondjaid voltak ezzel kapcsolatban? .....
- 5./ Milyen végzettségeket szereztél bent .....
- 6./ A közösségépítés lehetőségei - problémái bent? /BKV/....
- 7./ Ökumenikus törekvéseid? .....
- 8./ Pasztorációs hatásod? .....
- 9./ Milyen"ügyed" /meghurcoltatásod/ volt/ak/? .....
- 10./ Mi volt számodra pszichésen nehéz? .....

- 26./ A kapcsolattartás jelentősége számodra a/levelezés.....
.....b/. látogatás .....
b/ Kb. hány levelet kaptál/írtál:.....db. ....db. Hányszor
látogathattak ..... ször.
c/ Kik látogattak a leggyakrabban? a/ feleséged ^x b/barátod
c/testvéred d/lelkivezetőd e/családod
- 27./ Csalódtam / épültem,a Bokorban/on, mert .....
.....
- 28./ Milyen megközelítéssel fordultak hozzád /-tok/ kezeltek, bán-
tak veletek, minek tekintettek inkább? a/köztörvényesnek
b/politikainak c/Jehova Tanu "szerűnek" d/közlekedésisnek
e/egyéb .....
.....
- 29./ Hogyan készültél a szabadulásra? .....
.....
- 30./ Hogyan tudátok megülni ünnepeiteket bent? .....
.....
- 31./ Amiről itt nem esett szó? .....
.....

M A G Y A R Á Z A T

13 x amik jellemzők rád, azokat karikázd be légyszíves

21 x minden ami számodra konfliktus volt, ideértendő

IV. "UJRA OTTHON"

- 1./ Szabaduláskor azt éreztem, hogy .....
.....
- 2./ Lehet-e periódusokra bontani a szabadulás utáni időket?
pl./börtön-sokk - kitisztulás - viasszailleszkedés/
1./..... 2./..... 3./..... 4./.....
- 3./"Környezetem viszonyulásának változásai"
"Hozzám" a/család .....
b/feleség.....
c/közösség /Bokor/.....
d/barátok/ismerősök .....
c/munkahely.....
"az ügghöz" a/család.....
b/feleség .....
c/közösség .....
b/barátok/ismerősök.....
c/munkahely.....
- 4./ Életemben a börtön azért jelentős esemény, mert .....
.....
- 5./Melyek azok a területei életednek, amelyben maradandó változást
"szenvedtél"? /pl. szellemibb ember lettél, másként állsz az
időhöz - munkaviszonyhoz; vagy emberundorod, kiábrándulásod
van stb./.....
.....
- 6./ Első utam a börtönből .....
.....
- 7./ Hogyan, mennyi ideig regenerálódtál? .....
.....
- 8./ Hol helyezkedtél el? a/visszavettek-e a/igen b/nem
b/ milyen munkahelyeken, milyen minőségben dolgoztál? .....
.....
- 9./ A benti terveidből mit sikerült - töredékesen is - megvalósí-
tani? .....
.....

- 10./ Az "előéletem" a/könnyíti b/nehezíti A/párkapcsolatteremtést
/priusz/ a/könnyíti b/nehezíti B/kapcsolataimat
- 11./ Mostani fejeddel gondolkodva - behívó esetén - hasonlóképpen cselekednél-e? a/igen b/nem c/hát...
- 12./ Katonakönyved nálad van-e? igen, mert .....
nem, mert .....
hogyan zajlott ez /procedura, zaklatás, büntetés/ .....
- 13./ /katonaadó fizetésére kötelezték-e? Mennyi időn át?.....
a./..... b/ mi a véleményed erről.....
.....c/ tettél-e valamit ezért.....
- 14./ Megítélésed szerint "az ügyszó" való hozzáállásod /előadás, beszélgetés, utánajárás - szélesebb föl vállalása/ a/aktív
b/stagnáló c/passzív
- 15./ Hogyan élnek tovább a bentiek kapcsolatok a testvérekkel .....
..... b/pasztoráltakkal .....
c/ egyéb .....
- 16./ Milyen hátrányos következményeit érzed multadnak, a polgári életben? /pl. erkölcsi, utazás, továbbtanulás stb/ .....
..... és
mi volt ebből az, amiről azt érezted, hogy csak a kat. szolg. voltod miatt van részed benne /indokolás/ .....
- 17./ A zaklatás bármilyen formáját is érezted-e szabadulást követően? a/téged .....
b./hozzátartozók
c/ egyéb .....
- 18./ Hogyan látod a Bokor és a BKV-sok kapcsolatát? .....
- 19./ Miben látod a kat. szolg. megtagadás értelmét, jelentőségét? /ars poetica/ .....
- 20./ Szerinted kell-e társadalmi szinten is lépéseket tenni neked, nekünk? a/nem, mert .....
..... b/igen, mert .....
..... mit /konkrét form./.....
- 21./ Amiről itt nem esett szó? .....

Köszönjük válaszaikat!

Kérjük mellékelj kritikádat is!

Konkrétan: .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 általában:

KÖSZÖNJÜK!

II. 7. 4. 2. OLVASMÁNYOK A BÖRTÖNBEN c. fejezet melléklete

A KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK ÁLTAL LEGGYAKRABBAN OLVASOTT MŰVEK JEGYZÉKE

I. A fogvatartás ideje alatt leggyakrabban olvasott 7 mű jegyzéke, gyakorisági sorrend szerint:

1. Kodolányi János: Az égő csipkebokor (10x)
2. Thomas Mann: József és testvérei (9x)
3. Tolsztoj: Feltámadás (7x)
Dosztojevszkij: Feljegyzések a holtak házából (7x)
4. E. Aranson: A társas lény (6x)
Sánta Ferenc: Az ötödik pecsét (6x)
5. Moldova György: A negyven prédikátor (4x)
Popper Péter: Belső utak könyve (4x)
6. Dosztojevszkij: Karamazov testvérek (3x)
Gerevich József: Terápiák társadalma, társadalmak terápiája (3x)
H. Sienkiewicz: Quo vadis? (3x)
József Attila versei, levelei (3x)
Thomas Mann: Varázshegy (3x)
7. D. Reisman: A magányos tömeg (2x)
E. Fromm: A szeretet művészete (2x)
Kodolányi János: Én vagyok (2x)
Tolsztoj: Háború és béke (2x)

II. A fogvatartás ideje alatt elolasott, tíz legfontosabbnak tartott könyv listája /a fentieken kívül, összesen 91 tétel/:

A. Augustinus: Vallomások
Ady Endre összes versei
Babits Mihály összes versei
Barbara Ward: Csak egyetlen föld van
Benedek István: Aranyketrec
Benedek István: Csavargás az Alpokban
Berkesi András: Az igazság mellett
Biblia
Bíró J.: A kutya nevelése
Borges: Novellák
Csehov színművek,
Darell: Családom és egyéb állatfajták
Dosztojevszkij: Bűn és Bűnhődés
Dosztojevszkij: Félkegyelmű
Durrell: Alexandriai négyes
Dsida Jenő versei
E. Fromm: A szeretet művészete
E. Zola: Lourdes
Eleanor H. Porter: Az élet játéka
Erick Knight: Légy hű önmagadhoz
Ernesto Sabato: Az alagút
Evangéliumok angolul
Exupéry: A kis herceg

Exupéry: Éjszakai repülés
 Fallaci: Ha meghal a nap
 G. Hajnóczy Rózsa: Bengáli tűz
 G. Lohfink: Milyennek akarta Jézus a közösséget
 G. W. Allport: A személyiség alakulása
 Galgóczi Erzsébet: Kinek a törvénye
 Galgóczi Erzsébet: Vidravas
 Gárdonyi Géza: Isten rabjai
 Goethe: Faust
 Golding: A legyek ura
 Graham Greene: Kezdet és vég
 Gyökössy Endre: Magunkról magunknak
 H. Böll: Adám hol voltál?
 Hamvas Béla: Karnevál
 Hankiss Elemér: Diagnózisok
 Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák
 Hegyi Béla "két-három könyve"
 Huizinga: A középkor alkonya
 J. Flavius: A zsidók története
 K. Kesey: Száll a kakukk fészkére
 Kodolányi János: Vízözön
 Kodolányi "egyéb művei"
 Koltai Gábor: John Lennon élete
 Kós Károly művei
 Kosztolányi Dezső: Hét kövér esztendő
 Krúdy Gyula: Szindbád
 Ladányi Mihály versei
 Leslie Lawrence: A medvék és én
 Magas-Tátra utikönyv és térképek
 Major Ottó: Szent Kelemen vallomásai
 Margaret Atwood: Fellélegzés
 Martinov: Az időspirál
 Moldova György: Szent Imre induló
 Nemere István: Amíg köztünk voltál
 Németh László: Drámák
 Örkény István: Válogatott kisregények
 Orvosi tankönyvek
 Ottlik Géza: Hajnali háztetők
 Ottlik Géza: Iskola a határon
 Pallos S.: Aranyecset
 Pikkolini pápa V. zsinat
 R. Bolt: Kinek se nap se szél
 R. Merle: A sziget
 R. Merle: Állati elmék
 R. Merle: Védett férfiak
 Rapcsányi László: Jeruzsálem
 Rejtő Jenő: Csontbrigád
 Rolf Hochhuth: A helytartó
 Ruth Bang: A segítő kapcsolat
 Sánta Ferenc: Az áruló
 Shakespeare színművek
 Singer: Lublini mágus
 Sütő András: Anyám Könnyű álmot ígér
 Szalay: Fizika
 Szentmihályi Szabó Péter: A látó és a vak
 Tamási Áron: Ábel
 Thomas Mann: Elbeszélések
 Tolsztoj önéletrajz

Tolsztoj: Anna Karenina
Tolsztoj: Háború és béke
Tolsztoj: Tanulmányok
Tudományos, angol nyelvű folyóiratok,
?: Vádindítvány
Várkonyi Nándor: Szíriát oszlopai
Weninger Antal: Jóga és személyiség
Weöres Sándor: Kútbanéző
Werfel: Musa Dagh 40 napja
Wook: A hajsza

TABLÁZAT

© CSAPODY TÁNYÁS

<p>1. táblázat</p> <p>II/6. A KATONAI SZOLGÁLATOT MEGTAGADÓK ARÁNYAI című fejezethez</p> <p>KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK MAGYARORSZÁGON 1979 és 1989 között</p>									
MOTIVÁCIÓ	<p>Összlétszámuk Magyarországon</p> <p>Magyarország összlakosságához viszonyított arányuk</p>								
VALLÁSI	Fő	%	Fő	%	Katonai szolgálatmegtagadók száma				
Bokor-tag (katolikus)	1500	0,01	31	2,1	Katonai szolgálatmegtagadók aránya összlétszámukhoz viszonyítva				
Jehova tanúja	10000	0,09	700	7,0	Katonai szolgálatmegtagadók aránya a Magyar Honvédség 100 000 fős összlétszámához viszonyítva				
Karizmatikus	1000	0,009	1	0,1	Katonai szolgálatmegtagadók aránya a mozgósítás esetén behívható 400 000 fohoz viszonyítva				
Nazarénus	3000	0,003	10	0,3	Katonai szolgálatmegtagadók aránya a tíz év alatt behívott -összesen 600 000- sorkatonához viszonyítva				
Reformadventista	150	0,001	10	6,7	Katonai szolgálatmegtagadók aránya a hadseregben szolgáló vallások számához viszonyítva				
Szabadkeresztény	2500	0,02	1	0,04	Katonai szolgálatmegtagadók aránya a sorkatonák körében 1979-89 között elkövetett öngyilkosságok számához viszonyítva				
Zsidó vallású	?	?	2	?	Katonai szolgálatmegtagadók aránya az 1979-89 között ismertté vált közvélemény bűncselekmények felderített elkövetőinek számához viszonyítva				
Egyéb vallású (pünkösdisták, hindu)	-	-	-	-	Katonai szolgálatmegtagadók aránya az összes erőszakos és garázda bűncselekmények számához viszonyítva				
LELKISMERETI	-	-	1	-	Katonai szolgálatmegtagadók aránya az összes honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmény számához viszonyítva				
POLITIKAI	-	-	2	-	Fegyvertelen katonai szolgálatot vállalók száma				
ÖSSZESEN	18150	0,13	758	-	Fegyvertelen katonai szolgálatot vállalók aránya vallási hovatartozás szerint				
					Katonai szolgálatmegtagadók aránya a vallási csoporton belüli "valódi" sorkötelesek számához viszonyítva				
					758 katoni szolgálatmegtagadó vallási hovatartozás szerinti aránya				
					Katonai szolgálatmegtagadók kívüli honvédelmi kötelezettség elleni jogszabálysértő magatartásformát követők száma				

JELMAGYARÁZAT: ?-nincs adat

*-részletesen lásd: IRÓDALOMJEGYZÉK II.22.
 *a katolikus sorkatonákban belüli arány
 *az egyéb vallási kategóriákban belüli arány
 *a Jehova tanúja szolgálatmegtagadók aránya
 2,6-szorosa az öngyilkosságot elkövetett sorkatonák számának